

HADTUDOMÁNY

A MAGYAR HADTUDOMÁNYI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

XV. évfolyam
2005/3.

A TARTALOMBÓL

Hozzászólások:

A NATO jövője, a megújulás irányai
Napjaink és a jövő háborúja
című cikkekhez

A balkáni békefolyamat tükrében
a biztonsági világhelyzet

A katonai felderítés aktuális kérdései

Harcászati jellegű definíciók

A felsőszintű vezetés integrációjáról

A VSZ gyakorlatainak jellemző vonásai

A katonai elhárító tisztek képzéséről

A védelmi teljesítménymérés eljárásai

Biztonsági helyzetkép Latin-Amerikáról

A NATO szerepvállalása Irakban

Egy olasz tiszt humanitárius missziója

Újjáalakult a Hadtudományi Bizottság

A tanulmányok szerzői

- Antal Erika* őrnagy,
doktorandusz
- Dr. Bimbó József* nyá. ezredes,
a hadtudomány kandidátusa
- Dr. Bognár Károly* nyá. ezredes,
az MTA doktora
- Dr. Deák Péter* nyá. ezredes,
az MTA doktora
- Dr. Gyarmati István* nagykövet
- Dr. Izsa Jenő* ezredes,
egyetemi docens
- Dr. Jakus János* alezredes, PhD,
hadtörténész
- Dr. Kádár Pál* őrnagy,
a ZMNE doktorandusza
- Dr. Kovács Tibor* mk. alezredes,
a hadtudomány kandidátusa
- Kósa Sándor* ezredes,
a ZMNE doktorandusza
- Dr. Kőszegvári Tibor* nyá. vezérőrnagy,
az MTA doktora
- Madar Imre* mk. alezredes,
a ZMNE doktorandusza
- Nagy Gábor* doktorandusz
- Dr. Pirityi Sándor* újságíró,
a hadtudomány kandidátusa
- Ruszin Romulusz* őrnagy,
a ZMNE doktorandusza
- Dr. Szabó Mária*
a hadtudomány kandidátusa
- Tóth László* nyá. ezredes
a ZMNE doktorandusza

A Magyar Hadtudományi Társaság folyóirata

Felelős kiadó:
NAGY LÁSZLÓ,
a társaság elnöke

A folyóirat szerkesztőbizottsága:

Elnök:
PADÁNYI JÓZSEF,
a társaság alelnöke

Elnökhelyettes:
HORVÁTH ISTVÁN,
főszerkesztő

Tagjai:
Barna Géza,
Bertalan György,
Kádas Géza,
Király László,
Kovács István,
Kovács Tibor,
Oroszi Antal,
Pataky Iván,
Pekó József,
Várhegyi István.

Szerkesztőbizottság és kiadó:
Budapest X.,
Hungária krt. 9–11.
Tel.: 432-9000/29-684 mellék
A mellék HM vonalon
közvetlenül hívható.

Levélcím:
1581 Budapest, Pf. 15.

Internetcím:
<http://www.zmne.hu/kulso/mhtt>

Nyomdai előkészítés
és gondozás:
BAUSZ Kft.

Nyomtatta:
Nagy és Társa Kft.

ISSN 1215-4121

HADTUDOMÁNY

A MAGYAR HADTUDOMÁNYI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

XV. évfolyam

3. szám

2005. október

Tartalomjegyzék

BIZTONSÁGPOLITIKA

Gyarmati István	Nem csak a NATO jövője a tét!	3
Deák Péter	Biztonságoptimizmus – atlantiszkepticizmus	8
Tóth László	A balkáni békefolyamat a biztonsági világhelyzet környezetében	14

HADTUDOMÁNY–HADÜGY

Bimbó József	A jövő háborúiról	23
Bognár Károly	Néhány gondolat a „Napjaink és a jövő háborúja” című cikkhez	28
Kőszegvári Tibor	A katonai felderítés aktuális kérdései a terrorizmus elleni harcban	30
Kósa Sándor – Ruszin Romulusz	A harcászati feladatok osztályozása és tartalmuk meghatározása	42

VEZETÉS–KIKÉPZÉS

Kádár Pál	A katonai felsőszintű vezetés integrációjáról	49
Jakus János	A VSZ gyakorlatainak jellemző vonásai a feltételezett délnyugati hadszíntéren	61

Izsa Jenő	A katonai elhárító tisztek képzéséről	68
Nagy Gábor – Kovács Tibor	A szcintillációs detektorok jelene és jövője	77

VÉDELEMGAZDASÁG

Antal Erika	A védelmi teljesítménymérés eljárásai és hazai bevezetésük esélyei	85
-------------	---	----

FÓRUM

Pirityi Sándor	Latin-Amerika – az „elfelejtett földrész” porondra lép	95
Madar Imre	A NATO szerepvállalása az iraki biztonság megteremtésében	110
Szabó Mária	Ki volt Guido Romanelli?	117

A TÁRSASÁG HÍREI

Újjáalakult a Hadtudományi Bizottság	129
„A katonai erő újszerű alkalmazása a 21. század elején” című tudományos konferencia programja	131

Gyarmati István*

Nem csak a NATO jövője a tét!

Szenes tábornok úr kitűnő cikket írt az Észak-atlanti Szövetségről. Ez is mutatja, mekkora hiba volt megvárni tőle, mint a Magyar Honvédség vezérkari főnökétől, s ráadásul az adott konkrét kérdésben is neki volt igaza! De ez a cikk most nem erről szól! Hanem arról, van-e jövője a NATO-nak, s ha igen, milyen ez a jövő, s mi lehet benne, mi kellene, hogy legyen benne Magyarország helye.

Alapvetően egyetértve Szenes tábornok elemzésével, úgy gondolom, a kiindulópont meghatározásakor még egy nagy lépést kell tenni visszafelé és feltenni azt a kérdést is, hogy a kialakuló új stratégiai helyzetben van-e létjogosultsága egy ilyen jellegű és összetett katonai szövetségnek, át kell-e azt alakítani, s ha igen, hogyan. Mindehhez röviden meg kell határozni azt is, hogy melyek az új helyzet jellemzői, s abban milyen szerep jut a katonai tényezőknek.

Sokat beszélünk jelenségekről, de nem merjük kimondani a lényegét: a világ alapvetően megváltozott a 21. század elején. Az eddigi biztonsági koncepciók igen lényeges területeken nem működnek. Kína katonai-politikai hatalmának növekedése egy jórészt klasszikus dilemmát jelent: hogyan viszonyuljunk egy feltörekvő, helyét egyelőre kereső, de egyre inkább követelő szuperhatalomhoz? S már látszik a következő trónkövetelő is, India. Ezek a problémák többnyire kezelhetőek lesznek a hagyományos rendszerek hagyományos eszközeivel – ami ebből nem kezelhető, vagy csak nagyon nehezen, az a fejlődésükből adódó gazdasági és még inkább környezetvédelmi problémák, de ez nem tartozik ennek a cikknek a keretébe.

A terrorizmus összefoglaló néven nevezett jelenséget azonban nem lehet a hagyományos eszközökkel kezelni, hiszen – ellentétben Kínával és Indiával – a terrorizmus nem a létező rendszeren belüli vezető szerepre tör, hanem alapjaiban megkérdőjelezi azt. Nem kiszorítani akarja a jelenlegi vezetőket, hanem meg akarja őket semmisíteni. Ezek a célok viszont nem menedzselhetőek az adott rendszer keretein belül, így a terrorizmussal való szembeszállás alapvetően más eszközöket követel, amelyek szétfeszítik a létező rendszer kereteit.

* Gyarmati István nagykövet, az Euro-Atlanti Integrációért és Demokráciáért Alapítvány Kuratóriumának elnöke. A cikkben leírtak kizárólag saját véleményét tükrözik.

Igaz ez a nemzetközi biztonság rendszer legalapvetőbb elemeire is. A nemzetközi jog, amelyet a terroristák a legkevésbé sem ismernek el magukra nézve mégcsak iránymutatónak sem, alkalmatlan a terrorizmus bizonyos problémáinak kezelésére. Ugyanígy, saját jogrendszerük felülvizsgálatára, módosítására kényszerülnek a világ egyéb rendszerei is. Olyan dilemma előtt állunk, amellyel eddig nem kellett szembesülnünk: a liberális demokráciák egyik alapja, a jogállamiság kérdőjeleződik meg mind nemzetközi, mind pedig nemzeti keretek közt; a korábbi alaphelyzet – amikor ami helyes volt, jogszerű is volt – megváltozik: ami helyes, nem mindig jogszerű!

Ebben a helyzetben igen nehéz a megfelelő választ megtalálni arra a kihívásra, amelyet a nemzetközi, katasztrofális terrorizmus és a határokat nem ismerő nemzetközi szervezett bűnözés jelent. Nyilvánvaló, hogy ezen jelenségek ellen nem lehet kizárólag katonai eszközökkel küzdeni – s ebben igaza van azoknak a liberális értelmiségieknek és az európai kormányok többségének, akik azzal érvelnek, hogy a katonai erő alkalmazása nem jelent megoldást a terrorizmus elleni harcban. Ebből adódóan – kimondva, kimondatlanul – azt a következtetést is levonják, hogy a NATO nem központi eleme a terrorizmus elleni küzdelemnek, annak – legjobb esetben is – csak marginális szerepet szánnak.

Ezzel ellentétben, az amerikai politika úgy látja, a nagyméretű biztonsági fenyegetések ellen igenis szükség van a katonai erő alkalmazására, mint ahogy ez történt Afganisztánban és Irakban, hiszen a katasztrofális következményekkel járó terrorista támadások megelőzésére, illetve elrettentésére ez a leghatékonyabb eszköz. Az európaiak vonakodása miatt azonban az amerikaiak sem azt a következtetést vonják le, hogy szükség lenne a NATO megerősítésére, hanem inkább az egyoldalú döntések és akciók felé hajlanak. Egyben tehát egyetértés van: *egyik fél sem igazán akarja a NATO szerepét erősíteni*, ezért nem is tapasztalhatóak komoly erőfeszítések arra, hogy a Szövetséget olyan módon megreformálják, ami tényleg alkalmassá tenné ezen feladatok ellátására.

Paradox módon nincs szó elvi eltérésről az európaiak és az amerikaiak között: mindkét fél elismeri, hogy egyrészt nem lehet a terrorizmus gyökereit és okait megszüntetni kizárólag katonai erő alkalmazásával, de azt se tagadja senki, hogy bizonyos esetekben katonai erőre is szükség lehet. *A nézeteltérés tartalmilag igazán a mértékben van*, illetve, ha a felszín alá tekintünk, abban, hogy kié legyen a vezető szerep a döntéshozatalban. Az amerikaiak továbbra is azt szeretnék, hogy a világ egyetlen globális katonai hatalma lévén továbbra is az ő döntésétől függjön, mikor és hol kerül sor katonai erő alkalmazására és a európaiaknak ebben csak az a szerep jutna, hogy eldöntsék, milyen módon támogatják az amerikai erőfeszítéseket. Az európaiak ezzel szemben viszont úgy gondolják, hogy a döntéseket együtt kell meghozni, ami a gyakorlatban azt jelentené, hogy vétőjogot kapnának a katonai erő alkalmazása tekintetében, de ezt anélkül, hogy jelentős erőfeszítéseket tennének saját alkalmazható katonai erő kialakítására.

Ebből adódik az is, hogy a NATO-nak *igazából mindkét fél csak kisegítőszerepet szán*, azaz akkor kerülhet sor a NATO bevonására, ha már mindenben egyetértének – ami irreális célkitűzés. Ebből adódóan senki sem vállalkozik arra, hogy nekifogjon a Szövetség átvilágításának s gyökeres reformjának.

A NATO gyökeres átalakításra szorul. Ami nem csoda, hiszen struktúrái a hidegháború idején alakultak ki és a 90-es évek modernizációja sem változtatta ezt meg

alapjaiban. A NATO döntéshozatali rendszere, védelmi tervezési rendszere, a parancsokokságok és a titkárság egész struktúrája átgondolásra és átalakításra szorul – aminek, persze, csak akkor lenne igazán értelme, ha ezzel egyidőben a tagállamok is vállalkoznának a döntéshozatali rendszer és – ami még nehezebb – saját belső struktúráik és haderejük gyökeres átalakítására. Ez azonban nagyon kevés kivételtől eltekintve egyetlen tagállamban sem tartozik a politika prioritásai közé (ami érthető, hiszen a közvélemény nem igazán érdeklődik a honvédelem iránt, hiszen nem érzi magát közvetlenül fenyegetve és azt sem gondolja, hogy az esetleges fenyegetések ellen éppen saját hadserege és a NATO fogja megvédeni).

Ahhoz, hogy ez az átalakítás megkezdődhessen, számos dologra van szükség. Mindenek előtt egyetértésre kell jutni abban, hogy *milyen fenyegetésekkel, kihívásokkal kell szembenéznünk*. Amíg ebben nem értünk egyet, addig remény sincs arra, hogy komoly párbeszéd alakuljon ki arról, hogyan szállhatunk szembe vele. Ez csak a következő lépés lehet. Éppen ezért kudarcra vannak ítélve azok a kísérletek, amelyek a NATO-eszköztárát és/vagy struktúráját kívánják megreformálni anélkül, hogy a célt definiálnánk. Természetesen, nem állítom azt, hogy semmit sem lehet tenni, hiszen bizonyos műveletekben egyetértünk és ezek végrehajtását lehet és kell is hatékonyabbá tenni. Így komoly erőfeszítéseket kellene tennünk, hogy megfelelő stratégiát dolgozzunk ki az afganisztáni helyzet kezelésére, amely egyre inkább romlik. A jelenlegi koncepció alkalmatlan ennek a tendenciának a megfordítására és az afganisztáni helyzetben javulás elérésére. Hasonlóképpen, az iraki NATO-művelet megkezdése hónapok óta húzódik és mégse gondolkodtunk el azon: nem lehetséges, hogy a koncepció hibás?

Minőségi változást azonban csak abban az esetben lehetséges elérni, ha komoly párbeszédet folytatunk a stratégiáról, azaz a fenyegetésekről, a kihívásokról és az ezekre adandó válaszokról. Ennek azonban igazából nyoma sincs, sőt: már az új stratégia kidolgozásának szükségessége is megkérdőjeleztetik.

Ennél is nagyobb baj, hogy arról azután végképp nem lehet komoly párbeszédet folytatni, hogy *mi legyen a NATO viszonya az ENSZ-hez, az Európai Unióhoz, illetve a nemzetközi joghoz*. Formálisan, persze, ezt alaposan megvitattuk és némi megegyezésre is jutottunk. De ez a megegyezés sokkal inkább formális megoldást jelentett, mint tartalmat, hiszen még az igazi kéréseket sem tudtuk, mertük megfogalmazni. Ezek ugyanis politikailag lényes kérdések. Ami az ENSZ-t illeti, mindig arról beszélünk: a Biztonsági Tanács felhatalmazása lehet-e az egyetlen legitim háttér egy katonai akcióhoz. A kérdésnek ilyenénképpen történő felvetése azonban alapjaiban kérőjelezi meg a NATO létét: hogyan képzelhető el egy katonai szövetség úgy, hogy a szövetség katonai erejének alkalmazásához egy másik szervezet egyetértése legyen szükséges? Tudom, ezt úgy kívánják megkerülni, hogy ez nem az V. cikk szerinti önvédelemre, hanem az egyéb műveletekre vonatkozik. Ez a megkülönböztetés azonban egyre kevésbé releváns, hiszen a terrorizmus elleni harc önvédelem, de nem feltétlenül az V. cikk értelmében.

Az a kérdés sem merül fel a vitákban, vajon *miért legitimebb a NATO-nál az ENSZ*, amelyben az érdemi döntést öt állam hozza meg a Biztonsági Tanácsban s ez az öt állam olyan kritériumok alapján lett kiválasztva, amelyek totálisan irrelevánsak a mai helyzetben, úgy ti., hogy kik nyerték meg a második világháborút. Ráadásul az öt

döntéshozó közül kettő nem tartozik a demokratikus országok közé, s vajon miért kellene nekünk, a demokráciáknak, cselekedeteinket két nem demokratikus állam döntésétől függővé tenni.

Ez a le nem folytatott vita azonban egy másik, ennél szélesebb kérdést is felvet, amelynek megvitatásától még az előzőnél is jobban irtózkodunk: vajon *mennyire releváns a mai helyzetben az a nemzetközi jog, amely a hidegháború előtt és alatt, a vesztfáliai rendszer idején alakult ki*, amely teljes mértékben annak az időszaknak a realitásait tükrözi, olyan realitásokat, amelyek ma már nem teljes mértékben felelnek meg a jelenkor realitásainak s ráadásul éppen azokon a területeken – terrorizmus elleni harc, megelőző csapások, humanitárius intervenció, belügyekbe való be nem avatkozás és szuverenitás *versus* demokratikus változások támogatása –, amelyek a legfontosabbak, életbevágóak napjainkban.

Ha azonban a nemzetközi jog e területen, a nemzetközi biztonság területén nem teljes mértékben felel meg a jelenlegi helyzet realitásainak s követelményeinek, akkor mit tegyünk azokban az esetekben, amelyekben a nemzetközi jogtól eltérő, vagy éppen azzal ellentétes cselekvésekre kényszerülnénk életfontosságú érdekeink, sőt: talán létezésünk érdekében? Ha a jogszerű döntést választjuk, óriási veszélyeknek tehetjük ki magunkat. Ha a helyes döntést, akkor megsértjük a nemzetközi jogot s demokratikus államok, amelyek cselekvését, viselkedését a jog irányítja, a jogállamiság (rule of law) határozza meg, ilyet nem tehetnek. S a kérdésre nincs általános jellegű válasz, de mindenképpen szükséges, hogy ne dogmatikus vagy elvtelenül pragmatikus válaszokkal elégedjünk meg, hogy magát a kérdést felvessük, megvitasuk saját közvéleményünkkel, egymás között Európában, az Egyesült Államokkal és végül valamennyi demokratikus szövetségünkkel illetve végül is az egész világgal. *Ha nem ezt tesszük, akkor diszkreditáljuk magunkat, és a NATO-t, a világ szemében* – ahogy ez ma is történik –, vagy azért, mert tehetetlenek, kiszolgáltatottak, védtelenek leszünk, vagy azért, mert saját elveinket fogjuk lábbal taposni.

Az Európai Unióhoz való viszony kétféle kérdést vet fel.

Az egyik könnyebb tartalmilag, de nagyon nehéz politikailag: ma két koncepció küzd Európában. Az egyik, kimondva vagy kimondatlanul, úgy gondolja, hogy Európának egyedül kell gondoskodnia saját biztonságáról, ehhez nincs szüksége az Egyesült Államokra, sőt: az együttműködés az amerikaiakkal az esetek nagy részében kontraproduktív lehet. Ezt, természetesen, nem lehet ilyen módon kimondani, ezért ez a vélemény az Európai Unió elsőbbségének hangoztatása mögé bújlik, a NATO-t tisztán katonai önvédelmi feladatokra kívánja korlátozni – azaz tehetetlenségre ítélni – és minden fontos kérdésben az Európai Uniót kívánja előtérbe tolni – amely azonban jelenleg alkalmatlan az ezzel járó katonai feladatok ellátására és az európai államok nem is hajlandók megfelelő beruházásokat eszközölni ennek felszámolása érdekében.

A másik koncepció úgy gondolja, hogy Európa nem képes saját védelmére és ezért lényegében fenn kellene tartani a hidegháborúban kialakult viszonyokat, némiképpen növelve Európa önállóságát és hozzájárulását. Ennek az a fő problémája, hogy erre sem Európa nem hajlandó – nagyon helyesen, hiszen a helyzet megváltozott és Európa is „felnöttebbé” vált –, sem az Egyesült Államok, amely ugyan az európai államokkal szemben szeretné megőrizni vezető szerepét a NATO-ban, de ennek érde-

kében nem hajlandó ugyanolyan erőfeszítésekre, mint a hidegháború esetén – nagyon helyesen, hiszen egyrészt látja, hogy Európa sokkal többre lenne képes, másrészt pedig legfontosabb érdekei ma már nem Európához kötnek.

A dilemmát kiterjedt szabályokkal próbáljuk megoldani (l. Berlin plusz), amely papíron gyönyörűen működik, de nem valószínű, hogy működőképes lenne adott válsághelyzetben.

Mindezekről a kérdésekről nem folyik érdemi párbeszéd sem a NATO-ban, se máshol. Így tehát esélye sincs annak, hogy belátható időn belül közös megoldásra jussunk. Ebből adódóan, rövid távon, a NATO lényegi reformja se kerülhet napirendre.

Úgy gondolom, *az lenne a helyes, ha a párbeszéd két párhuzamos síkon folyna. Egyrészt elengedhetetlen a felmerülő konkrét kérdésekre megfelelő válaszok megtalálása. Ehhez arra lenne szükség, hogy szembenézzünk az afganisztáni, az iraki, stb. helyzet valódi dimenzióival és megkíséreljük őszintén megfogalmazni a valóságos kérdéseket. Ha ezt megtesszük, jó esélyünk lesz rá, hogy megtaláljuk, ha nem is a megoldásokat, de azokat a *modus vivendiket*, amelyek lehetővé teszik egy elviselhető helyzet kialakítását és fenntartását, amíg a megoldás lehetősége ki nem alakul. Másrészt ezzel egyidőben, jó lenne, ha képesek lennénk párbeszédet kezdeni a valódi, nagy kérdésekről, meglehet, először nem az államok, a kormányok között, hanem a tudományos életben. Ez elvezethet egy komoly párbeszédhez és megoldások megkereséséhez. A jelenlegi helyzetben azonban ennek nem sok esélye van.*

Deák Péter

Biztonságoptimizmus – atlantiszkepticizmus

Az Észak Atlanti Szerződés Szervezete e hozzászólás megjelenése idején közel van „de jure” fennállásának, tehát a ratifikációs időszak leteltének hatvanadik évfordulójához, meghaladva a közép-európai férfi átlagkort. Fogantatása természetesen jóval előbb, a második világháborút követő években kezdődött. A napjainkban kibontakozott „mi lesz veled NATO” polémia, amelynek legutóbbi terjedelmes tanulmánya Szenes Zoltán tollából elsősorban a katonapolitika tartományából kiindulva jelent meg e kiadvány hasábjain, hazánk politikai irodalmában talán Gyarmati István szkeptikus cikkeivel indult, de már mintegy tíz éve folyamatosan publikált elemző-dilemmatikus írások után. Külföldön pedig, a vita nem új keletű. E vitához szeretnék ezzel az írással csatlakozni, egyaránt nem osztva Szenes optimizmusát és Gyarmati kételkedéseit.

Transzatlantizmus, a nyugati civilizáció kohéziós alapalapelve

A transzatlanti dimenzió, mint nemzetközi politikai kategória napjainkban mind az Európai Unió, mind Észak-Amerika szempontjából egy sajátos híd. A védelem, illetve ennek prevencióját jelentő biztonság szempontjából ez az objektív fogalomkör a 20. században kapott sajátos prioritást, mégpedig a második világháború után. Előtte ugyanis az amerikai kontinens az első világháborúban, még izolacionista pozícióból, valójában az európai „viszály” részben gazdasági érdekű rendezésében, a kontinens nyugati, erősen atlanti oldalán vett részt. A második világháború Amerikát már közvetlenül, mondhatni euró-ázsiai vonatkozásban érintette, mert az expanzív militarista tengely egyik eleme Észak Amerikát nyugatról is veszélyeztetve széles térségben zajlott, az egymásra utaltság másik vonatkozása is jelentkezett.

Az évszázad második felében ez a transzatlantizmus nemzetközi biztonságpolitikai stratégiává vált, amelynek *négy jelentős motívuma volt, nevezetesen:*

- a kontinens ideológiai alapon politikailag, mi több, egy expanzív birodalmi gondolkodás következtében háborús kockázatot hordozva mereven kettévált;
- az 1938-as müncheni egyezmény a tömegháborúk és azzal járó tragédiák tükrében megbukott és anakronizmusná tette a „be nem avatkozási politikát”, pontosabban kötelezővé tette a fejlett nyugat számára a felkészülési prevenciót, a biztonsági garanciák létrehozását;

- az új, elsőként ugyan az USA által alkalmazott nukleáris potenciál először tette kétségessé Amerika elérhetetlenségét és ezzel a két parton az ellenségkép azonossá vált;
- a tudományos-technikai forradalom és az ezzel járó hadügyi revolúció az egyes országok autonóm képességhatárait miatt szükségessé tette a stratégia részeként annak intézményi szerveződését, pontosabban a NATO létrehozását.

A nemzetközi viszonyok átrendeződésének objektív, axiomatikus elemei tartósabbak, ezek intézményei azonban gyakrabban változnak. A transzatlanti kapcsolat – mint egy politikai-civilizációs régió sajátos belső tengelye – volt, van, és lesz. A történelem sajátos szakaszában kapott történelmi prioritást, amikor az Atlanti-óceán – ami nem politikai-ideológiai kategória – két partján elhelyezkedő államok kölcsönösen felismerték, hogy az elmúlt évszázad jellemző gazdasági, ideológiai és háborús válságait csak egy kölcsönös viszonyban lehet kezelni.

Sokan úgy emlékeznek erre, hogy az USA szakított az izolacionista politikával, a Monroe elvvel és hajlandó volt először háborúba lépni, majd a NATO-ban részt venni. Azonban Európa is hajlandó volt a gazdasági versenyt félretenni, befogadni a sajátos amerikanizmust és (!) elfogadni a szövetségben a kétségtelen amerikai vezető szerepet.

Mára a helyzet generálisan változott, de az új világrend ettől függetlenül nem nélkülözheti a transzatlanti kapcsolatot, gondolatot, biztonsági filozófiát. Ez az övezet ugyanis objektíve meglévő politikai-kulturális-gazdasági és civilizációs övezet, az Atlanti-óceán ebben a tekintetben nem lehet elválasztó vonal. Nem csak arról van szó, hogy az új, globális kihívások (nemzetközi terrorizmus elleni harc) csak a transzatlanti együttműködés keretében oldhatók meg, hanem arról is, hogy a transzatlanti kötődés (amint azt a közelmúlt fájdalmasan tanúsította) a régió belüli biztonsági problémák megoldásához is elengedhetetlen.

A Szövetség a hidegháború után

A NATO a kilencvenes évek elején totális identitás deficitbe került, aminek jelei már a bécsi tárgyalások idején megmutatkoztak. Ebben az időszakban ugyanis a kormányközi dimenzióban az ellenségek helyett a tárgyalási partnerek álltak, illetve ültek egymással szemben, és 1988–1989-től szinte az enyhülés irányába való túllicitálási verseny volt jellemző. A nemzetközi „civil szférában”, mint a Pugwash mozgalom, Római Klub, SANA, a stratégiai és békekutató intézetek a hosszú ideig naivnak tűnt tanulmányaikat pragmatizálható módon tették a tárgyalók asztalára.

A tömeges közép- és kelet-európai rendszerváltások, a többnemzetiségű, diktatúrákkal összetartott államok békés, központosított irányított, illetve fegyveres szétbomlása „segített” a NATO fennmaradás keresésében, megtalálta hivatását, az állampárti rendszert felváltó, kezdő demokratikus országokban jelentkező belső konfliktusok pacifikálásában, részben az előtérbe kerülő közel-keleten látni lehetséges teendőit.

Elsősorban politikai, katonai érdekekből és terjesztendő értékek, a keleti visszarendeződések blokkolása céljából felgyorsította a mindig is elemét képező bővítést. Az így kialakult helyzet vezetett oda, hogy a kilencvenes években, amelyet a bipoláris világból, az érték-azonos nagyhatalmak versengésével jellemezhető, a globa-

lizáció kezdeti korszakába való átmenet időszakának tekinthetünk, a Szövetség a nem katonai együttműködés számos sikeres és látszatjellegű formációját hozta létre, és a válságok felvállalt kezelésébe bevonta a partnereit is. Ezzel egyben, jelenlétével, más integrációkban jelentkező átfogó tagságával lényegében a világrend változás stabilizációs értékeit őrizte meg, valamelyest politikai irányba mozdult el, és ebbe a körbe tartozott maga a bővítési sorozat is, amelynek politikai jelentősége lényegesen meghaladta a katonait.

A „békefenntartó évtizedben” megváltozott a biztonság tartalma, a kihívások prioritási és valószínűségi sorrendje, háttérbe szorultak a hagyományos katonai fenyegetések. Mind ezek a NATO politikai és polgári kapacitásainak erősítését, artikulációját igényelték volna. A hidegháború prognosztikus elemzése elvezetett ugyan a Harmel jelentéshez, a 67-es doktrínaváltáshoz és az 1969–1975-ben kezdődött politikai enyhüléshez, amit a katonai, fegyverzeti túlfejlesztés nem tudott visszahúzni, mégis, mint alapvetően katonai közösség, megőrizte militáns jellegét.

Ennek történelmi politikai elhivatottságára építve gyorsult fel az Európai Unió közös kül- és biztonság-, később védelemmel bővített politikai akarata, a kifejezetten humanitárius, - petersbergi feladatokként megfogalmazott – intervenciók vállalása az érdekelt térségekben. Az ezzel indult rivalizáció nyomán alakult ki a „NATO válságának” felvetése, a kemény csendőri szerepvállalás és az „elebeszesedés” közötti alapmisszió keresése.

Látnunk kell, hogy a NATO a nemzetek közösségét kifejező világrendszer és architektúra halmaz egyik eleme, nem felettese és nem kívülállója. Radikális átalakulása, és nem csupán innovációja egybe esik az ENSZ reformjával, számos közösségi szerveződéssel és – főleg – az EU kül, védelmi és biztonságpolitikájának artikulációjával. Mert az EU a kilencvenes években született tudatos politikai döntés terméke, míg a NATO közel hatvan évvel ezelőtti létrejötte kikényszerített törvényszerűség volt.

Mindezek következtében a transzatlantiságot kifejező intézmény, a NATO mind rendeltetésében, mind tagsági és szervezeti struktúrájában, továbbá belső szellemében az új évszázad kezdetére *megszűnt északatlanti szervezetté lenni*, szinte új szövetség jött létre a washingtoni 1949-es név megtartásával.

Szuperhatalmi helyzet és multipolaritás

Az Észak-Amerikai Egyesült Államokat és kontinentális partnerét, Kanadát az európai bevándorlók formálták a nyugati típusú demokrácia etalonjává, és ezt a szerepet, intézményrendszerét, polgárai szellemiségét illetően máig megőrizte. A huszadik század háborúiban, az „ordas eszmék” hordozóinak legyőzésében, a hidegháború lezárásában, véres válságok kezelésében áldozatokat hozó és értékeket képviselő szerepe, ebben való elsődlegessége vitathatatlan. A 18–19. században az Új Világhoz kötődött, az európai civilizáció adaptálásával. A huszadik században felvállalta a nukleáris rizikót, a hazájától távol eső térségekben megvalósított „partraszállási inváziók” kockázatait, a békés-fegyveres konfrontációt a világ békéje érdekében. Mostanra azonban *egyedül maradt*.

Fentebb leírt történelmi szerepe, egyedül állóan fejlett gazdasága és katonai ereje, az informatika világában szerzett befolyása révén objektíve, hatalmi csoportok

kifejezett akarata és törekvése nélkül is, hegemon szuperhatalommá vált. A „neokon” adminisztráció, annak stratégiáját alkalmazni kívánó Bush doktrína, ebbe a helyzetbe „cseppenve” ezt a szerepet nem kívánja feladni. Pedig, a számos új kihívás egyre nyilvánvalóan veszélyes korában, *a világ csak a multipolaritás rendjében tud fenntartható fejlődést produkálni.*

A nemzetek közösségének jogi formációit, az általa kétségtelenül sikeresen „vezetett” NATO konszenzusos elvét megkerülve, presszióra is alapozott alkalmi interventív koalíciók katonai kudarcait mentegetve, az Európai Unióval néha dacolva, nemzetközi konfliktusokat okoz. „A hatalom legfontosabb kérdéseiben, mint pl. a hatalom hasznosságában, a hatalom erkölcsösségében, valamint a hatalom szükségességében, az amerikai és európai vélemények eltérnek”-írja Robert Kagan *Hatalom és Gyengeség* című tanulmányában, 2002-ben.

Távol-keleti politikai elemzők fogalmazták meg, hogy egyesek félelmeiben a hegemon szuperhatalmi magatartás a világ biztonsága szempontjából rosszabb a bipolaritásnál, mert akkor az egyensúly távol tartotta a komoly konfliktusokat. Az EU pedig a több pillérré épülő nemzetközi rend egyik, keleten is elismert pólusa, és tagjainak zöme azonos szervezetben vállal szerepet az USA-val, ez pedig a NATO. E szövetség jövőjét jelentősen befolyásolja az amerikai nemzetközi politika jövője.

Az Államok mindezek mellett, illetve érdekében, kétségtelenül jelentős részt vállal a válságok többségének kezelésében, ezzel fokozza is katonai jelenlétét a glóbusz számos pontján. Amíg Amerikában a terrorizmus elleni harc valóságos háborút jelent, addig Európában e veszélyek főleg elméleti fenyegetettséget, bár Európát az utóbbi időben esetileg több, áldozatban kevesebb terrorcsapás érte. A terrorizmus elleni effektív küzdelem főszereplője kétségtelenül az USA, bár valamennyi akciójának „casus belli”-jeként ezt, és ezzel összefonódva a demokrácia-export elhivatottságából eredő kötelezettségét hozza fel.

Gyakorta hangzik el – publikációkban, fórumokon és dokumentumokban egyaránt –, hogy a világ, a demokrácia számos formában megjelenő értékrendje, a fenntartható fejlődés, és régi szóval élve, a „világbéke” a jelenlegi helyzetben az amerikai kapacitás, az Államok részvétele, mi több kezdeményezése nélkül nem lehetséges. Más régiók, térségek, az Európai Unió fegyveres szervezete nagyságrendben, kapacitásban, technikai színvonalban majdnem az akcióképesség határáig van leszakadva az Államoktól. Ez – József Attila filozófiájára támaszkodó – véleményem szerint „valódi”, de nem igazi. Egy állam, egy kontinens fegyveres erejének méretét, strukturáját, ezen belül szervezetét, haditechnikai képességeit és színvonalát, díszlókációját és biztonsági stratégiáját, no meg doktrínáit és alkalmazási elveit, elsősorban geopolitikai helyzete, céljai, prior fenyegetései határozzák meg, amiben benne foglaltaknak a gazdasági érdekek is. Mindamellet – szintén saját, bár irodalomból is merített véleményem szerint – zömmel objektív okok miatt az *amerikai katonai gondolkodásban sok a konzervatív elem*, a doktrínák, a felkészítés nem érte utol a technikát, nem kellően hatékony a komplex válságkezelő képesség. („...az amerikai hadsereg-ből is hiányoznak a „post-conflict” típusú „nemzetépítő” civil és katonai képességek” – Szenes Zoltán). Az USA, a sajátos amerikanizmus miatt nehezen képes azonosulni a kezelt térség kultúrájával, történelmi és geográfiai adottságaival, geopolitikai környezetével.

És ehhez járul a fegyveres kapacitás, a katonai erő csökkenése, kifáradása, a növekvő logisztikai terhek, a toborzási nehézségek és a nagy veszteség miatt az állampolgári szembefordulás.

E hosszú bekezdésből két következtetés vonható le. Egyrészt, hogy minőségi és mennyiségi egyenszilárdság soha nem lehet az Atlanti-óceán keleti és nyugati partján elterülő NATO-tagországok katonai képességei között. Másrészt, hogy az Egyesült Államok nehéz helyzetben van, sérthetlenségi mítosza szertefoszlott, kormányzata egyedül teljesíthetetlen feladatokra vállalkozott. USA „tehermentesítése”, a közös, szövetségi feladatvállalás csak abban lehetséges, ami közös érdek és összehangolható érték. Nem csupán európai érdek valójában a demokrácia, illetve az „amerikrácia” aszimmetrikus erőszakra támaszkodó terjesztése, de „eurokrácia” sem – bár a kontinensen itt több a tapasztalat, ugyanis a gyarmattartás alkalmazkodást, az ottani kultúra bizonyos szabadságát is jelentette. Ugyanakkor a nemzetközi terrorizmus jelensége, bázisai, gyökerei elleni nemzetközi küzdelem egyértelműen kohéziós erőt jelent.

A NATO jövőjének alapvető feltétele, hogy az USA konzekvensen kialakítsa Európához – különösen az önálló katonai erővel is rendelkezni, bevallottan saját jogán világpolitikai tényezővé válni kívánó EU-hoz – fűződő viszonyát, ehhez kapcsolódóan a NATO szerepéről vallott álláspontját, gyakorlatban alkalmazott politikáját. Ezzel párhuzamosan az EU-nak, és ezzel az európai NATO-tagállamok zömének fel kell gyorsítania a modern képességet hordozó, szervezett polgári – katonai válságkezelő rendszerét és ezt megelőzően az ennek alapját képező pragmatikus stratégia kidolgozását.

Bizonytalan prognózis a NATO-tag Magyarország nézőpontjából

A fő kérdés, hogy a NATO milyen irányba kell haladjon, milyen értékek, és érdekek alapján választja ki jövőjét. Biztonságot és stabilitást őrző védelmi szövetséggé alakul, tehát az új kihívások mindegyikében lesz kompetenciája, avagy marad politikai – katonai, válságkezelő és kollektív védelmi szövetség, amely 1952-óta, főleg 1999 után már korántsem atlanti.

Jövendő szerepvállalását talán a fenti két alternatíva szimbiózisaként a következőkben lehetne megfogalmazni: bekövetkező helyzet és annak elemzés után hozott politikai döntés, a katonai lépés eltökéltségének demonstrálása, csapatkoncentráció, szükség esetén békekikényszerítés, majd pacifikáció katonai és rendőri, karhatalmi eszközökkel, CIMIC, megszállásos békefenntartás. Mind ehhez minimálisan politikai legitimáció, tehát nemzetközi határozatban említett beavatkozási szükségesség, konszenzusos NATO-döntés, szövetségi tervezés és vezetés, valamint EU egyeztetés szükséges.

A NATO csak akkor tud hatékony, a korszaknak megfelelő szövetségként megjelenni, ha modern katonai képességeket fejleszt ki. Ennek a strukturális és technikai formációi alakulóban vannak, amit Szenes Zoltán tanulmányában felvázolt. Azonban a biztonsági gondolkodásnak, koncepciónak is meg kell újulni. A katonai tervezés előtt, politikai, erőforrás-felmérő, szociálpszichológiai és a nemzetközi konzekvenciákat számba vevő hatáselemzés szükséges. Ehhez közös műhelyek, amelyek napjainkban háttérbe szorultak, még az USA-ban is csökkent a civil kutatóintézetek szerepe.

A kibővült NATO egyik legnagyobb dilemmája a konszenzuson alapuló döntéshozási rendszer. Ennek feloldását szolgálhatná a konstruktív tartózkodás egyfajta eljárási rendjének bevezetése. Szenes Zoltán szerint „az egyik megoldása az lehetne, ha az általános, politikai konszenzuson alapuló döntés után a műveletek megindításának és levezénylésének kérdéseiről már csak a feladatban résztvevő tagországok döntenének”.

Magyarország számára NATO ilyen irányba történő mozdulása és ezzel járó konszolidációja elsőrendű politikai és katonai kérdés. 1999 tavaszán a washingtoni csúcs, amely felvételünkre tett pontot, az 50. születésnap jegyében telt el, „hetes felvételt” kimondó 2004. március 29-i konszenzusos bővítési-felvételi döntés a radikális korszakováltás fórumaként jelenik meg a NATO történetében. Magyarország NATO tagsága egy 10 éves történelmi folyamat eredménye volt. A kilencvenes években végbement egy visszafordíthatatlan politikai, gazdasági és intézményi fejlődés a „NATO-kompatibilitás” (illeszkedő képesség-szerző) irányába. Kialakult a civil kontroll, 1997-ben döntés született a védelmi kiadások folyamatos növeléséről, a katonai reformok artikulálódtak.

A csatlakozás stabilizálta Magyarország biztonsági helyzetét, de szinte azonnal, a hadsereg gyors modernizációja mellett, az ország sajátos befogadóképességének javítását igényelte. Ez átgondolt, a NATO stratégiához alkalmazkodó védelem- és katonapolitikát igényelt, amelynek koncepciója konszenzust, végrehajtása összkormányzati tevékenységet követelt volna. Hat éves évfordulónk után azonban még mindig a kiesett évek szenvedői vagyunk. A Szövetség az új magyar kormánytól a védelmi reform terén természetesen sokat vár. Megfogalmazódik a magyar haderő nivellációjában részünkről is elismert lemaradás elmarasztalása, amelyet csak némileg és elsősorban Amerika felé ellensúlyoz a terrorizmus elleni harchoz kapcsolódó válságkezelő szerepvállalásunk elismerése.

Persze a magyar külpolitika középpontjába az EU felzárkózás kerül, de a NATO szerepvállalás háttérbeszorulása nélkül. Erre szolgál a NATO-tag és az Európai Unió tagállam sajátos státusza. A differenciált hozzáállás látszatának elkerülése végett célszerű, ha a magyar fél viszonylag gyors elhatározásokkal részt vállal az EU által kezdeményezett, vagy felvetett akciókban, azok előkészítésében. Ugyanakkor, a NATO-deklarációknak megfelelően, a válságmegelőzés politikai útjait kell előtérbe helyezni, képviselni.

Tóth László

A balkáni békefolyamat a biztonsági világhelyzet környezetében

Az európai nemzeti és regionális szintek közötti kompetenciák elosztása tekintetében az Európa jövőjéről szóló viták résztvevői – mindenekelőtt az Unió vezető nagyhatalmai – közel sincsenek azonos állásponton, sem a célokat, sem a megvalósítás módjait illetően. Rendkívüli mozgásokat indítanak el az Európai Unió gravitációs központjával, illetve a többsebességes Európával kapcsolatos különböző nézetek. A szerző cikkében a közös kül- és belpolitikához kapcsolódó, alább felsorolt kérdésekre keres válaszokat.

Ma Európában a nemzetállami logika és a közös európai fellépés vitája rendkívül feszült. A kérdések úgy hangzanak, hogy melyik európai állam lenne hajlandó saját érdekeinek csorbítására lemondani a szuverenitásának sarkos elemeiről, pl. egy valóban közös európai külügyminisztérium javára? Hajlandó lenne-e Nagy-Britannia vagy Franciaország lemondani a BT tagságáról, hogy helyüket egy egységes uniós képviselő vegye át? Lemondanának-e nukleáris fegyvereikről a közös hadsereg javára? Kik vezetnék a közös európai uniós hadsereget, és ebben milyen szerepet tölthetne be a NATO? Ha azonban nem célunk meg ilyen mélyreható politikai integrációt és a fennálló kormányközi struktúra csupán némi szupranacionális vonással megbolondítva működik, akkor valóban erősödik-e Európa? Mi lesz akkor a hatékonysággal? Ez a struktúra feloldhatja-e a nemzetállami logikán alapuló torzalkodások, nézetkülönbségek halmazát, hogyan konvertálható mindez egységes cselekvéssé?

A közös kül- és biztonságpolitikai gyakorlat akadályai

A tapasztalat azt mutatja, hogy az integráció továbbfejlesztését szorgalmazó lépések legtöbb esetben kettős szűrőn kell, hogy áteszenek. A kormányközi logikát követő stratégia igényli, hogy a döntéshozatali fórumokon túl, a ratifikáció érdekében az egyes országok belpolitikájában is meg kell tudni azokat védeni. A nemzetállami legitimáció e pillanatban nem kiküszöbölhető. A nemzetállami logika a hidegháborút és különösen a 2001. szeptember 11-ei eseményeket követően inkább akadályozó, mintsem segítő tényezőként van jelen az Európai Unió közös kül- és biztonságpolitikájának gyakorlatában.

Az európai közös kül- és biztonságpolitika eddigi tapasztalatai alapján mondhatjuk, hogy nem volt képes kilépni a tehetetlenség és alkalmatlanság állapotából a nemzetközi hatékonyság és sikeresség irányába. Már a kezdetektől tapasztalható volt, hogy az egymástól sokszor jelentős mértékben eltérő nemzeti politikai szándékok az integráció fokozatos kiszélesedésével egyre erősödnek. Az Unió politikai diverzifikáltságát nagyban növelte a bővítés folyamata, amely természetesen további akadályokat gördített a külpolitikai együttműködés amúgy is korlátozott folyamatai elé.

Az alapító tagokhoz hasonlóan, a későbbi csatlakozók is, sőt a – 2004 május elején – csatlakozó 10 állam is behozta magával az unióba a tradicionális érdekeit és az azokból származó ellentéteit. Kevésnek és hatástalannak bizonyult az együttműködés korábbi „puha” formája, amelynek keretében a külügyminiszterek évente kétszer, a külügyminisztériumok politikai igazgatói, politikai bizottság néven évi négy alkalommal találkoztak egymással, nos ez a puha forma.

Európa tehetetlensége nem újkeletű

Nyugat-Európa nem volt képes egyértelmű választ adni már az 1973-as arab–izraeli háborúra, az ennek nyomán kialakult energiaválságra sem. Hasonló gondok voltak az 1974-es ciprusi görög katonai puccsal, és az ezt követő török beavatkozással, majd az 1975-ös portugál szegfűs forradalommal kapcsolatban is. Az EK nem tudott egyértelműen reagálni az 1979-es afganisztáni szovjet beavatkozásra, mint ahogy belső viták gátolták a közös álláspont kialakítását az 1980-as teheráni amerikai túszügyben is. Az 1986-os libanoni bombázás súlyos belső válsághoz vezetett az európai politikai együttműködésben, és 1990-ben – a Kuwait elleni augusztus 2-i iraki akció után – az agresszió közös jogi és politikai minősítését nem volt könnyű megválaszolni. Az olasz elnökség alatt viszonylag könnyen ment az eljárás, ám a megfogalmazás mikéntje rendkívüli problémát jelentett.

A németek, az angolok és a franciák egyaránt próbálkoztak közvetítő kísérletekkel, amelyek kudarcba fulladtak, sőt azon túlmenően azt eredményezték, hogy a felbőszült amerikaiakkal és a másik fél mellé felsorakozott szovjetekkel szemben Európát a bizonytalanság és a döntésképtelenség jelzőivel illették.

A hidegháborús korszak lezárultával a maastrichti szerződést követő gyakorlat sem hozott olyan releváns áttörést a közös kül- és biztonságpolitikában amelyet sokan reméltek. Továbbélni látszottak azok a hidegháborús reflexek, miszerint majd Amerika és a NATO rendet teremtet, még egyesek (pl. Franciaország) folyamatos kifogása és tiltakozásai ellenére is. Hiába az 1992-es peterspergi nyilatkozat, ha a tagállamok nehézkesen, vagy egyáltalán nem hajlandók anyagi és emberi erőforrásaikat a kitűzött célok szolgálatába állítani.

A világhelyzet és Európa cselekvőképessége

Az Unió külső tevékenységében sem lett koherensebb, csak mérsékelten lehet a tisztán külpolitikai kérdéseket elválasztani a külkapcsolatokban jelentkező gazdasági kérdésektől. Ám amíg az Unió képességei gazdasági, technikai értelemben hatalmasak, addig eszközei és erői a válságkezelésben enyhén szólva is szerények maradtak.

A maastrichti szerződés nyilvánvalóan homályban hagyta a közös kül- és biztonságpolitika (CFSP) mellé rendelő eszközök ügyét, ahogy hiányzik egy megfelelő szervezet is. Ezért mondta Jacq Delors, hogy „a CFSP egy olyan Ferrari versenyautó, amelybe mindössze egy fűnyíró motorját építették be”.

Sajnálatos módon a kül- és biztonságpolitikai együttműködést Európa a 2001 szeptembere 11-e utáni periódusban sem tudta erősíteni. Sőt a 2003 tavaszán megindult iraki háború kapcsán felerősödő és talán az „üres székek” politikája óta soha ilyen mértékben nem öltö belső uniós politikai ellentétek újraigazolták azt a nézőpontot, miszerint *éles helyzetekben a tagállamok*, mindenekelőtt a három nagy (Franciaország, Németország és a Nagy-Britannia) alapvető érdek – és nézetkülönbségei –, amelyeket a kormányközi logikára épülő második pillér kíván eltakarni – *a hatékony külpolitikai együttműködést megbénítják és cselekvőképtelenné teszik az Uniót*.

Nem történt lényegi előrelépés sőt, fogalmazhatunk úgy is, hogy a korábbi CFSP-struktúra és annak gyakorlatias következményeinek bebetonozása történt meg az európai alkotmány tervezetének elkészítésekor is. Ugyanúgy, ahogy az Európai Tanács 2003 évi theszaloniki júniusi ülésére készült előterjesztés is magában hordozza a bizonytalanság elemeit.

Összességében elmondható, hogy az európai közös kül- és biztonságpolitika nem tekinthető a hagyományos értelemben vett közösségi politikának, mind céljaiban, mind eszközrendszerében, eljárási mechanizmusaiban kormányközi együttműködésre épül. A tagállamok itt ragaszkodnak legjobban, legerősebben nemzeti szuverenitásuk fenntartásához, ezen a területen mindmáig egyeduralkodó maradt az egyhangú döntéshozatal.

Maastrichtban több tagállam erőfeszítése ellenére sem sikerült egységes uniós kül- és biztonságpolitikai határozat megjelenítését elérni a szerződés szövegében. A CFSP alapvetően kormányközi jellegén, sem az amszterdami, sem a nizzai szerződés nem változtatott és ugyanez mondható el az európai alkotmány tervezetéről is. Az Európai Unió tehát továbbra sem rendelkezik olyan típusú, a nemzetközi viszonyok valamennyi kérdését felölelő, a gyakorlatban hatékonyan működő, egységesen és központilag irányított külpolitikával, mint pl. az Egyesült Államok.

Anélkül pedig nem valósíthatók meg azok a nagyszabású tervek, amelyeket az Európai bizottság *Az új Európa megformálása* című munkájában megfogalmazott. Sem az uniónak, sem az unió vezető hatalmainak nincs reálisan megvalósítható nemzetközi szinten is hatékonyan működő közös és egységes képe az EU politikai jövőjét és koherens politikai együttműködését illetően. Mindenekelőtt a nemzeti érdekek szupremáciája és védelme miatt. Ahogy egy német szakértő fogalmazott: „Európában az egység lehetetlen, az összeomlás valószínűtlen”.

Új európai védelmi identitás perspektívái

Az Európai biztonsági identitás mindazonáltal égető feladatokkal kell, hogy szembenézzon. Mindenekelőtt ilyenek azok a gyakorlati problémák, amelyek feltűnővé tették az Európai Unió cselekvés-képtelenségét, tapasztalati tényként hozták elő, hogy saját védelmi képességek, saját védelempolitika nélkül az Unió csak sokadrangú szereplője lehet a nemzetközi politikai viszonyoknak. A NATO európai tagállamai és maga az Unió is tanácstalanul és erőtlően kísérték végig a balkáni béketeremtés egész folyamatát.

Amin túl kell lépni az nem más, mint Brzezinszky 1999-ben megfogalmazott tétele, hogy „katonai szempontból Európa nem egyéb, mint az Egyesült Államok protektorátusa” (Be Rose 2001). A balkáni háborúk idején ugyanis Európában nemcsak a modern halálmentes hadviseléshez való harci eszközök hiányoztak, de az uniós tagállamok összesen 2 millió fős hadseregeiből még a koszovói békefenntartáshoz szükséges 30 000 megfelelően felszerelt katonát is csak nehezen tudták kiállítani.

Egyértelművé vált, hogy a régi típusú hadviselésre szolgáló nagy, lomha, sokhelyütt még ma is sorozáson alapuló hadseregek és elavult harci eszközök alkalmatlanok a mozgékonyaságot, csúcstechnológiát és szakértelmet követelő katonai válságkezelésre.

A realitás, hogy Európa katonai és védelmi téren az Egyesült Államoktól függ. Az elsősorban amerikai vezetés alatt álló NATO-nak van ténylegesen meghatározó szerepe az európai biztonságért felelős nemzetközi szervezetek között, csak a NATO képes tagjait felsorakoztatni a kitűzött célok elérése érdekében. A transz-atlanti viták során Amerika részéről elhangzott szemrehányások az európai védelem fogyatékoságairól nyilvánvalók, az európai biztonságpolitikai hozzájárulás növelése nélkül az Unió nem képest nemzetközi szinten Washingtonnal egyenrangúvá válni.

E tekintetben az áttörés formálisan az 1998 decemberi Sain-Maló-i francia-brit csúcstalálkozón történt, ahol a két fél közösen, az Egyesült Államokhoz fűződő szövetségi kapcsolatot kiegészítő önálló európai biztonságpolitika intézményesítésére tett javaslatot. Az Európai Unió 1999 decemberi helsinki csúcserőkezletére már közös biztonság- és védelempolitikai feladatként az autonóm képességek megteremtésének megjelölése került, amely szerint lehetővé kell tenni, hogy az Európai Unió katonai műveleteket indítson és hajtson végre válsághelyzetek rendezésére. Az előírás szerint 2003 végére az Európai Uniónak képesnek kellett volna lennie 50–60 ezer főig terjedő, gyorsreagálású európai haderő két hónapon belül történő telepítésére és ezen katonai erők Európától maximum 4200 kilométer távolságban egy éven át történő fenntartására.

A NATO és az EU katonai képességei: verseny, vagy szövetség?

Az európai biztonság fő letéteményese helsinki után is a NATO maradt, ugyanez mondható el az európai alkotmány tervezetének 2003 júniusi megjelenését követő időszakáról is. Időközben az is nyilvánvalóvá vált, hogy az Amerikai Egyesült Államoknak szüksége van az európai tehervállalás aránynövelésére. Egy jövőbeni európai válságban sem politikailag, sem katonailag nem tartja elfogadhatónak az amerikai katonai erő olyan dominanciáját, ahogyan az Koszovóban megvalósult.

Washington támogatja a külön európai biztonság és védelmi erő létrehozását, ám azt nem akarja, hogy az az európai önálló erő, amely először a NATO-n belül jött létre, később kinőjön abból és végül is versenyre keljen vele. Az amerikai ellenkezés megszüntethető, ha a közös biztonság- és védelempolitika nem vezethet szétválasztáshoz (de-coupling), megkettőzéshez (duplication), illetve megkülönböztetéshez (discrimination).

Az Egyesült Államok felismerte, hogy az Európai Unió új vállalkozása meglehetősen korlátozott célokkal rendelkezik, s nem veszélyezteti az USA által önmagának igényelt világpolitikai vezető szerepet. Helsinkiben ugyanis nem önálló európai haderő,

hanem lényegében a petersbergi feladatok ellátásához szükséges katonai erő létrehozásáról döntött az Unió, amely mind létszámát, mind technikai felszereltségét, mind a ráfordított anyagi forrásokat tekintve jóval elmarad az amerikai védelmi képességtől. Funkcióját illetően pedig lényegében csak a szennyes eltakarítására képes.

A NATO és az önmegvalósítás kihívása

Az Európai Unió ambiciózusabb terv megvalósításához is hozzákezdhet. Akkor azonban az amerikai politika várhatóan visszatér a fenntartások hangoztatásához, s ürügyként használná a európai fejleményeket az öreg kontinens fokozatos magára hagyására. Ezt követően az USA páratlan helyzetéből kifolyólag esetenként és önkényesen dönthetné el, hogy melyik európai és Európa melyik válságkezelésébe kíván bekapcsolódni és melyeket hagyja meg az uniós tagállamoknak. Ez viszont – tekintettel az unió jelenlegi igencsak korlátozott hadművelleti képességeire – valószínűleg végzetes lenne az unióra nézve, mindenképpen új biztonsági veszélyt fogalmazna Európa számára.

Az Európai Unió lassú biztonsági identitás-szerveződéséhez képest a NATO sokkal gyakorlatiasabban, szervezettebben és dinamikusabban keresi a rugalmas reagálás utódját a 21. században. Olyan stratégiát, amelyben a politikai szükségesség és a realitás találkozik, amely megerősíti a szövetség egységét, feloldja a vélt vagy valós érdekkülönbségeket és szűkíti az Atlanti-óceán két partján fennálló különbségeket, amely a képességeket illeti az aszimmetrikus kihívások kezelésére és a rugalmas reagálásra. A kérdés, hogy a NATO jelenlegi politikai döntéshozó mechanizmusa megfelel-e a rugalmas válaszadás követelményeinek? Vajon képes-e a NATO hatékonyan fellépni, ha döntéseit a teljes konszenzushoz, az egyhangú támogatottsághoz köti? Megfogalmazódott, hogy a műveletek terén hasznosabb volna, ha csupán elvi szinten lenne kötelező az összes tagország támogatása, a műveletek megindításával kapcsolatos részletekről pedig már csak az abban résztvevő tagországoknak kellene szavazni. Ez növelhetné a döntéshozatal gyorsaságát, amely a 26 tagországra növekedett NATO-ban végletesen lelassult.

Ugyanakkor megerősítené az első- és másodosztályú NATO-tagország szindrómát a nemzetek között, ami komoly veszély, hiszen azok formálnák a szövetséget saját képükre, akik erőforrásaikkal döntő módon ott tudnak lenni a műveletekben. A döntéshozatali alapelvekhez azonban nem nyúlt hozzá a mai napig a NATO. A politikai, katonai döntéshozó lerövidítésére azonban már tett lépéseket. A NATO reagáló erő (NRF) általános művelési terveinek előzetes elfogadásával a döntéshozatali idő csökkenthető, és növelhető a NATO stratégiai parancsnokságok mozgásteré.

A nemzetek többsége ugyanakkor óvakodik kiadni a kezéből a csapatainak katonai irányítása feletti jogosítványokat. A művelési szabadság és a gyors reagálás egyfelől mozgáster növelő lehet a stratégia parancsnokságok számára, másfelől viszont fenyegeti a legfőbb katonai döntéshozó szerv, a Katonai Tanács jogosítványait. Az egyensúly megteremtése itt is várat magára.

A NATO filozófiája szerint a tevékenység középpontjában álló harcoló katona, a katonai és a politikai vezetés számára egyértelművé teszi a legjobb szervezeti és vezetési formák keresését ahhoz, hogy megfelelő időben és felkészültséggel a világ bármelyik pontján eredményesen megjeleníthatók legyenek a katonai képességek. A

feladat jelentős elmozdulási igényt fogalmaz meg a nemzeti és a NATO tervezési és alkalmazási mechanizmusoktól, ugyanakkor széles politikai támogatottságot igényel a nemzeti döntéshozásban. A nemzeteknél áttörésnek nyoma sincs, a szélesebb politikai közvélemény nem ismeri, hogy mit jelent és hogy mennyibe kerül a haderő 40%-ának a mobilitását fenntartani.

A nemzeti döntéshozók vonakodva ajánlják meg a szükséges erőforrásokat a haderők átalakítására, ami hátráltatja a szövetség egészének átalakulását és új típusú feladatvállalását. A tervezés minőségi átalakítása ugyancsak erőteljes törekvés, az összes alrendszer – a hírszerzés, a haderő-, erőforrás-, műveleti-tervezés követelményei – azonban nagyon komoly egyenetlenségeket mutatnak a különböző országokban. Ennek oka teljesen nyilvánvalóan az, hogy a veszélyeket, a fenyegetettségeket másképpen értelmezik a NATO különböző országaiban, kormányzataiban és szakértői köreiben.

Az európai stabilitás intézményi újradefiniálása, a források és a finanszírozás

Mivel a NATO a korábbi jól kiszámítható fenyegetettséggel szemben egy átalakuló világ átalakuló erőviszonyaihoz és problémáihoz kapcsolódó kihívásaival áll szemben önmaga újradefiniálása szempontjából a globális stabilitás pilléréként meglehetősen sokirányú a kihívások és belőle adódó feladatok értelmezése. Az új veszélyhelyzetek kezelése, a védelem és a biztonság újraértékelése a katonai reagálás új követelményei rendkívül eltérő értelmezéseire utal. A válságok kezelésének nem katonai eszközei, eljárásai, eszköztárainak a felépítési hiányai azt mutatják, hogy *nehéz rávenni a politikusokat, hogy ezekhez a feladatokhoz, reagálásokhoz forrásokat is rendeljenek hozzá, illetve, hogy megfinanszírozzák azt a folyamatot, amelyben átalakult a statikus védelmi filozófián alapuló haderő, a korszak által megkövetelt rugalmas biztonságfilozófián alapuló haderővé.*

A katonai szakértő körök persze teszik a dolgukat és szakadatlanul megfogalmazzák, hogy a világ változása milyen módon változtatta meg a stratégiai környezetet. Az információs társadalomhoz közelítő európai civilizáció egyre inkább elveti a centralizált szervezeteket, átszakítja a vertikális integráció kereteit, a decentralizációt vállalja és hangsúlyt helyez a szinkronizációra. Nem az információ gyűjtésére koncentrálnak, hanem annak vertikális és horizontális megosztására, a hálózati haszon kinyerésére. Az interneten keresztül a társadalom alsó és felső szintjei közvetlenül kommunikálhatnak, a nemzetközi kapcsolatok követik a változásokat, a háborút és a háború nélküli állapotokat a nagyhatalmak ellenőrzik, a háborúk és a konfliktusok egyszerre jelennek meg a szövetségek és a társadalmi rendszerek, országok és egyének szintjén. A terrorista csoportok már az információs társadalom és a globalizáció posztmodern eszközeit és lehetőségeit használják ki háborúikban, a technológiafejlődés korábbi szabályokat és törvényeket áthágó alkalmazásával.

A globalizáció biztonságfogalmát átértékeli, átértelmezi, kiterjeszti más területekre (a pénzügyi mozgások figyelése, az információs hálózatok védelme), az információs kor a reagálási idő csökkentése, a kiszámíthatatlanság tényezője, amelyek mind növelték fontosságukat. Ugyanez a katonai tervezés szempontjából az állandó védelmi tervektől való eltávolodást hozta. Előtérbe került az „eshetőségi tervezés” és az általánosan alkalmazható tervek készítése.

Az információs kor háborúit a bonyolult helyzetek, a rövid időtartam, a csökkenett rombolás, a műveletek nagyfokú integrációja jellemzi. Mindez olyan képességeket és rendszereket igényel, amelyek sokkal inkább használhatóak a megelőzésre mint a büntetésre, megtorlásra. Riasztási rendszereket igényelnek, amelyek nagy biztonsággal informálnak a veszélyekről, speciális műveleti képességet igényelnek, a haderő nagypontosságú feladatmegoldásához precíziós eszközöket, a felderítés biztosította pontos információt, az erők, szervezetek interoperabilitásának szükségességét, a nemzetközi szervezetek, kormányzati és kormányzaton kívüli segélyszervezetek, polgári, biztonsági, rendőri és katonai erők korábban nem ismert szélességű együttműködését igénylik.

A szakértők hangsúlyozzák továbbá, hogy a globalizáció és az információs társadalom nem áll meg a védelmi szervezeteknél. A katonai vezetés legfőbb feladata az információs fölény megszerzése, a gyűjtés, a gyors elemzés és a megosztás tekintetében. A NATO parancsnokságai egyesített információs központokat hoznak létre, ahol gyűjtik, elemzik, értékelik az adatokat. A logisztikai támogatás területén már is problémás a műveletek tempójának növekedése, a háború szintjeinek egymásra csúszása. Mindez olyan katonai vezetőket, olyan stratégiát és olyan managementet kíván, akik sokkal inkább támaszkodnak a megszerezett képességekre, mint a begyakorolt eljárás módokra.

Az isztambuli NATO-csúcs legfontosabb döntései az Észak-atlanti Szövetség felhasználható képességeinek fejlesztése tárgyában történtek. Követelményként fogalmazták meg a modern telepíthető és fenntartható erők létrehozását. A reális képességek kialakítása mellett ugyanakkor a tagállamok felé elvárás fogalmazódott meg, hogy a korábban tett vállalásaik teljesítésére nagyobb hangsúlyt fektessenek, hiszen csak tényleges képességekkel lehet részt venni a NATO-feladatok megoldásában.

Újabb, a terrorizmus elleni intézkedéseket tartalmazó csomag is elfogadásra került. További feladatként fogalmazódott meg a NATO parancsnoki struktúrájának az átalakítása, ami azóta nagyrészt le is zajlott. A partnerség elmélyítése Oroszországgal, Ukrajnával, illetve a Kaukázus és Közép-Ázsia országaival, valamint a Méditerrán Párbeszéd továbbfejlesztése.

Együttműködési felajánlás történt a szélesebben vett közel-keleti országoknak, közeledett egymáshoz az Iraki beavatkozást ellenzők és támogatók álláspontja. Az egyes tagországok számára védelmi szervezetfejlesztési jelentőségű üzenet volt az isztambuli NATO-csúcson megfogalmazott „újra befektetési igény”, amelynek az a jelentősége, hogy a NATO számára már kevésbé fontos képességeket fel kell számolni az egyes országokban, s az így felszabaduló forrásokat modern képességek kialakítására kell fordítani.

Amerikai új csapat-allokáció

2005-re áthúzódó jelentőségű az a 2004 júliusában az amerikai elnök által az Ohio állambeli Cincinattiban bejelentett *csapatcsökkentés*, illetve átcsoportosítás, amely a következő tíz évre irányozza elő az amerikai tengerentúli haderő katonai és műszaki, sőt logisztikai struktúrájának a modern kor követelményei szerinti átalakítását. Az amerikai haderő-átcsoportosítás mögötti megfontolás valójában a *hidegháború meg-*

szűntetésének lereagálása, s a katonai szembenállás és készség korábban alkalmazott szintjének mai indokolatlanságát felismerő és az átalakítást sürgetővé tevő világméretű terrorizmus elleni harc következtetéseként a levonásán alapul.

A második világháború óta ez lesz a legnagyobb katonai haderő-átcsoportosítás az amerikai hadseregben, a fix támaszpontokon állomásoztatott nagy létszámú haderők végét is jelezve. Donald Ramsfeld amerikai védelmi miniszter szerint az átalakulás nyomán komoly változások várhatóak a szövetségesekkel fennálló eddigi katonai megállapodásokat illetően is.

A külföldön állomásozó amerikai csapatok létszáma jelenleg meghaladja a 200 000 főt és a létszám fele Európában állomásozik. Németországban csaknem 100 000 katonája van az Egyesült Államoknak, ugyanakkor jelentős létszámú kontingens van Japánban, valamint Dél-Koreában. A Koreai-félszigeten a 37 000 katona egyharmadát tervezik hazavinni 2005 végéig, ugyanakkor a globális haderő-átcsoportosítás terve szerint a volt szovjet kelet Európa országainak katonai támaszpontjait tranzitállomásként használnák az amerikaiak. Ezekről ugyanis jó kondíciókkal küldhetők gyors csapatok a közel-keleti, az afrikai és más válságövezetekbe. A haderő-átcsoportosítástól és átalakítástól jelentős költségcsökkenést várnak, az amerikaiak németországi bázisok helyett Lengyelországban, Romániában, Bulgáriában, esetleg a volt szovjet köztársaságok némelyikében terveznek katonai tranzitbázisokat létrehozni, illetve némelyiket már el is kezdték építeni.

Mindez a haderő reális kihívásokra való reális felkészítése, átfegyverzése, új bázisokra telepítése jegyében történik, olyan átcsoportosításokkal, amelyek hídfőállásokat biztosítanak a legfontosabb válságövezetek felé. A demokratikus országok biztonságigénye elsősorban a nemzetközi terrorizmus elleni küzdelemre irányuló erőfeszítésekben mutatkozik meg. Úgy tűnik, hogy a nemzetközi terrorizmus kockázatainak elemzésére, értékelésre és kezelésére irányuló nemzetközi kezdeményezések új típusú intézményi integrációt indítottak el és erősítenek fel a belátható jövőben.

Szeptember 11-e hatására az alapvetően belföldi bűnüldözési problémának tekintett terrorizmus nemzetközi biztonságpolitikai kérdéssé vált, minden országban beindult annak az intézményesítése, hogy széles körű politikai, gazdasági és bűnüldözési intézkedések történjenek megfelelő katonai és rendfenntartó intézkedésekkel. Ismeretes, hogy már korábban a rejkjaviki és a prágai csúcstalálkozókra a NATO vezetői intézkedés – és kezdeményezés – csomagot is jóváhagytak, amely javítja a terrorizmus elleni küzdelem hatékonyságát, s a hadseregek felszerelését alkalmasabbá teszi gyorsabb, nagyobb távolságokon történő bevetésre.

A prágai csomag már polgári veszélyhelyzeti tervezési akciótervet is tartalmazott, segítve a nemzeti hatóságok felkészülését és módosítva a felderítő adatok megosztását. A válságkezelési rendelkezések mindenütt kiterjednek az új légvédelmi koncepció kidolgozására is, amelyek magukban foglalják a haramia-repülőgépek elleni intézkedéseket. A NATO a terrorizmus elleni új védelmi koncepció értelmében fokozza a szövetség terrorelhárító és megelőző tevékenységét, a következmények kezelésének és felszámolásának a képességét, illetve a terrorellenes erők, köztük a katonai erők együttműködését is.

Az EU erősíti biztonsági jellegét és gyorsan bevethető haderőt épít

A 2004-es évben nemcsak a lezajlott európai uniós bővítés, hanem az Európai Unió intézményrendszerének gazdagodása is új vonásokat hozott a biztonsági palettán. Egyebek között július utolsó hetében – a hazai diplomácia keretében – az Európai Unió külpolitikai és biztonságpolitikai főmegbízottja Javier Solana, illetve Colin Powell Budapesten beszélt az Európai Unió katonai képességekkel is rendelkező aktivitásáról. Arról, hogy szerepet kell vállalni a válságok megoldásában, hogy a 25 tagú Európai Unió 450 millió lakosa a GDP világtermelésének 25%-a, a világkereskedelem 45%-a fölötti dominanciájával a világ egyik legnagyobb segélyező szervezete aktív kül- és biztonságpolitikai vállalásokat is kell, hogy tegyen.

Az Európai Unió ugyan gazdasági közösségnek indult, de napjainkra a világpolitika egyik legfontosabb képviselője lett, s immár rendelkezik mindazokkal a katonai és civil képességekkel is, amelyek lehetővé teszik, hogy különböző válságövezetekben, válságkezelő, békefenntartó feladatokat lásson el.

Az unió a maastrichti szerződéssel létrehozta a közös kül- és biztonságpolitikai intézményrendszert (CFSP). Az Unió azonban nem kívánja befolyásolni a tagállamok védelem és biztonságpolitikai sajátosságait, beleértve a NATO tagságból adódó kötelezettségek és feladatok végrehajtását is. Az EU-tagországok a teljesítések elmaradása kiküszöbölésére 2010-ig jelentős fejlesztést irányoztak elő, a tagállamok az erők, eszközök, vezetés és irányítás interoperabilitásának megvalósítását célozzák.

Az európai uniós tagországok védelmi miniszterei 2004. november 22-én döntöttek arról, hogy a 165 000 fős haderőből *gyorsan bevethető alakulatokat állítanak fel*, elsősorban békefenntartás céljára. A felajánlások tizenegy, egyenként 1000–1500 fős harccsoport kiépítését célozzák, amelyek tíz napon belül bárhol bevetethetők kell, hogy legyenek a világon. Az alakulatok a tervek szerint 2007-re állnak fel és az ENSZ mandátuma alatt tevékenykednek majd. Bevetésükről minden esetben az Európai Unió Miniszteri Tanácsa konszenzusos szavazással dönt.

Az európai uniós országok külön-külön vagy másokkal összefogva hoznak létre ilyen alakulatokat. Olaszország egy saját harccsoportot alakít, emellett a magyarokkal és a szlovénokkal közösen is felállít egyet, illetve egy harmadikat a többi mediterrán országgal, spanyolokkal, görögökkel és portugálokkal működtet majd. Franciaország, Spanyolország és Nagy-Britannia saját alakulatot is felállít. Emellett a vegyes csapatok kialakításában is részt vesz, saját egységeik már 2005-re bevetethetők lesznek. *A magyar katonák tehát az olaszokkal és a szlovénekkel együtt szolgálnak majd az Unió zászlaja alatt.* A magyar részvétellel megalakuló uniós harccsoport a tervek szerint 2007. január 1-jével éri el a teljes készenlétet, – szól a Magyarország által is aláírt, Brüsszelben megfogalmazott megállapodás.

Az Európai Unió gyorsreagálású erőinek bevetésekor minden állam megőrzi a jogát, hogy eldöntse engedélyezi-e, vagy sem az adott harccsoportban résztvevő alakulatok alkalmazását. 2004. december 2-án kezdődött meg az Európai Unió boszniai hadművelete az ALTHEA, ekkor vette át az Európai Unió a NATO-tól a békefenntartás feladatát a balkáni köztársaságban.

Bimbó József

A jövő háborúiról

A Hadtudomány 2005. évi első számában dr. Deák János vezérezredes Napjaink és a jövő háborúja című cikkének bevezetőjében véleménynyilvánításra kéri az olvasót. A cikk valóban olyan súlyos kérdéseket indukál, melyeket szerintem is tovább kell gondolni. A kérdésnek eleget téve az alább leírtakat nemcsak a hivatkozott tanulmányhoz való hozzászólásnak, hanem az abban foglalt kérdések további elemzésére irányuló buzdításnak is szánom.

„A korszerű katonai képességek ma még csak a legfejlettebb országokban léteznek” – olvashatjuk a hivatkozott tanulmány bevezetőjében. Ez így igaz, de szerintem a hangsúlyt a „ma még”-re kell helyezni, ha a jövő (különösen az átmeneti időszak, vagyis 2030 utáni) háborúit próbáljuk prognosztizálni. A szerző által leírtakkal teljes mértékben egyetértek, de csak azzal a feltételezéssel, ha az USA és a világ többi része közötti mindenoldalú aránytalanság 2030-ig és azután is fennmaradna. Márpedig a fejlődés dialektikája, a történelmi tapasztalatok szerint hosszú távon ez igencsak kérdéses lehet.

Köztudott, hogy a technológiai fejlődés sem általában, sem a fegyverzet-hadi-technika terén nem egyenletesen és párhuzamosan megy végbe. Lássunk erre néhány példát:

- az angliai ipari forradalom idején Amerikában még a vadnyugat és a konkviztádorok kora dívott – ma már az USA a világ vezető ipari, gazdasági és katonai szuperhatalma;
- a második világháborúból Németország és Japán vesztesen és romhalmazzként került ki, ma mind a kettő a G7 tagja. Japán néhány technológia tekintetében vetekszik az USA-val is;
- az atomfegyver 1945 augusztusában aduász volt az USA kezében, azután is sokáig csak az USA és a Szovjetunió birtokolta. Az emlékezetes atomsorompó-szerződés az elterjedését volt hivatva megakadályozni. Ennek ellenére ma már nyolc állam (ha nem több!) rendelkezik nukleáris fegyverekkel (köztük egy iszlám ország, Pakisztán is);
- a világűrbeli tevékenység sokáig a Szovjetunió és az USA monopóliuma volt, de mára már felsorakozott az Európai Űrügynökség, Kína, Japán és India is.

A Római Birodalom uralkodó körei időszámításunk kezdete táján – amikor a birodalom a fénykorát élte – meg voltak győződve arról és fennen hirdették is, hogy a biro-

dalom örök és rajta kívül csak leigázandó barbár népek vannak. A római gazdagok életformája (életminősége) és a birodalom technológiája (út- és vízvezeték-hálózat, fűtésrendszerek, távközlési jeltovábbító hálózat, a légiók szervezettsége, kiképzése, fegyverzete stb.) tényleg csillagászati magasságban voltak a többi néphez viszonyítva (éppen úgy, mint ma az USA technológiája és életminősége). Ez már akkor is csak a környező népek rovására volt biztosítható (lásd: rabszolgaszervező hadjáratok, Egyiptom, Gallia, Britannia gazdagon termő vidékeinek kirablása stb.). Akkoriban ez volt a „globális probléma”, ami odavezetett, hogy a rómaiak nem tudták fenntartani azt, amit elértek és létrehoztak. Meggyőződésem szerint – más okok mellett – végül is ez vezetett a birodalom bukásához.

Ma az USA a világ egyetlen szuperhatalma (virágkorát éli), de ugyanúgy, mint annak idején a rómaiak, rá van utalva a világ többi részére. Csak egyetlen példa: az USA kőolaj-kitermelése elenyésző a világ többi részének együttes kitermeléséhez viszonyítva, ugyanakkor kőolaj-fogyasztása csaknem akkora, mint a világ többi államaié együttvéve. Iszonyatos aránytalanság! Ugyanez vonatkozik a még ki nem termelt kőolaj-tartalékokra is.

Képes lesz-e az USA ezt a helyzetét fenntartani, biztosítani hosszútávon? Az USA-nak szüksége van a világ kőolájára, mert egyebek mellett ettől is függ mai egyedüli szuperhatalmi léte.

De térjünk vissza a fegyverzet-technológiára. „Már ma is láthatók az egyes államok között azok a határvonalak, amelyek elválasztják a legmodernebb fegyverrendszereket előállítani és alkalmazni képes államokat azoktól, amelyek erre soha nem lesznek képesek, illetve meg sem tudják azokat vásárolni” – írja a szerző. A jelen helyzetre és a közeljövőre vonatkozóan osztom ezt a véleményt, de hogy „soha” – ez szerintem kissé merész kijelentés. Ki gondolta volna mondjuk 30 évvel ezelőtt, hogy Észak-Korea képes lesz atomfegyver- és hordozóeszközei előállítására? Vagy ki tudja azt, hogy 2030-ra és még későbbi időre pl. Kína mire lesz majd képes? Aztán Oroszország is nagyhatalom, igen gazdag természeti erőforrásokkal. Igaz, hogy a Szovjetunió felbomlásával és a rendszerváltással (peresztrojka) valahova a cári idők szintjére süllyedt vissza, de ne felejtjük el, hogy ma is rendelkezésére áll a volt Szovjetunió által kifejlesztett szupertechnológia: az űreszközök, a nukleáris fegyverzet, a MiG–31 típusú vadászpilóta nélküli repülőgépek stb., ami kiindulási alapot képezhet egy távlati továbbfejlesztéshez...

Az Európai Unióban is megfigyelhetők hasonló folyamatok. Nem lehet teljesen kizárni azt sem, hogy 2030 utánra nem alakulhat-e ki az Amerikai Egyesült Államokkal egyenlő Európai Egyesült Államok? (Az EU mai nehézségei ellenére is.) Ami pedig a megvásárlás jövőbeni képességét illeti, ki tudhatja azt, hogy például a mai „élelmet olajért” elve és gyakorlata mintájára 2030 körül vagy után nem alakulhat-e ki „olajat szupertechnológiáért” elve és gyakorlata? (lásd az olajkészletek óriási különbségét az USA és a világ többi része között). Szerintem a megvásárlás lehetősége kérdésében se mondjunk ki hosszú távra olyat, hogy „soha” – mert ez csak olyan államok esetére fogadható el, mint pl. Magyarország, Bulgária, Mongólia stb., stb.

Kétségtelen, hogy ma (még) az USA fegyverzet-technológiája egyedülálló a világon. De ki és mi biztosíthat bennünket arról, hogy ez 2030-ra és különösen utána is így lesz? Ha belátható időn belül senki nem is éri (nem érheti) utol az Amerikai

Egyesült Államokat, a fentiek fényében szerintem a meglévő „szakadék” szűkülni fog. E téren Nyugat-Európára, Oroszországra és főleg Kínára nagyon oda kell figyelnie az Amerikai Egyesült Államoknak. Márpedig, ha ez így lesz, a távolabbi jövőben nem lehet a precíziós fegyverek egyeduralmát olyan kizárólagossággal tárgyalni, ahogyan azt ma még joggal tehetjük. Ez pedig a jövő háborúival kapcsolatos mai szemléleteket később korrekciókra kényszerítheti. E téren az egyik legsúlyosabb kérdés a következő lehet: ha az „okos” fegyverrendszerek tömeges alkalmazása csak olyan háborúban biztosítaná a kontaktus nélküli és bevonulás nélküli győzelmet, ahol az egyik félnek van, de a másiknak nincs, hogyan alakulna egy olyan jövőbeni háború, ahol mindkét félnek van?

Azt írja a szerző: „A ’90-es évektől... a háborúk, a fegyveres konfliktusok – különösen az öbölháborúk 1990-ben és 2003-ban, a Jugoszláviával szembeni katonai fellépés 1999-ben, valamint az Afganisztánban végrehajtott hadműveletek 2001-ben – azt mutatják, hogy a háborúk, a fegyveres konfliktusok új irányt vettek. Ezek a háborúk – legalábbis a hadműveletek időszakában – formai és tartalmi szempontból már átmenetet képeznek, közelítenek a háborúk új nemzedékéhez”.

Ez így igaz. Csakhogy: a legutóbbi háborúkat érdemben és sokoldalúan elemző szakértők egy kérdést elfelejtenek említeni: azt, hogy Afganisztán, Irak és Jugoszlávia esetében az Egyesült Államok olyan ellenféllel állt, áll szemben, melyek vele össze sem mérhetők semmilyen szempontból (összrakosság, ipari háttér, a fegyveres erők létszáma és fegyverzete, a harci technológia színvonala stb., stb.).

Ráadásul ezek a háborúk nem is egyidőben, hanem egymás után következtek be, így nem igazán tették próbára az USA katonai teljesítőképességét. De még így se feledkezzünk meg arról, hogy a 2003. évi iraki háborúban ott volt az USA állandó készenléti hadosztályainak többsége (hat komplett, legütőképesebb hadosztály, ebből öt hadosztály be is vonult Irak területére) és a 12 repülőgép-hordozója közül hét hordozó (vagyis ugyancsak a többség).

El lehet játszódni azzal a gondolattal: – *hogyan alakult volna a helyzet, ha:*

1. az USA ezeket a háborúkat egyidőben, párhuzamosan lett volna kénytelen megvívni?
2. ha ezek a háborúk az USA-val legalább néhány mutatóban (területnagyság, lélekszám stb.) összemérhető államokkal szemben folytak volna: Milyen mértékű rombolás, pusztítás kellett volna egy (vagy netán két) ilyen ellenfél bevonulás nélküli legyőzéséhez? És mit eredményezne egy ilyen pusztítás árán kivívott győzelem az egész emberiség szempontjából? – Ezekre a kérdésekre tudtommal nincs válasz.

Itt térek rá a következő kérdésre.

„A kontaktus nélküli, vagyis a közvetlen hadműveleti-harcászati érintkezés nélküli háborúban az esetek többségében nem lesz szükség az ellenség területének elfoglalására” – írja dr. Deák János és a továbbiakban meggyőzően indokolja is ezt a tételt. Csakhogy: szerintem ez olyan mindenoldalú és teljes egyenlőtlenséget tételez fel a harcoló felek között, amilyen Afganisztán, Irak és Jugoszlávia esetében fennállt az USA-hoz viszonyítva. De még ezen konkrét esetekben is Afganisztán és Irak területére az USA és szövetséges csapatai, a volt Jugoszlávia esetében pedig a NATO (IFOR,

SFOR) erői be kellett, hogy vonuljanak és ma is ott vannak ezen országokban. Mégsem mondható a győzelem egyértelműnek sem Afganisztánban, sem Irakban.

A legutóbbi történések szerintem *nem nagyon akarják igazolni azt a felvetést, hogy a győzelmet ki lehet vívni az ellenség területének elfoglalása, megszállása nélkül is.* Afganisztánban is, Irakban is ott van az amerikai hadsereg a szövetségeseivel együtt, mégsem egyértelmű az, hogy „kivívta a győzelmet”. Mindkét országban megdöntötte ugyan az addigi rezsim uralmát, megszállta a kulcsfontosságú pontokat és objektumokat, de az ország területét és lakosságát mind a mai napig nem tudta ellenőrzése alá vonni. (Egyes szakértői vélemények szerint erre a hivatásos hadsereg nem, csak a tömeghadsereg lenne képes.).

Jellemző és sajnálatos adat az is, hogy amíg „a háború” során Irakban 128 amerikai katona halt meg, addig ez a szám mára sajnos a sokszorosára növekedett. Amerika hivatalosan is elismeri, hogy Afganisztánban és Irakban a biztonság a háború óta nem növekedett, hanem tovább csökkent. A háború mindkét országban folytatódik. Irakkal kapcsolatban maga Bush elnök sem a háború végét, hanem csupán a fontosabb hadműveletek befejezését jelentette be 2003. május 1-jén.

Szerintem *a megszállás nélküli győzelem lehetőségének két alapvető problémája van:*

1. A korszerű csapásmérő erőkkkel és a precíziós fegyverek tömeges bevetésével milyen mértékben kell lerombolni egy országot ahhoz, hogy ott a győztesek bevonulása nélkül is győzelemről lehessen beszélni?
2. A távolabbi jövőben két vagy több jelentősebb állam (nem Irak és nem Afganisztán!) összecsapása esetén mit érne az állítólagos győzelem egy teljesen lerombolt országgal szemben? Hiszen a háborúnak mindig valamiféle célja van és lehet, hogy az adott ország teljes lerombolásával éppen a háború célja vész el.

Vagyis az ilyen módon győztes fél esetleg nemhogy elérte volna a célját, hanem a háború utáni időszakra vonatkozóan önmagának is újabb gondokat okoz. Maga a szerző is leírja: „a korábbi hadműveletekhez képest az a lényegi változás, hogy kialakul egy láncreakcióhoz hasonló ráhatás-pusztítási folyamat” és hogy „a hadászati nukleáris visszatartás (elrettentés) elvét kiegészítheti, illetve felválthatja a hadászati nem-nukleáris visszatartás (elrettentés)”. Ez így igaz és ezzel elérkeztünk a nukleáris fegyverek és a jövőbeni nem-nukleáris, precíziós fegyverrendszerek viszonyának kérdéséhez.

A világ (kivéve az öngyilkos terroristákat) – hosszas huzavona után – elfogadta azt a tételt, hogy a nukleáris háborúnak nem lehet győztese, tehát alkalmazásának nincs értelme. Maga a szerző is leírja: „a nukleáris háború mint a fegyveres küzdelem sajátos formája megsemmisítené a háború tartalmát is” és hogy „a nukleáris háborúban politikai célt elérni nem lehet, a nukleáris háborúnak nem lehet győztese”. Meggondolandó, hogy *ez az igaz tétel a jövőben vajon nem ugyanígy vonatkoztatható-e a precíziós fegyverrendszerek tömeges alkalmazásával vívott háborúra is?* Mert, ha elfogadjuk – márpedig el kell fogadnunk – hogy ez utóbbiak kiegészíthetők, sőt felválthatják az előbbieket (vagyis az egyre inkább tökéletesedő, egyre szélesebb körben és mennyiségben elterjedő precíziós fegyverrendszerek tömeges bevetésével előidézett pusztítás mértéke a jövőben már vetekszik az atomfegyverekével), akkor a két fegyverrendszer egyformán használhatatlan, egyformán értelmetlen lesz a jövőben.

Mindent összevetve: az USA vagy bármely más hatalom precíziós fegyverrendszereinek esetleges tömeges alkalmazása lehet, hogy megdöntené a neki bármely okból „nem tetsző” kormányokat és rezsimeket, de az okozott hatalmas pusztítás nem csökkentené, hanem fokozná a világ nyomorát, ami beláthatatlan következményekkel járna magára a „győztesre” is. Vagyis, szerintem, éppen a jövőbeni technológiai fejlődés eredményeképpen *a mai atomcsapda mellé esetleg szembe kerülnének az „okos” fegyverek csapdájával is.*

Oroszország és Kína (esetleg még más jelentősebb hatalmak, jövőbeni esetleges államszövetségek) harci technológiájának fejlődése, ha belátható időn belül nem is éri utól az USA-t, de az valószínűnek látszik, hogy a mai különbség a jövőben csökkenni fog. Ezért egyetlen világ hatalom sem építheti jövőjét (ezzel együtt az egész emberiség jövőjét) a jelenlegi katonai fölényére. Végülis az egész emberiség jövője szempontjából létfontosságú a már létrehozott javak, anyagi értékek megőrzése és gyarapítása, nem pedig azok rombolása, pusztítása és megsemmisítése bármilyen győzelem érdekében.

A nemzetközi terrorizmus ellen vívott háborút addig kell folytatni, amíg az szükséges, mert ez az emberiség érdeke, de szerintem ez nem vetíthető ki a 2030 utáni időszakra. De ha nem, akkor *2030 után milyen háborúkra kerülhet sor? Vagyis a jövő háborúinak kérdését, szerintem, nem lehet szuperhatalmi kérdésként vizsgálni.*

2030-ig negyedszázad van hátra, ami nagy idő, ha figyelembe vesszük a fejlődés egyre gyorsuló jellegét. A legutóbbi negyedszázadban a fegyverzet-technológia annyit fejlődött, mint az azt megelőző száz évben összesen, a 2030-ig terjedő negyedszázadban pedig várhatóan annyit fog fejlődni, mint az egész huszadik században. Az bizonyos, hogy a világ sorsát nem lehet rábízni sem a nukleáris fegyverekre, sem a jövőbeni precíziós fegyverzet technológiákra.

Meggyőződésem szerint egyetlen kiút van: *a világot egyre jobban feszítő globális problémákat (népességrobbanás, energiaéhség, a Föld nagyon is véges természeti kincseinek egyoldalú és gátlástalan kirablása, a szegénység és tömegnyomor, az egyre tömegesebb migráció stb., stb.) kell minden állam és nép együttműködésével megoldani, ezzel a jövőbeni esetleges háborúk kirobbanásának tényleges okait kell felszámolni.*

Bognár Károly

Néhány gondolat a „*Napjaink és a jövő háborúja*” című cikkhez

Igen értékes, összefoglaló, és sok kérdésben előremutató tanulmány jelent meg a folyóirat 2005/1. számában dr. Deák János tollából. A tanulmányban szereplő értékes és újszerű gondolatokon túl, a szerző segít eligazodni a háború fogalmában, tartalmában végbemenő változásokban is. Gondolatai reálisnak értékelhetők, ilyen átfogó, sokoldalú tanulmány a háborúról már évek óta nem jelent meg a hazai szakirodalomban.

Különösen pozitívan értékelendő, hogy a szerző az 1990-es évek, valamint az ezredforduló után lezajlott háborúk, katonai konfliktusok tapasztalatait dolgozta fel, azokból merített példákat, s vont le előremutató következtetéseket. Ehhez felhasználta a rendelkezésre álló nemzetközi szakirodalom megállapításait is. Sajnos, hogy ezekből nem nagy a választék, különösen nem a 2003. évi Irak elleni háborúról. Még igazából nem indult be a tapasztalatok feldolgozása, az eredmények és hibák, mulasztások elemzése nemzetközi viszonylatban sem.

Magam részéről figyelemreméltónak találtam a szerző több, újszerű megállapítását és értékelését. Ezek mindegyikére azonban jelen esetben nem térhetek ki. Ezért csak néhányat említek meg.

Szerintem is nagy figyelmet érdemel az ún. „kontaktusos” és „kontaktus nélküli” háború és fegyveres konfliktus problematikája. Ez ugyanis nagyban kihat a harcoló államok veszteségeire. Amíg a második világháború és az azt követő évtizedekben is a szovjet hadászat és hadviselés a győzelem érdekében megengedhetőnek és elfogadhatónak tartotta az igen nagy személyi veszteséget, addig az Egyesült Államok és szövetségesei a személyi veszteség minimalizálását tartották előtérben. Az Egyesült Államok részvételével folyt háborúkban a partraszállás vagy támadás sohasem kezdődött el addig, amíg az ellenfél katonai erejét, ellenálló-képességét légerővel és tüzérségi tűzzel kellően meg nem törték. Ez alól kivétel, ha a katonai fellépés váratlan volt, s nem előzte meg azt rövidebb-hosszabb idejű feszültségi helyzet s így az ellenfél nem tudott arra felkészülni.

A cikk egyes, a háborúval kapcsolatos megállapításai csak a nagy és korszerű hadseregekkel rendelkező világ-, szuperhatalmakra, illetve szövetségi rendszerekre értelmezhetőek. Azok rendelkeznek csak jelentős számú, nagy pontosságú fegyver-

értelmezhetőek. Azok rendelkeznek csak jelentős számú, nagy pontosságú fegyverrendszerekkel, pilótanélküli repülőeszközökkel, különleges csapatokkal, a digitális csapás eszközeivel stb. Ezért a kis és közepes nagyságú, s nem eléggé fejlett országok, népcsoportok a függetlenségért, az autonómiáért harcoló nemzetiségek háborúikat továbbra is az eddigi módon és eszközökkel fogják megvívni. Így tehát egyszerre lesznek jelen a világban a jövő és a múlt háborúinak jellemzői. Ezért a háborúk a jövőben sem lesznek egytípusúak célban, méretben, kiterjedésben, harcmódban, az alkalmazott fegyverek és eszközök fajtáiban és korszerűségében stb.

A győzelem kritériuma a jövőben is a kitűzött háborús cél elérésével, a nemzeti érkek megvédésének fokával, az érdekérvényesítés maximális lehetőségének elérésével lesz mérhető és minősíthető. Ezért elfogadható a szerző azon véleménye, hogy a támadó félnek nem szükséges elfoglalni a védő fél egész területét. az viszont vitatható, hogy még kontaktusba sem szükséges lépni vele. Ez esetben ugyanis nem történne meg a szembenálló hadsereg felbomlasztása, a vezetőállomány fogságba vétele, a fegyverektől és harceszközöktől való megfosztása. Ezért a volt ellenfél bármikor újjászerveződhet, s a harcot, ellenállást újrakezdhethetné. A háború, az ellenségeskedés évekig is eltarthatna. Jó példái ennek az afganisztáni és a második iraki háború évekig való elhúzódása, s a velejáró veszteség és költség nagysága.

Fontos észrevétel még az is, hogy a háborúkat nem csak a hadseregek, a fegyveres erők vívják, hanem az államok, szövetségi rendszerek, s azok lakossága, tehát az egész társadalom is. Ezért a háború problematikája nem vizsgálható a lakosság, a társadalom, a gazdaság, a tudomány és a technikai fejlettség stb. számításbavétele nélkül. Ezekről nem kellően esik szó a tanulmányban.

Az általam tett észrevételek nem csökkentik a tanulmány összértékét, csupán a háború problematikájának bonyolultsága, sokrétűségére kívántam felhívni az olvasók figyelmét.

Kőszegvári Tibor

A katonai felderítés aktuális kérdései a terrorizmus elleni harcban

A szerző az 1970-es évek elejétől foglalkozik a gerillahadviselés, majd a 80-as évek közepétől bizonyos értelemben vett rokontémával, a terrorizmus elleni harc átfogó kérdéseivel. Több tanulmánya, egyetemi jegyzete jelent meg a témából. Az alább közölt cikkben a katonai szakirodalomban megjelent tanulmányok alapján az afganisztáni és az iraki hadműveletek felderítésre (a felderítés erői-eszközei, eljárásai) vonatkozó tapasztalatait dolgozza fel. Hangsúlyozza a felderítés hatékonyságának növelését biztosító összetevők fejlesztésének szükségességét.

A hadtörténelmi tapasztalatok és feljegyzések szerint a katonai felderítés fő feladata az ellenségről, a terepről, az időjárásról és egyéb a katonai műveleteket befolyásoló tényezőkről olyan megbízható és friss információk beszerzése, amelyek értékelés és elemzés után segítik a parancsnokot a harc sikerét biztosító döntés (elhatározás) meghozatalában.

A görög és római birodalom háborúi folyamán, amikor a fegyveres erők összecsapásának várható idejét lényegében a haderők zömét képező gyalogosan mozgó katonák menetteljesítménye alapján pontosan ki lehetett számolni, a lovas felderítők napokkal (hetekkel) korábban tudtak információt eljuttatni a parancsnokhoz a közeledő ellenség erejéről és a várható ütközet helyéről.¹

A római birodalom bukásától a napóleoni háborúk időszakáig a fegyveres küzdelem lényegében és gyakoriságában az ellenség megerősített településeinek és várainak birtokbavételéért folyt. Az ostromot megelőzően hetekig, sőt gyakran hónapokig tartott a katonai erők és az ostromhoz szükséges eszközök felvonulása, melyről a lovas felderítők, az ostrom megkezdése előtt már több nappal vagy héttel korábban tudtak megbízható adatokat szolgáltatni a parancsnoknak (a várkapitánynak).

A napóleoni háborúk jelentős változást hoztak a fegyveres küzdelemben, mivel a több tízezres, sőt gyakran százezres hadseregek rendszerint már nyílt terepen vív-

1 Ez még akkor is elfogadható állítás, ha gyakran a védő fél parancsnoka jelölte ki a számára kedvező csatamezőt.

ták az egyes hadjáratok döntő ütközeteit (ilyen volt pl. a lipcsei, a borogyinói és a waterlooi csata is). A döntő ütközeteket, azonban e korban is megelőzte a hetekig, sőt hónapokig tartó gyalogmenetek és az ütközetek előtti csatarend (hadrend) többnapos kialakítása. A felderítés e korban is hetekkel-hónapokkal korábban tudott értékes információkat adni a parancsnok döntésének meghozatalához.

A háborúk gépi korszakában, konkrétan az 1870–71. évi porosz–francia háborútól, amikor a csapatok menete és támadás előtti összpontosítása felgyorsult a vasúti- majd néhány évtizeddel később a gépkocsi-szállítás segítségével, nehezebbé vált a gyorsan mozgó katonai erők felderítése és a szükséges információk eljuttatása a parancsnokhoz. Ezen a nehézségen azonban (már az első világháborúban) változtattak a korszerű felderítőeszközök: a megfigyelő léggömb, a felderítő-repülőgép és az információkat továbbító távíró és a rádió rendszeresítése, amely órákra, majd percekre rövidítette az ellenségről szóló felderítési adatok megszerzését és eljuttatását a parancsnokhoz.

A támadásra készülő ellenség, mivel szintén rendelkezett a felsorolt eszközökkel, igyekezett olyan rendszabályokat bevezetni, melyekkel félrevezethette vagy megtéveszthette a szembenálló feleket. A vasúti- és gépkocsi-szállításokat álcázta, megtévesztő útvonalakon hajtotta végre a szállításokat, erős légvédelmi rendszert hozott létre, lelőtte a felderítő léggömböket és repülőgépeket, zavarta a rádióhíradást, illetve saját rádióhálóin rejtjelzett adásmódra tért át.

Ilyen rendszabályok bevezetése mellett is csak a legritkább esetben sikerült meglepni az ellenséget nagyméretű katonai műveletek végrehajtásával. A csapatok szállítását és összpontosítását a nagyméretű hadműveletekben sem az első, sem a második világháborúban nem sikerült titokban tartani az ellenséges felderítés előtt, ezért a szemben álló felek parancsnokai elsősorban arra törekedtek, hogy a hadműveletek kezdetének időpontját és a főerőkifejtés helyét és irányát sikerüljön titokban tartani az ellenséges felderítés előtt. Ez azonban csak nagyon ritkán sikerült. Ilyen ritka művelet volt pl. a japán légierő támadása Pearl Harbor ellen 1941. december 7-én, vagy a szövetségesek partraszálló hadművelete Normandiában 1944. június 6-án.

A felderítés mai problémái

Mivel korunkban és előreláthatóan még évekig, sőt évtizedekig nem várható hazánk környezetében és Európában egy nagyméretű, reguláris fegyveres erők közötti összecsapás (háború) ezért a felderítés fő figyelmét az új típusú veszélyekre, mindezekelőtt a nemzetközi terrorizmusra és a tömegpusztító fegyverek elterjedésére kell összpontosítani.

A tanulmányban a nemzetközi terrorizmus elleni küzdelem eddigi tapasztalataira irányítom az olvasók figyelmét, ezért a felderítés problémáit tárgyalva is maradok a fő témánál. Úgy gondolom, hogy ezt az állásfoglalásomat erősítik és megalapozzák mindazon döntések, amelyeket az Észak-atlanti Tanács, az Európai Unió, valamint hazánk törvényalkotói és kormányai hoztak a 2001. szeptember 11-i terrortámadást követően.

Közismert az, hogy 2001. szeptember 12-én a NATO Tanács határozata értelmében az előző napi terrortámadás nem csak az Amerikai Egyesült Államokat ért fegyveres támadás, hanem az Észak-atlanti Szerződés 5. cikke szerint mind a 19 tagállam elleni támadás volt.

Az USA kérésére a NATO azonnal felajánlotta a felderítési adatok bővített cseréjét, továbbá 2001. október 9-től hét AWACS (a NATO légvédelmi és riasztó rendszer részét képező) felderítő repülőgépet adott át az észak-amerikai kontinens légvédelmének erősítése céljából. Ezek a repülőgépek 2002. május 16-ig láttak el felderítő szolgálatot az USA és Kanada légterében.

A balkáni békeműveletekben résztvevő NATO katonai erők megkezdték azon terrorista csoportok és személyek felderítését és felszámolását, amelyek az al-Kaida szervezettel tartottak kapcsolatot. (Ezt a feladatot 2004. december 2-től az Európai Unió erői vették át Bosznia-Hercegovinában.)

2001. október 26-tól a NATO Dél-európai Szövetséges Haditengerészeti Erői felderítési és ellenőrzési feladattal megkezdték az „Active Endeavour” fedőnevű műveletet a Földközi-tenger keleti medencéjében, majd 2003 márciusától ezt a feladatot kiterjesztették a teljes Földközi-tengerre és a tengeri átjárókra (Gibraltári-szoros és Szuzei csatorna), valamint a Vörös-tengerre. Ehhez a tevékenységhez 2004-ben csatlakozott Oroszország is.

Az Észak-atlanti Tanács 2002. november 21–22-i ülésén Prágában a tagállamok elfogadták az új terrorizmus elleni katonai koncepciót, amely minden tagállamot kötelez a bővített és ellenőrzött felderítési információk cseréjére és a várható terrortámadásokkal kapcsolatos figyelmeztető (riasztási) együttműködésre. A prágai csúcson fontos döntések születtek a tömegpusztító fegyverek elleni védelem, köztük az ilyen típusú fegyverek felderítésének feladataival kapcsolatban is.

A nemzetközi terrorizmus elleni globális harc meghatározó képességű katonai erejeként felállításra került a NATO Válaszadó Erő² (NATO Response Force), amely mintegy 20 ezer fős állományával rövid idő alatt bárhol bevethető 2006-tól.

Az Isztambulban, 2004. június 28–29-én megtartott Észak-atlanti Tanács ülésen további határozatokat hoztak a terrorizmus elleni harc sikere érdekében. A NATO Tanács elrendelte a Brüsszelben felállított terrorveszélyt felderítő egység (Terrorist Threat Intelligence Unit) folyamatos működtetését és a többnemzeti vegyi, biológia, radiológia és nukleáris védelmi zászlóalj felkészülését bármely tagállamot érintő veszély elhárításában való részvételre. A zászlóalj bevetése függ a tömegpusztító fegyverek felderítését végző és várható alkalmazásáról riasztó felderítő erők és eszközök folyamatos és megbízható működésétől.

A NATO terrorizmus elleni katonai koncepciója (NATO Military Concept for Defence against Terrorism) világosan meghatározza azokat a képességeket (Capabilities), amelyek szükségesek a terrorizmus elleni harcot segítő felderítéshez.

A koncepció nagyon fontosnak tartja a felderítés erőfeszítéseinek összpontosítását és integrálását a meghatározott katonai feladatok sikere érdekében. Ehhez szükséges a különböző forrásokból származó információk cseréje és hatékony, részletes elemzése. Ez különösen fontos a speciális felderítés (HUMINT) vonatkozásában. A NATO bevetett felderítő szerveinek és erőinek fontos feladata a parancsnoki döntésekhez (elhatározásokhoz), a tervezéshez és a katonai műveletek, csapások és más

2 A szakirodalomban gyakran a NATO Reagáló Erő megnevezés szerepel

harcászati eljárások végrehajtásához szükséges friss és pontos adatok megszerzése és továbbítása a végrehajtó katonai erőkhöz.

A nemzetközi terrorizmus elleni harc problémáival a NATO-val párhuzamosan és egyeztetve foglalkoznak az Európai Unió vezető testületei és szakértői is. Ennek keretei között az EU Biztonsági Tanulmányok Intézete 2005. március 7-én tudományos tanácskozást szervezett Luxemburgban *Az ESDP szerepe³ (hozzájárulása) a terrorizmus elleni harcban* címmel. A tanácskozás fő célja volt: az európai biztonsági és védelmi politika feladatainak (hozzájárulásának) meghatározása a terrorizmus elleni harcban. A feladatokat négy csoportra osztva a megelőzés, a védelem, a következmények felszámolás és a nemzetközi dimenziók terén végrehajtandó teendőket foglalmazták meg. Mind a négy feladatkörben kiemelték a felderítés fontosságát, erősítésének (fokozásának) szükségességét. Felhívták a figyelmet arra, hogy csak a tagállamok felderítő erőinek és eszközeinek összehangolt tevékenysége és a megszerzett információk értékelt és elemzett cseréje vezethet a terrorizmus elleni harc sikeréhez.

Nagyon fontosnak tartják az egyesített helyzetértékelő központ (Joint Situation Centre) szerepét, amely a polgári és katonai felderítő szervektől beérkező információk értékelésével lehetővé teszi az Európai Unión belüli és a tagországok határain kívüli terrorfenyegetések figyelemmel kísérését. Hangsúlyozták a terrorizmus elleni sikeres harc érdekében a tagállamok kétoldalú együttműködését, amely eredményes volt az ETA elleni küzdelem során Spanyolország és Franciaország között, valamint az ír terroristák elleni küzdelemben az Egyesült Királyság és Írország között.

Az EU szakértői szükségesnek tartják a felderítés érdekében olyan magasan kvalifikált személyi állomány toborzását, amely megfelelő nyelvi és kulturális kiképzés után képes lesz az iszlám szélsőséges mozgalmak ellenőrzésére.

Több szakértő kiemelten hangsúlyozta azon terrorellenes tapasztalatok fontosságát, amelyeket az EU erői és különböző szervezetei az ALTHEA művelet végrehajtása folyamán szereztek a délszláv régióban.

A NATO Tanács és az Európai Unió vezető testülete által a nemzetközi terrorizmus elleni küzdelem érdekében hozott határozatokkal egyetértően és azokat támogatva a magyar kormány is megtette azokat a lépéseket, amelyek e küzdelemben való magyar hozzájárulást fejezik ki és dokumentálják a konkrét teendőket. Ezek közé kell sorolni mindenekelőtt a Magyar Köztársaság nemzeti bizottsági stratégiáját és a nemzeti katonai stratégiát.

A nemzeti bizottsági stratégia meghatározza, hogy: „...A terrorizmus elleni védekezés csak a kétoldalú és regionális együttműködés erősítésével, a lehető legszélesebb nemzetközi összefogással, és a nemzetközi szervezetek összehangolt tevékenységével lehet sikeres...” Az okmány ezt követően előírja a felderítés feladatait, amely szerint: „...Magyarországnak részt kell vállalnia a terrorizmus kockázatainak közös elemzésében, értékelésében és kezelésére szolgáló euroatlanti és más nemzetközi kezdeményezésekben. E tevékenységek összehangolása és a szükséges hazai feltételek megteremtése kormány szintű feladat. A magyar diplomáciának a terrorizmus elleni küzdelem nemzetközi koordinációjából, a nemzetbiztonsági szolgálatoknak és a

3 ESDP – European Security and Defence Policy – Az európai biztonsági és védelmi politika

rendvédelmi szerveknek pedig – más, törvényben meghatározott alaptevékenységeik mellett – az ilyen tevékenységre irányuló szándékok hatékony felderítésére és megelőzésére irányuló nemzetközi együttműködésből kell részt vállalniuk. A hatékony fellépés szükségessé teszi az érintett szervezetek megfelelő kiképzését és felszerelését, továbbá gyors és rugalmas alkalmazkodását...”

A nemzeti katonai stratégia még részletesebben szól a nemzetközi terrorizmusról, a Magyar Honvédségnek a terrorizmus elleni harcban való részvételéről és a felderítés feladatairól az alábbiak szerint:

„...A Magyar Köztársaság biztonságát veszélyeztető, legnagyobb valószínűséggel felmerülő fenyegetés a nemzetközi terrorizmusé. Az elmúlt évtizedben az ilyen jellegű akciók számukban és pusztító erejükben emelkedő tendenciát mutattak, és ez a tendencia rövidtávon nem fog megváltozni. Bár Magyarország nem tartozik a kiemelten fenyegetett országok közé, a terrorizmus jellegéből fakadóan hazánkban számolnia kell esetlegesen bekövetkező terrortámadásokkal. A terrorista erők jelenléte a különböző válságzónákban egyben közvetlen fenyegetést jelent a külföldön szolgálatot teljesítő magyar katonai kontingensek, illetve magyar érdekeltségek számára. ...”

„...A Magyar Honvédség a nemzetközi terrorizmus elleni harcban, terrorista csoportok, vagy azokat támogató rezsimek elleni műveletben is részt vehet. A terrorista hálózatok, csoportok elleni katonai fellépés valamely nemzetközi szervezet (ENSZ, EU, NATO, EBESZ), vagy a nemzetközi közösség meghatározó állama által kezdeményezett művelet, amelynek végrehajtására a feladat megoldásában részt vállaló nemzetek eseti koalíciót hoznak létre. A feladat végrehajtásában a különleges műveleti erők kiemelt szerepet kapnak. ...”

„... A modern hadviselés eredményességéhez elengedhetetlen az aktuális információk, felderítési adatok megszerzése, feldolgozása és azoknak a felhasználókhoz való időbeni eljuttatása. Az új típusú kihívások az adatgyűjtést és azok feldolgozását segítő technikai eszközök folyamatos fejlesztését igénylik. NATO szövetségeseinkkel, európai uniós és más partnereinkkel az együttműködés tovább szélesedik. ...”

A katonai felderítés tapasztalatai és problémái Irakban és Afganisztánban

Az Irakban 2003. márciusa és Afganisztánban 2001. októbere óta folyó terrorelleni katonai műveletek jelentős mennyiségű tapasztalatgyűjtésre és problémák feltárására adtak lehetőséget a katonai (elsősorban a harcászati és hadműveleti szintű) felderítés számára. Mindkét országban az Amerikai Egyesült Államok (USA) fegyveres erőinek katonái vesznek részt legnagyobb létszámban a hadműveletekben és ebből eredően a felderítő tevékenységekben is. Ezért a tapasztalatok zömét is az USA szakértők gyűjtötték össze és adták közre a szövetségesek számára. A tanulmány szerzője is ezekre alapozta megállapításait.

a) Tapasztalatok a felderítést szervező és végrehajtó személyi állománnyal kapcsolatban

A humán felderítés (HUMINT) terén végrehajtott ellenőrzések mind Afganisztán, mind Irak esetében számos negatív tapasztalatra hívták fel a szövetséges erők műveleteit irányító parancsnokok figyelmét.

A negatívumok között jelentős a megfelelően kiképzett és felkészített személyek (tisztok és tiszthelyettesek) hiánya. A bevetett humán felderítő csoportok (Human Intelligence Teams = HIT) mennyisége Irakban 69 volt, de ennél 15-tel több kellett volna a teljes műveleti terület átfogásához. Lényegében hasonló volt a helyzet Afganisztánban is, ahol a nehéz terepviszonyok (magas hegyek és mély völgyek) gyakran gátolták a humán felderítő csoportok jelentéseinek híradó eszközökön való továbbítását, így azok többségét futár útján kellett továbbítani az előljáró törzshöz. Erre nagyon gyakran (3–5 naponként) került sor. Ez jelentősen megnehezítette és lassította a felderítési adatok időbeni felhasználását.

A humán felderítő csoportok állományát rendszerint fiatal tisztok és tiszthelyettesek képezték, akik sem harci tapasztalatokkal, sem megfelelő nyelvtudással nem rendelkeztek a különböző vallási és törzsi kultúrájú régiókban végzendő felderítéshez.

A nyelvtudás hiányát az USA parancsnokság a helyi nyelvjárásokat beszélő tolmácsokkal próbálta megoldani. A tapasztalatok arra utalnak, hogy ezek a tolmácsok – amelyek zömét kereskedők és taxi-sofőrök képezték – nem ismerik a katonai terminológiát és a tolmácsolást csak jövedelemszerző foglalkozásnak tekintik, amelyet igyekeztek a legkevesebb fáradtsággal elvégezni. Gyakran tapasztalták az amerikai felderítő tisztok, hogy a kihallgatandó fogoly, vagy helyi lakos 10 perces mondanivalóját a feltett kérdésre a tolmács egy rövid „OK”-val, „Igen”-nel vagy „Nem”-mel adta tovább.

További problémát jelentett az is, hogy az amerikai humán felderítőket nem készítették fel a tolmácsok megfelelő kezelésére. A honi nyelviskolák nem alkalmasak erre a feladatra történő felkészítésre.

A humán felderítés szervezését és végrehajtását nehezítette az is, hogy esetenként a harci erők parancsnokai és felderítő tisztjei (S2) nem ismerték és nem értették meg azt, hogy a HUMINT hogyan segítheti feladataik végrehajtását, továbbá nem a képességeiknek megfelelő feladatokat határoztak meg a humán felderítést végző felderítő csoportok, illetve azok személyi állománya számára. Ebben a hiányosságban szerepet játszott az is, hogy a HUMINT-csoportok vezetői nem adtak kielégítő tájékoztatást a harci erők parancsnokainak és felderítő tisztjeinek.

Több hiányosság is felmerült a humán felderítő csoportok felszerelését illetően, is, amelyek közül a leg súlyosabb az, hogy a HUMINT-csoportok híradórendszere nehezen vagy egyáltalán nem kapcsolható össze az értékelést végző törzsek termináljaival.⁴

b) A célok felderítése és megfigyelése

Az afgán és iraki hadműveleti térségekben folyó felderítő tevékenységek folyamán sajátos problémák merültek fel a célok felderítése, megfigyelése és a rájuk mérendő csapások tervezése során. Ezek közül talán a legjelentősebb a légierő csapásai érdekében végrehajtott célfelderítés problémája. Ugyanis az amerikai légierő jelenleg 72 órás tervezési és felkészítési időt igényel a csapás végrehajtásához. Ennyi idő szükséges a repülőgépek személyzetének, felszerelésének és fegyverzetének előkészítéséhez. A hely-

4 News Letter No. 03–27, oct 03, Center for Army Lessons Learned

színen járt szakértők szerint ez az idő túl hosszú, mivel az ellenséges célok (gerilla és terrorista csoportok és azok tűzfegyverei) a csapás végrehajtása előtt rendszerint elmozognak és a légierő gépei valós célok helyett eredmény nélkül hajtják végre a csapást, vagy azt időközben törölni kell, mivel a felderítés adatai nem érkeznek be időben (72 órával korábban) az új csapás tervezésében.

A 72 órás csapástervezési ciklus vonatkozik a szárazföldi erőkre és az azok állományába tartozó támogató tüzérségre is. Az ellenséges célok gyors mozgása és helyváltztatása nem teszi lehetővé, hogy a célokról pontos koordinátákat állapítsanak meg és tűztámogatási vázlatokat (terveket) készítsenek. A szakértők szerint erre legfeljebb 24 óra áll rendelkezésre. Tehát gyorsítani kell mind a felderítés, mind a csapástervezés végrehajtását. Ehhez mindenekelőtt a csapások tervezésének eddig alkalmazott rendszerét kell gyorsítani. A helyszíni ellenőrzést végrehajtó szakértők véleménye szerint olyan megbízhatóan működő célfelderítő és elemző hardware és software rendszereket kell beállítani, amelyek kikapcsolnák az eddigi és lassan működő, elkésztett döntéshozó humánelemeket.

Sajátos problémát jelent a pilótanélküli felderítő eszközökkel végrehajtott adatgyűjtés terén az ellenség által *elhagyott járművek csapáscélként való minősítése*. Az Irak ellen indított hadműveletek kezdetén olyan utasítást adtak ki, hogy az ellenség elhagyott járműveit nem kell célként értékelni és nyilvántartani, mivel ezek a később felállítandó, demokratikus vezetés alatt álló, iraki haderő felszerelését fogják képezni. A valóságban gyakran előfordult, hogy az elhagyott járműveket később az ellenséges erők használták fel.

A földi járművekkel kapcsolatos tapasztalat az is, hogy mind az új iraki haderő katonái, mind az ellenálló gerilla erők azonos típusú gépjárműveket használnak, így azokat a pilótanélküli felderítő járművek elektro-optikai érzékelőivel nem lehet megkülönböztetni. A szakértők azt javasolták, hogy könnyen észlelhető jelzésekkel kell ellátni a saját és szövetséges haderők járműveit a hadművelleti területen.

A különböző feladatú katonai erőkkel folytatott hadműveletek folyamán felmerült problémák között, *nehezen megoldható feladatként jelentkezett a különleges művelleti erők* (Special Operations Forces) *bevetett csoportjainak jelenléte és mozgása* az ellenség mögöttes területein, valamint a főerők hadműveletét támogató légierő és tüzérség csapásainak összehangolása.

A probléma lényege az, hogy a különleges művelleti erők bevetett csoportjainak feladatát és tevékenységük helyét (körzetét) a szervezetszerű parancsnok különleges biztonsági rendszabályokra (OPSEC) hivatkozva, rendszerint nem közli a főfeladatokat végrehajtó harci erők parancsnokával. A harci erők bevetett felderítő eszközei, elsősorban a légierő felderítő repülőgépei és a pilótanélküli felderítő járművek érzékelői viszont felfedik ezeket a csoportokat, amelyek – ha a különleges művelleti erők parancsnoka nem igazolja „saját erőként” a felderített alegységeket – célként jelennek meg. A probléma megoldása érdekében szükséges a harci erők és a különleges művelleti erők közötti szorosabb együttműködés és a támogató csapások terveinek szükség szerinti módosítása.

Az afgán–pakisztáni határövezetben külön problémát jelentett a talibán és al-Kaida terrorista csoportok által használt aknavetők és rakétavetők elleni harc. A nehéz hegyi terep kiváló lehetőséget biztosított az ellenség számára, hogy könnyű aknavetőkkel és ra-

kétvetőikkel támadják a határövezetben tevékenykedő 82. légideszant hadosztály bázisait és alegységeit. A tüzelő aknavetők és rakétavetők felderítése céljából részletesen elemezték a SIGINT adatait, majd aktív járőrtevékenységgel párhuzamosan, folyamatosan működtették a Q-36 típusú radarokat. A felderített ellenséges tűzesz-
közökre harci repülőgépekkel és a földi erőkkel mértek csapásokat. Ilyen rendszabályok eredményeként az ellenség pakisztáni területre telepítette át aknavetőit és rakétavetőit, amelyek a nagy lőtávolság miatt csak pontatlan tüzelésre voltak képesek.

c) A pilótánélküli felderítő járművek (Unmanned Aerial Vehicle = UAV) alkalmazása

A pilótánélküli felderítő eszközök, amelyeket az USA és a szövetséges katonai erők Afganisztánban és Irakban is széleskörűen alkalmaznak, igen nagy mennyiségű és felhasználható felderítési adat megszerzésére képesek.

Az eddigi tapasztalatok arra utalnak, hogy ezen eszközök sikeres alkalmazása mindenekelőtt a jól képzett operátoroktól (a távirányítást és értékelést végző szakemberektől) függ. Nagyon értékes felderítési információkat szereztek velük a katonai műveletek kezdetén, elsősorban az ellenséges (terrorista) erők helyzetéről, állásairól és mozgásáról. A bevetett pilótánélküli eszközök kevesebb értékelhető adatot szolgáltatottak a folyó harc-
tevékenységek során, mivel a felderítendő ellenséges (terrorista) erők és eszközök gyakran változtatták helyüket, míg a felderítést végző eszközök előre beprogramozott útvonalon repültek. Gyakran került sor a programok megváltoztatására is, és ezért a felderítési adatok megszerzése késett.

A nagy területen szétszórta elhelyezkedő ellenséges erők, különösen a kis létszámú terrorista csoportok felderítése céljából bevetet pilótánélküli felderítő eszközök gyakran nem szolgáltatottak elegendő felderítési információt. Hasonló tapasztalatokat szereztek a felderítő támogatást szervezők a lakott települések területe fölött végrehajtott bevetésekkel kapcsolatban is. A pilótánélküli felderítő eszközök alacsony utazósebessége nem tette lehetővé azt, hogy felderítsék az ellenség tüzelő lövegeit és aknavetőit, mert azok kezelői, látva a közeledő felderítő eszközt, álcázták a löveget (aknavetőt), vagy állást váltottak vele. Az Afganisztánban és Irakban járt USA szakértők nagyon fontosnak tartják a pilótánélküli felderítő eszközök harci alkalmazásának igen részletes és pontos megtervezését.⁵

A felderítés hatékonyságának növelését biztosító összetevők fejlesztése

A nemzetközi terrorizmus elleni harc sikere érdekében folyó katonai felderítés hatékonyabb végrehajtása céljából mind az Egyesült Államokban, mind a NATO-tagállamokban figyelemreméltó tudományos elemző munkákat folytatnak az erre hivatott szakértők és szervek. Ennek során részletesen értékelik az Afganisztán és Irak területén folyó hadműveletek felderítő támogatásában szerzett tapasztalatokat, a kudarcok okait és a sikeres tevékenységet elősegítő tényezőket.

5 News Letter No. 03-27, Oct 03, Center for Army Lessons Learned

Ezek az értékelések egyelőre nem jelennek meg hivatalos okmányokban (szabályzatok, kézikönyvek vagy szakmai utasítások formájában), de a különböző tudományos tanácskozások és nemzetközi konferenciák előadásaiiban és írásos kiadványaiban időről-időre helyet kapnak és élénk érdeklődést váltanak ki a korszerű katonai felderítés problémáival foglalkozó szakértők körében.

A továbbiakban két olyan problémával kívánok röviden foglalkozni, amelyek a nemzetközi terrorizmus elleni harc felderítő támogatását közvetlenül érintik és jövőbeni továbbfejlesztésében jogosult szakmai elit véleményét, kritikai észrevételeit igénylik. Az első probléma a figyelmeztetés vagy riasztás angolul: *Warning*), a második pedig a felderítés rendszerében javasolt változások problémája.

□ *A figyelmeztető (riasztó) felderítés problémája:* A felderítés minden korban olyan információkkal látta el a politikai vezetőket és a katonai parancsnokokat, amelyek segítették őket a döntés (elhatározás) meghozatalában.

A döntés (elhatározás) meghozatalára, azonban a felderítő információk beérkezését követően 2001. szeptember 11-ét megelőzően gyakran nem azonnal, hanem napokkal, hetekkel, esetleg hónapokkal később került sor. Gondoljunk a második világháború nagyméretű hadműveleteire, melyek zömében az egymással szembenálló katonai erők parancsnokai pontos felderítési adatokkal rendelkeztek a várható eseményekről (pl. az 1943. évi kurszki hadművelet folyamán a védő szovjet erők parancsnokai már hetekkel előbb ismerték a várható német támadás időpontját és a német erők nagyságát).

Korunk legfőbb kihívásának számító terrorizmus elleni küzdelemben nem lehet a döntést napokra vagy hetekre halasztani, mert a terrorakció a figyelmeztető felderítési adat beérkezését követően bármikor bekövetkezhet.

A figyelmeztető (riasztó) felderítésnek az a célja, hogy arra készítse a döntéshozót, hogy azonnali ellentevékenységet indítson a felderített veszély (kihívás) elhárítása céljából. Ez a figyelmeztetés (riasztás) megvalósítható hadászati, hadműveleti és harcászati szinten és céllal.

A *hadászati figyelmeztetés* (riasztás) olyan ellenséges tevékenységről ad információkat, amely egy állam vagy államok szövetsége teljes potenciáljának (erőfeszítésének) felkészítését és alkalmazását követeli meg.⁶

Ennek keretében nem csak az ellenséges állam, vagy államcsoport támadó terveire, erőire és eszközeire kell összpontosítani a felderítés figyelemét, hanem az olyan változásokra is, amelyek az új technikák és technológiák terén, a politikai és gazdasági területeken és a saját lakosság biztonságában mentek végbe pl. mint a járványok és természeti katasztrófák.

A *hadműveleti figyelmeztetés* (riasztás) olyan ellenséges tevékenységről ad információkat, amelyek az állam meghatározott területei, vagy fontos objektumai elleni ellenséges akciókra vonatkoznak és lehetővé teszik az állam védelmi rendszerének felkészítését a veszély elhárítására.

6 J.W.Bodnar: Strategic Warning in a World of Weapons of Mass Destructions (WMD) and Terrorism, Joint Military Intelligence, Washington, Dec. 2003

A harcászati figyelmeztetés (riasztás) feladata, hogy azonnali reagálást váltson ki az ellenség küszöbönálló támadó tevékenységére. Feladata az is, hogy információkat szolgáltatson az ellenséges tevékenység konkrét helyére és időpontjára is. Az azonnali reakálás erőinek és eszközeinek állandó készenléte szükséges e feladat végrehajtásához.

□ *A felderítés rendszerében végbemenő és javasolt változások problémája:* A nemzetközi terrorizmus elleni küzdelem sajátosságai következtében, elsősorban az Afganisztánban és Irakban folyó katonai műveletek tapasztalatai alapján, jelentős változások mentek és mennek végbe a felderítés rendszerében. Bár továbbra is megmaradtak a felderítés stratégiai (hadászati), hadműveleti és harcászati szintjei, de a konkrét feladatok egyre gyakrabban a harcászati felderítés szintjén jelentkeznek.

A felderítés egyre nagyobb és fontosabb szerepet kap a terrorizmus ellen folytatott küzdelemben. Ez a szerep megerősítést nyert mind a NATO-csúcstalálkozókon hozott döntésekben, mind az egyes tagállamok, mindenekelőtt az Amerikai Egyesült Államok felderítő szerveinek és rendszereinek korszerűsítésére hozott kormányhatározatokban és elnöki rendeletekben.

A Magyar Köztársaság kormánya és Parlamentje is megtette azokat az intézkedéseket, amelyek hozzájárulnak a Szövetség terrorizmus elleni fellépéséhez. Ezek közül kiemelhetők a NATO prágai és isztambuli csúcstalálkozóin hozott határozatokhoz való konkrét magyar hozzájárulások, különösen a Szövetség felderítő rendszerében és az információcserében való fokozottabb részvétel, valamint a mobil (telepíthető) biológiai labor létrehozása és felajánlása a NATO Válaszadó (Reagáló) Erők állományába.

A felderítés rendszerében végbement és tervezett változásokról adott bővebb információkat az a nemzetközi tanácskozás (szeminárium), amelyet 2005. április 18. és 29. között a Honvédelmi Minisztérium támogatásával tartottak Balatonkenesén. A tanácskozáson elhangzott Kent BAUMANN USA alezredes: *A felderítés szerepe a terrorizmus elleni küzdelemben* (The Role of Intelligence in Combating Terrorism) című előadása, amely bemutatta azt, hogy a terrorizmus elleni globális küzdelem tapasztalatai milyen új struktúrákat és módszereket követelnek a felderítés rendszerében. Az előadás alább közölt főbb gondolatai érdemelnek figyelmet.

*A terrorizmus elleni harc sikere érdekében a felderítés alábbi négy típusát különböztetik meg:*⁷

- a személyek által végzett felderítést (angol rövidítése: HUMINT),
- a technikai eszközökkel végzett felderítést (angol rövidítése: SIGINT),
- a képi felderítést (angol rövidítése: IMINT) és
- a technikai jel felderítést (angol rövidítése: MASINT).

A személyek által végzett felderítés (angolul Human Intelligence = HUMINT) talán a legfontosabb és legmegbízhatóbb információkat szolgáltató felderítési típus (tevékenység). Az ilyen felderítést végző személyek magas színvonalú képzettsége és tudása, valamint azon lehetősége, hogy rövid idő alatt képesek a megszerzett információk ellenőrzésére és a végbement változások megállapítására, növeli e felderítési típus értékét.

7 Kent BAUMANN: The Role of Intelligence in Combating Terrorism, előadás, Balatonkenese, nemzetközi konferencia. 2005. ápr. 18–29.

Az afganisztáni és iraki terrorellenes katonai műveletek tapasztalatai alapján számos hiányosság derült ki az USA és szövetségesei által folytatott HUMINT vonatkozásában, amelyek közül a legfontosabbak a helyi (törzsi) nyelvjárások nem ismerete, a vallási és törzsi kultúrák, hagyományok és szokások figyelmen kívül hagyása, továbbá a polgári lakosság elleni indokolatlan katonai erőszakos cselekedetek voltak.

A *technikai eszközökkel végzett felderítés* (angolul: Signals Intelligence = SIGINT) fontos információk megszerzését teszi lehetővé, melyeket az ellenség híradási rendszereinek és elektronikai eszközeinek valamint az ellenség légi (űr-), föld- (víz-) felszíni és föld- (víz-) alatti kísérleti és rendszeresített rádióelektronikai eszközei által kibocsátott elektromágneses jelek mérése és elemzése alapján végeznek az erre hivatott alakulatok.

A nemzetközi terrorizmus elleni küzdelem eddigi tapasztalatai arra utalnak, hogy a kezdeti sikerek (elsősorban a terroristák rádió- és mobiltelefonjainak lehallgatása révén) után, a terroristák – különösen az al-Kaida terrorszervezethez tartozók – áttértek a kapcsolattartás új eszközeire és módszereire, mindenekelőtt a vezetés decentralizálására és a személyes kapcsolattartás (gyakran futár útján) különböző válfajaira (megoldásaira).

A *képi felderítés* (angolul: Imagery Intelligence = IMINT) alkalmazza mindazon információkat, amelyek fényképfelderítéssel, infravörös érzékelőkkel, lézerekkel, elektrooptikai érzékelőkkel és radarokkal fényképen vagy képernyőn lehet értékelni.

A nemzetközi terrorizmus elleni harc folyamán, különösen olyan terepviszonyok között, mint Afganisztán magas hegységei és mély völgyei, vagy kiterjedt, nehezen járható sivatagok (Irak, Szaúd-Arábia, Szudán), illetve kiterjedt esőerdők (Latin Amerika és Afrika számos országa, India és Indonézia) a képi felderítés olyan eszközei, mint a fényképezőgépekkel és infravörös érzékelőkkel felszerelt repülőgépek és pilótanélküli légi felderítő eszközök (Predator, Global Hawk) hasznos felderítési adatokkal láthatják el a terrorelleni műveletet folytató katonai erőket.

A *technikai jel felderítés* (angolul Measurement and Signature Intelligence = MASINT) olyan információk megszerzését és értékelését végzi, melyek nem tartoznak az ellenség híradó (kommunikációs) rendszereinek felderítését végző SIGINT feladatköréhez. Ilyenek lehetnek többek között, a tömegpusztító fegyverekkel és a legújabb technológiai eredmények segítségével kifejlesztett fegyverekkel végrehajtott kísérletekről származó jelek és információk, amelyek az ellenség megnövelt harci képességeire utalnak.

Ez a felderítési típus a hidegháború fegyverkezési versenye folyamán alakult ki és csak a gazdag és fejlett hadiiparral rendelkező országok alkalmazták. Korunkban fő feladata a terrorszervezetek által alkalmazható tömegpusztító és korszerű fegyverek birtoklásának, azokkal folytatott kísérletek és gyakorlatok, terrorista támadások előkészítésének felderítése.

* * *

A terrorizmus elleni aszimmetrikus harcot folytató katonai erők felderítő támogatása bonyolultabb és összetettebb, mint a hagyományos (szimmetrikus) hadműveleteknél. Ez adódik abból, hogy a terrorista szervezetek nehezen ismerhetők fel; a terror-

műveletek céljai gyakran keverednek a politikai és gazdasági érdekekkel; a különböző terrorista csoportok törekvései (szándékai) igen változékonyak. A felderítő támogatás sikere elsősorban a személyek által végzett felderítésen (HUMINT), továbbá a fejlett technikai felderítő rendszerek szakszerű felhasználásán alapul.

A katonai felderítés eredményességének javítása céljából mind a NATO, mind az EU vezető szervei elfogadták azokat a szakértők által javasolt intézkedéseket, amelyeket az Afganisztánban és Irakban folyó terror elleni harc tapasztalatai alapján tettek. Az EU illetékesei ezeket kiegészítették a délszláv térségben szerzett tapasztalatokkal.

A magyar kormány által elfogadott nemzeti bizottsági és nemzeti katonai stratégia konkrét feladatokat határoz meg a terrorizmus elleni harcban. Ezek közül kiemelendők a felderítés fontosságát hangsúlyozó következő feladatok: a felderítés szervezésekor kerülni kell a sablonokat; a felderítő támogatást, az alkalmazott erőket és eszközöket szorosan össze kell hangolni a katonai művelettel; törekedni kell a felderítő tevékenységek rugalmasságára és erőfeszítéseinek egyesítésére; szükség van a jól képzett (nyelveket és a helyi szokásokat ismerő) személyi állományra, a felderítési adatok gyors és szakértő elemzésére és továbbítására.

A felderítő támogatás nagyon fontos feladata a saját erők (a parancsok) figyelmeztetése, riasztása (Warning) a várható terrorakciókról. Ez a figyelmeztetés lehetővé teszi azt, hogy a parancsnok olyan utasításokat adjon alárendeltjeinek, amelyek végrehajtása megakadályozza a terroristák sikeres akcióját, illetve kitűzött céljuk megváltoztatására kényszeríti őket.

A harci tapasztalatok alapján – mintahogy erra az amerikai szakértő is utalt előadásában –, változásokra van szükség a katonai felderítés rendszerében.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. The Prague Summit and NATO'S Transformation, NATO Public Diplomacy Division, Brussels, Belgium (2002. nov. 21–22.)
2. Istanbul Summit, NATO Public Diplomacy Division, Brussels, Belgium (2004. jún. 28–29.)
3. The Military Balance 2004–2005., The International Institute for Strategic Studies, London, 2004 October
4. John W. Bodnar: Warning Analysis for the Information Age: Rethinking the Intelligence Process, Joint Military Intelligence College, Washington, DC, December 2003
5. Response to Terrorism, NATO Briefing, March 2005, NATO Public Diplomacy Division, Brussels, Belgium
6. Kent Baumann: The Role of Intelligence in Combating Terrorism, Nemzetközi konferencia előadás, Balatonkenese, 2005. ápr. 18–29.
7. News Letter No. 03–27, Oct 03, Center for Army Lessons Learned
8. A Magyar Köztársaság Nemzeti Biztonsági Stratégiája, 2073/2004 (IV. 15.) sz. kormányhatározat
9. A Magyar Köztársaság Nemzeti Katonai Stratégiája (tervezet)

Kósa Sándor – Ruszin Romulusz

A harcászati feladatok osztályozása és tartalmuk meghatározása

A különböző harctevékenységi fajták, azok formáinak és módjainak rendszerszemléletű osztályozására számtalan kísérlet történt, amelyek mind hozzájárultak a csapatok tevékenységeinek egységes értelmezéséhez. A Magyar Honvédség könnyű lövészászlóalj doktrína kidolgozása során felszínre került kutatási eredmények, valamint a könnyű lövészalegységek feladatainak meghatározása során szerzett tapasztalatok alapján, a szerzőpáros javaslatot tesz a harcászati szintű tevékenységek tartalmának megfogalmazására, miközben besorolja a harcászati feladatokat egy egységes osztályozási rendbe, amely a hadtudomány alapelvei és a NATO-ban elfogadott kategorizálásnak megfelelően segít a harcparancsok kiadásakor a feladatok pontos meghatározásában, illetve értelmezésében.

A NATO doktrínái a végrehajtásra kerülő műveleteket alapvetően kettő kategóriába sorolják, az „Észak-atlanti Szerződés V. cikkelye szerinti kollektív védelmi műveletekre” és az V. cikkely hatálya alá nem tartozó válság reagáló műveletekre¹. Véleményünk szerint a harcászati feladatot megoldó összefegyvernemi alegységek szempontjából ez a felosztás a leginkább elfogadható, természetesen a műveletek különböző szintjei, valamint a különböző fegyvernemek és szakcsapatok tevékenysége kiegészülhet más fogalmi rendszerbe besorolt tevékenységi formákkal is.

A tanulmány célja, hogy a témával kapcsolatos szabályzatok és a tanultak alapján bemutassuk az összefegyvernemi kötelékek által végrehajtható harcászati feladatok definícióit. A harci támogató (combat support), harci kiszolgáló támogató (combat service support), valamint az ezen a kategóriákba be nem sorolható tevékenységek részletes meghatározását nem tűztük ki célul magunk elé. Tettük ezt azért, hogy a további kutatásokhoz olyan alapot biztosítsunk, amely lehetővé teszi a fegyvernemek előtt álló harcfeladatok későbbi, pontos definiálását. A definíciók meghatározásakor megadjuk az angol nyelvű kifejezést is, a könnyebb és szakszerű beazonosítás érdekében.

1 AJP-01(B) – Allied Joint Doctrina – Szövetséges Összhaderőnemi Doktrína – 2002 – 0207 c. pont

A Szerződés V. cikkelye szerinti kollektív védelmi műveletek

Az Észak-atlanti Szerződés V. cikkelye szerinti kollektív védelmi műveletek feloszthatók három harctevékenységi fajtára: támadásra, védelemre és a késleltetésre.

Ennek a három harctevékenységi fajtának számos meghatározása megjelent már a NATO STANAG-ben, valamint az elfogadott és bevezetett magyar doktrínákban, de számos meghatározást találhatunk a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem kiadványaiban és jegyzeteiben is. Ez lehetőséget nyújt számunkra, hogy a leglényegesebb elveket a magyar katonai szakterminológia, valamint az AJP (Allied Joint Publications) kiadványokban megjelent fogalmak alapján a NATO-elveknek megfelelően újrafogalmazzuk.

A harctevékenységi fajták (operations): a csapatok tevékenységének sorozata a harcmezőn, amelyet a küldetés teljesítésének céljából folytatnak.

A *támadás* (attack) a harctevékenységek alapvető fajtája, amelyet a tevékenység kezdeményezése és a koncentrált erő kifejtések sorozata jellemez a harcászati, hadművelleti és a hadászati küldetés elérése érdekében.

A *védelem* a harctevékenységek fajtája, amelyet a csapatok a támadó ellenséggel szemben, előre előkészített vagy a művelet során elfoglalt terület megtartása és a támadásba való átmenet feltételeinek megteremtése érdekében folytatnak.

A *késleltetés* (delay) olyan harctevékenységi fajta, melynek során a késleltetést végrehajtó csapatok az ellenség folyamatos nyomása alatt, időnyerés céljából teret engednek át, miközben a lehető legnagyobb veszteséget okozva az ellenségnek lassítják azt, ugyanakkor folyamatosan kitérnek a döntő jelentőségű harc elől.

További kategorizálásra azért nem térünk ki, mert majd látni fogjuk, hogy a harcászati szinten végrehajtásra kerülő feladat szempontjából lényegesen fontosabb az a konkrét harcászati feladat, melyen keresztül a küldetés (mission) teljesíthetővé válik. Azt gondoljuk, hogy azt már mindenki pontosan érti, hogy mi a különbség például az üldözés és a találkozó harc között, de ugyanez nem mondható el a blokkolás (blokk) és rögzítés (fix) relációjában. Ráadásul a harctevékenység fajtájának és formájának vagy módjának felismerése a harc feladatot megszabó parancsnok szempontjából bír kiemelt jelentőséggel, hiszen ő az aki a küldetés eléréséhez a harcászati feladatot meghatározza.

Az V. cikkely hatálya alá nem tartozó műveletek

Az AJP–3.4 Non-Article 5, Crisis Response Operations doktrína valamint a NATO Katonai Tanács témával kapcsolatos direktívája (MC 327/2 NATO Military Policy for Crisis Response Operations (CRO)), a válságreagáló műveletek közzé sorolja a kimene-kítési műveleteket, a természeti katasztrófák estén nyújtandó támogatást, a humanitárius segítségnyújtást, a különböző szankciók és embargók megvalósítását, valamint a békétámogató műveleteket (lásd a következő oldalon lévő ábrát). Ugyanezen dokumentumokban rögzítették azt is, hogy a válságreagáló műveletek teljes spektrumát lefedő műveletek a békétámogató műveletekben valósulhatnak meg.

Az ENSZ és a NATO kidolgozott elvei némiképpen különböznek egymástól, hiszen, amíg az ENSZ a békeműveletek közé sorolja a megelőző diplomáciai lépéseket, a bé-

keteremtést, a békefenntartást és a béke építést (tehát négy különböző szegmenst), addig a NATO békétámogató doktrínája a konfliktus megelőzést, a béketeremtést, a békefenntartást, a humanitárius műveleteket, a békekikényszerítést és a béke építést tekinti a békétámogató műveletek részének.²

Ezek után – a harctevékenységi fajtákhoz hasonlóan – általánosan kívánjuk megfogalmazni a békétámogató műveletek fő fajtáinak tartalmát.

Béke építés (peace building) konfliktus utáni, főként politikai és gazdasági jellegű művelet, amelybe valamennyi olyan tevékenység beletartozik, ami hozzásegít a konfliktus kiújulásának megelőzéséhez.

Békefenntartás (peacekeeping) az államok közötti, vagy az államokon belüli konfliktus kiszélesedésének megfékezése, mérséklése, illetve megszüntetése egy pártatlan harmadik fél nemzetközileg szervezett és irányított beavatkozása által, mely katonai- és polgári erőforrásokat is alkalmaz a konfliktus megoldására, a béke helyreállítására.

Béke kikényszerítés (peace enforcement) az ENSZ Alapokmány VII. fejezet szerinti fegyveres erő alkalmazásával járó, a nemzetközi béke és biztonság fenntartására, helyreállítására irányuló beavatkozás, agresszió, béke fenyegetettsége vagy békeszerződés megszegése esetén.

Béketeremtés (peacemaking) diplomáciai erőfeszítések, amelyek arra irányulnak, hogy a szemben álló feleket a konfliktus kirobbanása után, politikai eszközökkel rábírják az egyeztető tárgyalásokra és a konfliktus békés úton történő rendezésére.

A NATO válság reagáló műveleteinek spektruma³

2 AJP 3.4.1 – PEACE SUPPORT OPERATIONS – 2001 – 0001. pont

3 AJP 3.4 – NON-ARTICLE 5, CRISIS RESPONSE OPERATIONS – 2001 – 1.1 ábra

Humanitárius műveletek (humanitarian relief) célja az emberi szenvedés enyhítése, amikor a térség illetékes hatóságai nem képesek, vagy nem szándékoznak megfelelő ellátást és szolgáltatást biztosítani a lakosságnak.

Konfliktus megelőzés (conflict prevention) a viták eszkalációjának, fegyveres konfliktussá szélesedésének megelőzése közvetítés, és tárgyalások útján.

Harcászati feladatok (tactical tasks)

Harcászati feladatoknak nevezzük azokat a tevékenységeket, amelyek teljesítésén keresztül az alárendelt alegységek képesek sikeresen elérni a küldetés véghelyzetét. A különböző harcfeladatok megjelenhetnek gyakorlatilag bármely műveletnél, legyen az harctevékenység vagy a béketámogató műveletek valamely fajtája. Javasoljuk, hogy a harcászati feladatok csoportosításakor, az ST-100-3 és az FM 25-100 szabályzatokban található iránymutatást alkalmazzuk. E szerint megkülönböztethetünk harcászati feladatot az ellenség, a terület és a saját (baráti) csapatokkal történő kölcsönhatás szempontjából az alábbi részletezés szerint.

HARCÁSZATI FELADAT		
Ellenség	Terület	Saját (baráti)
Áttörés	Birtokba vétel	Átjárányítás
Blokkolás	Biztosítás	Fedezés
Erődemonstráció	EÁP működtetés	Kutatás-mentés
Megakasztás	Elfoglalás	Oltalmazás
Megkerülés	Ellenőrzés	Őrzés
Megsemmisítés	Feltartóztatás	Váltás
Pusztítás	Járőrözés	Visszavonulás
Rögzítés	Megtartás	
Semlegesítés	Megtisztítás	
Színlelés		
Terelés		

Ellenség

Áttörés (penetrate): Harcászati feladat, amikor egy támadó erő áttöri az ellenség védelmét annak érdekében, hogy megbontsa védelmi rendszerét.

Blokkolás (block): 1. *Harcászati feladat*, amely során a csapatok megakadályozzák az ellenséget, hogy kijusson egy adott területre, elzárják egy adott irányba vagy adott előrevonási útvonalon történő előremozgását. A blokkolásra kijelölt erőknek várhatóan meg kell tartaniuk a kijelölt területet és el kell fogadniuk a döntő jelentőségű harc végrehajtását. 2. *Olyan műszaki akadály*, vagy akadálycsoport, amely integrálja a

közvetett és közvetlen irányzású fegyverek tüzeit is, hogy megállítsa a támadót az előre meghatározott terepszakaszon.

Erődemonstráció (demonstrate): A szükséges és elégséges erőnél nagyobb harci erő demonstratív jelenléte, felvonulása, gyakorlata, amely nyilvánvalóvá teszi egy esetlegesen bekövetkező összeütközés végkimenetelét, és reális reagáló erő jelenlétét biztosítja a területen.

Megakasztás (disrupt): Harcászati feladat, amikor a parancsnok a közvetlen és közvetett irányzású tűz alkalmazásával, valamint a terep és az akadályok kihasználásával megbontja az ellenség harcrendjét, lassítja a mozgását, lehetetlenné teszi tervezett időrendjének betartását, vagy kényszeríti az ellenséget a tervezettnél korábbi harcbevetésre.

Megkerülés (bypass): Harcászati feladat, amikor a parancsnok úgy irányítja aegységét, hogy az akadály, az ellenség harcállása, támpontja, körlete vagy erőinek megkerülésével képes legyen a harcászati kezdeményezés megszerzésére, vagy megtartására, miközben kerüli az ellenséggel történő harcérintkezés felvételét.

Megsemmisítés (destroy): 1. Harcászati feladat, amikor az ellenség erőit harcképtelenné kell tenni, úgy hogy ne legyen képes alaprendeltetéséből adódó feladatokat, feltöltés és/vagy kiegészítés nélkül teljesíteni. 2. Valamely célpont olyan mérvű megromlása, hogy az képtelen legyen rendeltetésének teljesítésére és ne lehessen helyreállítani teljes átépítése nélkül.

Pusztítás (defeat): Az ellenség csapatainak olyan mérvű fizikai veszteség okozás, amely kényszeríti az ellenség parancsnokát küldetése teljesítésének feladására.

Rögzítés (fix): Harcászati feladat, amikor megakadályozzuk az ellenséget abban, hogy egy adott területről egy adott idő intervallumban erőinek bármely részével bármely irányban képes legyen elmozdulni. Az ellenség rögzítése nem jelenti annak pusztítását.

Semlegesítés (neutralize): Harcászati feladat, melynek eredményeként az ellenség erői ideiglenesen harcképtelenné válnak.

Színlelés (feint): Harcászati feladat, a támadás egy formája, amelyet a csapatok a megtévesztés részeként hajtunk végre azért, hogy eltereljék az ellenség figyelmét a saját főerőkifejtés helyéről és irányáról. A színlelés végrehajtása közvetlen harcérintkezés felvételét jelenti a hitelesség érdekében, illetve, hogy az ellenségtől kikényszerítsük tartalékainak alkalmazását vagy a tervezett tűztámogatás megváltoztatását.

Terelés (canalize): Harcászati feladat, amikor a csapatok olyan területre kényszerítik az ellenséget, ahol a terep, az akadályok, a tűz és a manőver együttes alkalmazásával, képesek korlátozni annak mozgásszabadságát.

Terület

Birtokba vétel (occupy): Harcászati feladat, amikor a csapatok harc nélkül foglalnak el egy objektumot, kulcs területet, vagy más természetes illetve mesterséges objektumot, azért hogy a terület fölött gyakorolják a teljes ellenőrzést.

Biztosítás (secure): Harcászati feladat, amely egy meghatározott terület fölötti harcászati ellenőrzést jelent, és azon erők telepítését, amely képes megakadályozni, hogy az ellenség azt a területet rombolja, vagy megszállja.

ÉÁP működtetés (CP): Az a hely, ahol a kijelölt erők, a forgalmi rendszabályok és más törvények, rendelkezések, valamint szabályok betartása érdekében ellenőrzi a gépjármű és gyalogos forgalmat.

Elfoglalás (seize): Harcászati feladat, amikor egy meghatározott területet támadással megszerzünk, és a teljes harcászati ellenőrzést gyakoroljuk az objektum fölött.

Ellenőrzés (control): Harcászati feladat, amikor folyamatosan harcászati ellenőrzés alatt tartunk egy területet, hogy megakadályozzuk az ellenséget az adott objektum használatában.

Feltartóztatás (contain): Harcászati feladat, amikor meg kell állítani, fel kell tartóztatni vagy be kell keríteni az ellenséget, vagy arra kell kényszeríteni, hogy az általunk előnyös területre összpontosítsa a tevékenységet és meg kell akadályozni abban, hogy erőket tudjon kivonni az adott területről és azokat máshol vesse be.

Járőrözés (patrol): A szárazföldi, tengeri vagy a légi kötelékeknek információgyűjtés, vagy romboló, zavaró, felgöngyölítő illetve biztonsági feladat végrehajtása céljából kiküldött részleg tevékenysége.⁴

Megtartás (retain): Harcászati feladat, amely során a csapatok által megszállt területen megakadályozzuk, hogy azon az ellenség katonai művelteket tudjon végrehajtani.

Megtisztítás (clear): Harcászati feladat, amikor az ellenség erőit egy meghatározott területről kiszorítunk, és minden szervezett ellenállást semlegesítünk.

Saját (baráti)

Átjárónyítás (breach): 1. Műszaki feladat, amikor egy alegység felhasznál minden rendelkezésre álló eszközt, hogy szabad mozgást biztosítson az ellenség akadályain, aknamezőin vagy egyéb védelmi építményein keresztül (aknamentes sáv létrehozása).⁵ 2. Harcászati feladat, amikor a csapatok szabad mozgást létesítenek az ellenség védelmén.

Fedezés (screen): olyan harcászati feladat, amely során a végrehajtó erők nem kezdeményezik a harcérintkezés felvételét. Elsődleges cél: a szemben álló fél felderítése, megfigyelése és tevékenységének folyamatos követése.

Kutatás-mentés (search and rescue): Repülő eszközök, felszíni hajók, tengeralattjárók, különleges mentőosztagok és eszközök alkalmazása a szárazföldön vagy a tengeren veszélybe került személyek felkutatására és kimentésére.⁶

Olthalmazás (cover): Biztosítási feladat, amely a csapatok meglepés elleni biztonságát szolgálja, időt és manőverteret biztosít a saját csapatok számára, hogy hatékonyan legyenek képesek reagálni az ellenség tevékenységére.

Őrzés (guard): Harcászati feladat, amely során az őrzéssel megbízott alegység harcérintkezésbe lép és időt nyer, így megvédi a főerőket, miközben folyamatosan figyel, információt szolgáltat, akadályozza az ellenség felderítő erőforrásait, és nem engedi, hogy közvetlen tűzzel pusztíthassa a főerőket.

4 AAP-6 – NATO GLOSSARY OF TERMS AND DEFINITIONS – 2002

5 Szabó-Padányi: Angol nyelvű műszaki szakkifejezések gyűjteménye – ZMNE jegyzet, Budapest 2000.

6 AAP-6 – NATO GLOSSARY OF TERMS AND DEFINITIONS – 2002

Váltás (relief in place): A váltás olyan kiegészítő (egyéb) tevékenység, melynek során az előjáró parancsnok parancsát követően, egy adott harcterületen tevékenykedő alegység helyére egy másik érkezik, és átveszi annak szerepét, feladatait. A leváltott alegység hátramozog, körletet foglal és felkészül más feladatra, vagy nyugvást hajt végre.

Visszavonulás (withdraw): Harcászati feladat, melynek során a harcérintkezésben lévő erő végrehajtja az ellenségtől való elszakadását, és szervezeten eltávolodik attól.

* * *

A tevékenységek osztályozása szempontjából azért tartjuk fontosnak a harcászati feladatok tartalmának pontos meghatározását, illetve osztályozását, mert az alárendelt alegységek parancsnokai számára tökéletesen érthetően és egyértelműen kell meghatározni az elvárt tevékenység végrehajtása során elérendő célt. A harcparancsban – annak harmadik, végrehajtás részében – már nem lehet részletesen foglalkozni a harcfeladat magyarázásával, főleg akkor nem, ha az multinacionális művelet során kerül kiadásra. Mindenképpen szükség van annak a közös tudástérképnek az elmélyítésére, amely alapján képesek leszünk a feladatot a lehető legrövidebben megszabni az alárendelteknek, amelynek ismeretében nem okozhat majd nehézséget parancsnokainknak és törzseinknek egy nemzetközi műveletben, valamely szövetséges parancsnokság által meghatározott feladat tisztázása, értelmezése és ennek hatására egy sikeres feladat végrehajtásának megtervezése és teljesítése. Azt is le kell szögezni, hogy ennek a koherens tudásnak a hiánya veszélyeztetheti az interoperabilitásbeli képességünket, amely más nemzetek esetében nem csak harcászati, hanem politikai bonyodalmakat is okozhat. A politikai nehézségeket még kontrolálni lehet, de a nem kellően értelmezett feladat téves végrehajtása miatt katonák kerülhetnek veszélybe, és fölösleges veszteségek esetén lelkiismeretünkkel is nehéz lesz elszámolni.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. AAP-6 NATO Glossary of Terms and Definitions. NATO Standartization Agency, 2003
2. APP-6A Military Symbols. NATO Standartization Agency, 2002
3. AAP-15 NATO Glossary of Abbreviations Used in Nato Documents and Publications. NATO Standartization Agency, 2003
4. AJP-01(B) Allied Joint Doctrine. NATO Standartization Agency, 2001
5. AJP-3 Allied Joint Operations. NATO Standartization Agency, 2001
6. AJP 3.4 – Non-Article 5, Crisis Response Operations. NATO Standartization Agency, 2001
7. AJP 3.4.1. NATO Peace Support Operations Doctrine. NATO Standartization Agency, 2001
8. ATP 3.2 (STANAG 2241) NATO Land Operations. NATO Standartization Agency, 2001
9. FM 25-100 Training the forces. HQ Department of Army, Washington, DC, 1988
10. ST 100-3 Battle Book. USA CGSC, Fort Leavenworth, KS, 1998
11. Az MH Könnyű Lövészászlóalj Doktrína. MH SZFP, 2005
12. Szabó-Padányi: Angol nyelvű műszaki szakkifejezések gyűjteménye. ZMNE jegyzet 2000.

Kádár Pál

A katonai felsőszintű vezetés integrációjáról

A Honvédelmi Minisztérium szervezetére, működésének hatékonyságára vonatkozó kérdések a honvédelmi ágazatban dolgozó szakemberek mindennapjaihoz tartoznak. A tárgyban számos cikk, tanulmány és tudományos dolgozat született, azonban a minisztérium „ideális” felépítését a mai napig nem sikerült megtalálni, sőt a tapasztalatok alapján kijelenthetjük, hogy ideális szervezet nem létezik, hiszen a jogi környezet változása szükségessé teszi a struktúra folyamatos alakítását. Célunk tehát legfeljebb egy – az adott jogi, politikai és gazdasági környezetben – optimális szervezet létrehozatala és működtetése lehet, amelynek megalkotása során a kompromisszumos megoldások elkerülhetetlenek, hiszen a közigazgatási szervezetrendszer, az állam-szervezet működtetése szempontjából releváns érdekeknek a katonai vezetési szempontból indokolt megoldásokkal kell ötvöződniük. A cikk szerzője a fentiek megvalósításához kíván a történeti előzmények és a közel múlt realitásainak felvillantásával némi adalékot szolgáltatni. A cikket két részben közöljük, a második rész a Hadtudomány következő számában jelenik meg.

A Honvédelmi Minisztérium a magyar közigazgatás rendszerében meglehetősen sajátos szerepet tölt be. A sajátosság gyökerét az a kettősség adja, hogy a jelenlegi törvényi szabályozás alapján a Honvédelmi Minisztérium egyidejűleg lát el közigazgatási feladatokat és oldja meg a Magyar Honvédség irányításához és katonai vezetéséhez kapcsolódó feladatokat is.

A minisztériumok klasszikus felépítési modellje a Honvédelmi Minisztérium esetében éppen a kettős funkció miatt nem érvényesül. A tipikus minisztérium hivatali szervezetként működik, struktúrájának gerincét főosztályok, osztályok alkotják, melyek működési sajátosságait az adott miniszter döntésének megfelelően valamely államtitkár, helyettes államtitkár, vagy éppen maga a miniszter irányítási jogosítványai determinálják.¹ Elmondható, hogy a közigazgatás működését jellemző hierarchia a minisztériumok szervezeti felépítésében jól érvényesül, az egyszemélyi felelős vezetés és a feladatcsoportok szerinti munkamegosztás – legalábbis az elméleti vázlat szerint biztosított.

1 A minisztériumi struktúra tipikus vázlatát mutatja be a BALÁZS István – In: Magyar közigazgatási jog, (szerk. Ficzer Lajos) – Bp., 2000 Osiris – 167. p.

A Honvédelmi Minisztérium esetében – éppen a vezetés és irányítás fogalmi sajátosságai miatt – némi ellentmondás fedezhető fel. *Egyrészről* a katonai feladatok és a katonai szervezeti hierarchia megköveteli az egyszemélyi parancsnoki vezetés érvényesülését, azaz a szervezet legcélszerűbb a szervezet részét képező vezető alárendeltségébe utalását. Úgy vélem, vita nélkül belátható, hogy ez a megoldás szükséges a honvédség, mint katonai szervezet működéséhez, ennek történeti gyökerei évszázadosak és a világ más hadseregeivel történő összehasonlításban is ezt a megoldást fogjuk felfedezni elsődlegesen.² *Másfelől* azonban alkotmányos alapon nyugvó kötelezettség a civil kontroll érvényesülésének biztosítása, amelyre a legkézenfekvőbb megoldásként az irányítási jogosítványok a katonai szervezet részét nem képező szervezethez vagy személyhez telepítése biztosít.

A Magyar Honvédség szervezetében rövid távon a katonai vezetés hiányosságai okozhatnak komoly károkat, de hosszabb távon igazán komoly következményeket a stratégiai szintű döntéshozatal hiányosságai, a nem megfelelően előkészített jogszabályok, a költségvetési fedezet tervezését mellőző fejlesztési célkitűzések járhatnak.

Összefoglalva: nem szabad szem elől téveszteniünk azt a tényt, hogy a Honvédelmi Minisztériumnak a sok közül csak egy – bár kétség kívül jelentős – feladata a Magyar Honvédség irányítása.

A képet tovább bonyolítja az a tény, hogy a vezetés és az irányítás rendszerének elméleti alapja a Honvédelmi Minisztérium esetében nem túl stabil. Az irányítás olyan tevékenység, amelyben az irányító az irányított szervezeten kívülről meghatározó befolyást gyakorol az irányított szervezet tevékenységének minden területére. A vezetés során a vezető a vezetett szervezet tagjaként meghatározó befolyást gyakorol a szervezet tevékenységére, azonban a szervezet tevékenységének célját és rendeltetését nem változtathatja meg.

Ez a két fogalom a HM Szervezeti és Működési Szabályzata Értelmező rendelkezéseiben is hasonlóan kerül meghatározásra, mely rendelkezésnek a pusztá létezése is bizonyítja, hogy a fogalmak tartalmának értelmezésében a Honvédelmi Minisztériumban sem voltak egységesek a nézetek, az erre vonatkozó igazgatási ismeretek.

A fentebb már-már logikusnak tetsző és tiszta kép után szembesül a jogalkalmazó a jogszabályok alaposan átgondolt és szakmailag többszörösen szűrt, jól kidolgozott rendelkezésével: „95. § (3) A honvédelmi miniszter (...) irányítja és vezeti a Honvédséget.”

Ezek után, azt hiszem valóban nem csodálkozhatunk, ha az integráció kérdései nem kimondottan tekinthetőek rendezettnek. Ha a legalapvetőbb jogszabályi rendelkezés tartalmát tekintve ilyen ellentmondásos, vajon mit várhatunk el a végrehajtói szinten jelentkező alacsonyabb szintű jogforrásoktól, és azok érvényesülésétől? Az ellentmondásosság azért tekinthető meglepőnek éppen itt, az adminisztráció szintjén, mert minden igazgatási rendszer működésének alapja a szervezettség, illetve megfordítva: működésképtelenségének oka a szervezetlenség és egy közigazgatási szervezet éppúgy nem tűri a pontatlanságot, mint a katonai.

2 Megjegyezni kívánom, hogy a szigorú hierarchia érvényesítése minden olyan ágazatban elterjedt, ahol fegyelmezett és szervezett, nagy hatékonyságú fellépésre van szükség, mert a társadalom valamely alapvető érdekének védelme a cél.

Itt kell megjegyeznem, hogy az integrációt jogilag létrehozó jogszabály hivatkozott szöveggel történő megalkotását komoly tudományos kutatás és szakmai elemzés előzte meg, mely során a fentihez hasonló – az MH parancsnok és a honvédelmi miniszter jogköre közötti – ellentmondást az Alkotmánybíróság határozatára³ hivatkozással oldották fel. Ezek szerint tágabb értelemben a fegyveres erők irányítása több állami szerv kormányzati feladata, melynek egy része – a működés irányítása – a kormány kötelessége. A kormány tárgybeli kötelességeit a honvédelmi törvény részekre bontja, mely a honvédelmi miniszter részére az Alkotmány 37. § (2) alapján biztosít irányítási jogosítványokat és az nem ütközik a katonai vezetői jogosítványokkal, mivel a vezetés csak az irányításnak megfelelően valósulhat meg.

Éppen a fentiek miatt találok sajátosnak a jelenlegi megoldást, hiszen a miniszter ilyen módon a mai helyzetben tulajdonképpen nem vezet, hanem irányít. Ha ennek ellenkezőjét fogadjuk el – ti. hogy vezet – akkor szervezéstudományi szempontból a Magyar Köztársaság Kormányának van egy olyan minisztere, aki Honvédelmi Minisztérium mellett a Magyar Honvédség állományába is tartozik.

Ha tételesen megvizsgálnánk a miniszterhez telepített jogköröket, melyeket a Hvt. 51–52.§ és 97. §-ai tartalmaznak a legszignifikánsabban, nem nehéz felismerni, hogy tulajdonképpeni vezetési feladatok nem kerültek megjelenítésre a honvédelmi miniszternél, a felsoroltak – köztük olyanok például, mint a honvédség gazdálkodása szabályainak megállapítására, vagy a vezetési szintek meghatározására, illetve a személyi állomány szolgálati körülményeinek meghatározására vonatkozó döntések – sokkal inkább irányítási jogosítványok.

A Honvédelmi Minisztérium a teljes integráció követelményének önmagában is ellentmondó – két nagy blokkból és egy meglehetősen kiterjedt háttérintézményi struktúrából épül fel. A háttérintézmények között találunk olyanokat melyek besorolása a minisztérium „holdudvarába” vitatható, de ez jelen cikk szempontjából irreleváns, ennek megítélése nem függ össze a Honvédelmi Minisztérium és a Honvéd Vezérkar integrációjával.

Mindenképpen egyedülálló megoldás, hogy a minisztérium szervezetét – természetesen a miniszter alatti szintet vizsgálva – nem egy személy vezette/vezeti, mint bármely más minisztériumban, hanem két, látszólag azonos jogállású személy, a közigazgatási államtitkár és a HM Honvéd Vezérkar főnöke. Ez a fajta kettősség hivatott a fentebb hivatkozott ellentmondásos jogszabályi rendelkezést a gyakorlatban feloldani, mely szerint a HVKF vezetési jogosítványokat gyakorol, a közigazgatási államtitkár pedig irányítási jellegűeket. Ennek azonban az a következménye, hogy a HVKF nem szolgálati előjárója a Honvédelmi Minisztériumban, valamint a háttérintézményekben szolgálatot teljesítő katonáknak, ugyanakkor a közigazgatási államtitkár szakmai felettese Magyar Honvédség teljes állományának a 2204-es, illetve ma már a 2008/2005. Korm. határozatban meghatározott területeken. A HVKF a közigazgatási államtitkár alárendeltségébe tartozó állománynak csak az általános katonai területen szakmai előjárója.

3 48/1991. (IX. 26.) AB határozat

A közigazgatási államtitkár – a helyettes államtitkárok közreműködésével és a Honvéd Vezérkar kivételével – vezeti a minisztérium hivatali apparátusát, valamint irányítja a hatáskörébe utalt hivatalokat és háttérintézményeket.

A Honvéd Vezérkar főnöke vezeti a Honvéd Vezérkart és megvalósítja a Magyar Honvédség katonai vezetését a haderő alkalmazásával, a készenlét fokozásával, a mozgósítással, a készségi rendszerrel, katonai szervezéssel, vezetéssel, illetve kiképzéssel összefüggő területeken.

A következő vissza-visszatérő kérdés a Honvédelmi Minisztérium szervezet vonatkozásában a Honvéd Vezérkar jogállása. A 2004. december 31-ig hatályos jogszabály alapján a Honvéd Vezérkar békében – a Honvédelmi Minisztérium részeként – az ország katonai védelemre való felkészítésének felsőszintű tervező és a Magyar Honvédség katonai tevékenységének felsőszintű vezetési szerve, amely megfogalmazáson nem sokat módosított a 2005-től hatályos újrakodifikálás:

„101.§ (1) A Honvéd Vezérkar békében – a Honvédelmi Minisztérium szervezetének részeként – az ország katonai védelemre való felkészítésének felső szintű tervező-szervező, illetőleg a Honvédség katonai tevékenységének felső szintű vezető szerve.”

A HM Szervezeti és Működési Szabályzata értelmében a HM HVK ellátja a Magyar Honvédség hadászati és összhaderőnemi tervező, a fegyveres erők mozgósítási feladatait koordináló, elvi kidolgozó és követelménytámasztó feladatokat⁴. Fontosnak tartom megjegyezni, hogy a Hvt. rendelkezése nem tartalmaz egyértelmű, jogi értelemben is teljes, a HVK létrehozatalára vonatkozó rendelkezést. A jogszabály mintegy deklarálja az egyes feladatokat, ezáltal közvetve hozza létre a Honvéd Vezérkart mint szervezetet, azonban a Honvédelmi Minisztérium munkaköri jegyzéke ezt a logikát nem követi teljes mértékben, mert a Honvéd Vezérkart mint önálló szervezetet nem, csak mint a minisztérium egyes szerveinek összességét nevesíti, összhangban a 2204-es határozat 2004. januári módosításával, illetve a 2008/2005. (I. 25.) Korm. határozatban meghatározottakkal.

A fentiek nyomán a HM munkaköri jegyzékét összeállítóknak bizony nem kevés fejtörést okoz az integrált struktúra modellezése, illetve a munkakörök felsorolása a szervezet kialakítása során, hiszen maga a Hvt. az a szabály, amely a teljes mértékben integrált minisztérium megvalósítását gátolja a Honvéd Vezérkar és feladatai önállóan történő nevesítésével.

A Honvéd Vezérkar létét és szükségszerűségét sokan az Alkotmány rendelkezésére vezetik vissza, mely szerint a HVKF részére jogosítványt megállapító szakaszból⁵ logikai úton levezethető, hogy ha alkotmányosan létezik Honvéd Vezérkar főnöke, akkor Honvéd Vezérkarnak is léteznie kell. Ez vélhetőleg így is van, azonban az Alkotmányból nem vezethető le az a kitétel, mely szerint a Honvéd Vezérkarnak a Honvédelmi Minisztérium részének kell lennie.

Álláspontom szerint – a további működési zavarok elkerülése érdekében – a jogköröket vagy egységesen a Honvédelmi Minisztériumhoz kell telepíteni és a HM SZMSZ-ében meghatározni a részjogosítványokat, vagy a HM-en kívüli szervezet-

⁴ HM SZMSZ I. fejezet 2. pont (5) bek.

⁵ Alkotmány 19/B. § (2)

hez, de ebben az esetben tudomásul kell venni, hogy a „teljes integráció” megvalósulása nem realitás többé.

A jelenlegi helyzetben a HM KÁT és a HM HVKF közötti feladatmegosztás biztosítja ugyan a honvédelmi ágazat működését, de megítélesem szerint a rendszer nehézkes, a döntéshozatali folyamat meglehetősen lassú és sok esetben párhuzamosságokat fedezhetünk fel az egyes szervezeti elemek feladatkörét tekintve.

A döntéshozatali mechanizmus működését nem csak a rendkívül összetett belső koordináció lassítja, hanem az – a szervezeti vázlatból nem kiolvasható – tény is, hogy a politikai vezető szint mellett dolgozó és emiatt törvényszerűen szükséges tanácsadókon túl, további „tanácsadók” rendszerbe kerülése sem kizárható. A szakmai feladatokat ellátó szinteken (amely akár helyettes államtitkári szint is lehet) a szakfőosztályoktól elkülönülő szaktanácsadók alkalmazása olyan veszélyeket rejt magában, hogy a szakmai felelősség jogilag a főosztályok vezetőit, illetve az államtitkárokat és közvetve a minisztert terheli, azonban egyes személyek, csoportok, akikkel szemben a szakmai felelősség egyáltalán nem érvényesíthető, a döntések előkészítése során meghatározó befolyást gyakorolhatnak. Az így a rendszerbe kerülő esetlegesen hibás döntések hatásait nehéz kiküszöbölni, illetve a belső szakmai egyeztetésen „átnyúló” beavatkozás a szempontok nem teljes körű mérlegelésének lehetőségét hordozza magában, amely további működési problémákat generál, azaz beindulhat egy öngerjesztő folyamat, amely a hibát újabb hibával próbálja revideálni. Távol áll tőlem, hogy bármilyen konkrét esetet vagy személyt nevesítsek, nem is ez lényeg, hanem maga a tény, hogy a klasszikus közigazgatási szervezetek felépítésének többszáz év alatt kialakult és működő rendszere mellett érveljek.⁶

Álláspontom szerint a magasabb szintű vezetés szakmai tanácsadója elsődlegesen a szakfőosztály vezetője kell legyen, hiszen a főosztályok szakmai apparátusának felkészültsége, a főosztályvezetők személyes tapasztalata, ismeretanyaga és szakmai önbecsülése, valamint a beosztáshoz fűződő egzisztenciális helyzethez történő ragaszkodás, az előmenetel lehetősége jelenti a garanciát a megalapozott javaslattételre.

A megfelelő vezetői állomány kiválasztása és a szervezet hatékony működtetése pedig a mindenkori miniszter, közigazgatási államtitkár, illetve a Honvédelmi Minisztériumban a HVKF felelőssége is.

Nem egy kísérlet történt már a HM feladatköri felülvizsgálatának elvégzésére⁷ az irányítási-vezetési struktúra egyszerűsítésére, azonban a jelenlegi struktúra még közel sem az, amelyet a tárca irányítói – vagy akárcsak a minisztériumban dolgozók – elképzelnek. Igaz, a 2005. április 1-jétől hatályba lépett struktúra nagyszabású módosításokat eredményezett, a korábbi, inkább „szabásmintát igazító” módosítások helyett „komoly átszabás” tanúi lehettünk. Ezt a változást a honvédelem rendszerében bekövetkezett példanélküli átalakulás alapozta meg, amely nem csupán egy új honvédelmi

6 Az ezzel kapcsolatos szakmai meggyőződés kialakításában jelentős szerepet játszott a kormányzati szervezet átalakításáért felelős kormánybiztos, Sárközy Tamás professzor 2004. 01. 24-én a Népszabadságban e tárgyban megjelent cikke

7 A legutóbbi ilyen a Honvédelmi Minisztérium feladatköri rendszerének felülvizsgálatáról szóló 74/2002. (HK 25.) HM utasítás alapján került végrehajtásra és 2003-ban a tárca létszámának csökkenését eredményezte

törvényt, hanem a hadkötelezettség békeidőben történő fennállásának megszüntetését is jelentette.

Az előzőekben érintőlegesen vázolt néhány gondolat csak a felszín, könyveket lehetne megtölteni a téma vizsgálatával. Nem célom mély szervezeti elemzésbe bocsátkozni jelen cikkben, a terjedelmi korlátok nem teszik ezt lehetővé. Csak meg kívántam jelölni néhány olyan tényezőt, amelyet véleményem szerint érdemes megfontolni a minisztérium szervezetének további alakítása során.

Az integráció története

Vajon mi vezetett a Honvédelmi Minisztérium és a Honvéd Vezérkar fentebb vázolt – és most jelző nélküli – integrációjához? Vajon feltétlenül szükséges-e a katonai vezetés és a szakigazgatás irányításának egy szervezetbe történő integrálása? Hogyan lehetne átláthatóbbá és hatékonyabbá tenni a Honvédelmi Minisztérium struktúráját? Ellentétes-e a civil kontroll érvényesülésének követelményével a hadsereg vezetésének minisztériumon kívül történő megoldása?

Ezekre a kérdésekre csak akkor adhatunk megalapozott választ, ha megismerjük a Honvédelmi Minisztérium és a Honvéd Vezérkar integrációjának hazai történetét.

A Honvédelmi Minisztérium szervezete 1957 után egészen a 80-as évek végéig nem ment át jelentős változásokon. A honvédelmi miniszter a szocialista államszervezeti modellnek megfelelően katona volt és egyszemélyben gyakorolta az államigazgatási irányítási, valamint a katonai parancsnoki funkciókat. Mai szemmel már kézenfekvő a helyzet megítélése, hogy az ilyen fajta irányítási modell – különösen, ha a Miniszter Tanács, az Országgyűlés és a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága akkoriban jellemző működési sajátosságaira is figyelmet fordítunk – nem biztosít megnyugtató garanciákat a hatalommegosztás szempontjából.

A rendszerváltást megelőzően a jogszabályi kötöttségek jóval nagyobb mozgásteret adtak a Néphadsereg vezetési-irányítási struktúrájának kialakításához, nem volt követelmény a működés civil kontrolljának megvalósítása, a jogállami jogorvoslati hierarchia következetes alkalmazása, a több párt politikai elképzelésének való megfelelés – így elsősorban a katonai felső szintű vezetés alapvető céljai érvényesültek. A szervezet kialakításának legfőbb rendezőelve a hadsereg stabil vezethetősége volt, amely sok esetben háttérbe szorította a ma már megkerülhetetlennek tekinthető garanciális elemek érvényesülését.⁸

Az 1988-as szervezeti felépítés egyértelműen integrált vezetési-irányítási rendszert valósított meg, a Honvéd Vezérkar a főcsoportfőnökségek szintjének megfelelő szervezetként primus inter pares volt, de az igazán jelentős jogosítványoknak a honvédelmi miniszter volt a címzettje, aki valóban egyszemélyben vezette a Magyar Néphadsereget.

8 Gondolok itt például arra, hogy ma elképzelhetetlen, hogy a hatósági jogorvoslati hierarchiában az I. és a II. fokú hatósági döntés egy szervezetenél összpontosuljon, vagy a beszerzések során a szakmai követelménytámasztó, a minőségbiztosítást végző és a beszerzési eljárást ténylegesen lefolytató egy szervezet legyen.

1989. december 1-jei hatállyal az egységes minisztérium struktúrája átalakításra került, mely tényrt akár a rendszerváltás eredményeként is üdvözölhetnénk. A valóság azonban az, hogy a Minisztertanács már 1988-ban döntött a Honvédelmi Minisztérium és a Magyar Néphadsereg Parancsnoksága különválasztásáról, melynek megvalósítását a honvédelmi miniszter 00107/1988. számú parancsában rendelte el. Az elképzelés megvalósításának – illetve módosításának – csak további lendületet adott a rendszerváltás, illetve az a tény, hogy az ébredező demokratikus államszervezet és közjogi berendezkedés követelményként fogalmazta meg a fegyveres erők civil kontrolljának megvalósítását, a végrehajtó hatalmon belül az irányítási és vezetési jogosítványok szétválasztását, melyre kézenfekvő megoldásként kínálkozott a szervezeti különválasztás, az integráció megszüntetése.

A hivatalos szakmai álláspont szerint az integráció megbontásának az volt az oka, hogy a katonai vezetési és a közigazgatási funkciók szétválasztása hatékonyabb feladatmegosztást tesz lehetővé, optimalizálja a működést, illetve megteremti a civil kontroll érvényesítésének alapját.

Az átalakítás eredményeként egy kis létszámú adminisztratív szervezet és egy jóval nagyobb létszámú parancsnoksági szervezet jött létre. Az adminisztratív szervezet, a maga 135 fős állományával a magyar közigazgatás minisztériumi rendszerének szerves részeként működött, katonai vezetési jogosítványokkal egyáltalán nem rendelkezett, közigazgatási jellegű irányítási jogosítványokkal azonban igen.

A Magyar Néphadsereg Parancsnoksága ezzel szemben közel 1200(!) fős szervezatként alakult meg, egy kézben összpontosítva a katonai vezetés legfontosabb területeit. A honvédelemről szóló 1976. évi I. törvény végrehajtására kiadott jogszabály a Magyar Néphadsereg irányítási feladatának megjelölése során⁹ jellemző módon az MNPK személyéhez 17 feladatot, míg a miniszterhez 5 – bár a jogalkotás jogosítványokra figyelemmel nem jelentéktelen – feladatot telepít.

Itt kívánom megjegyezni, hogy az alkotmányossági követelmények érvényesülését nem feltétlenül segítette elő az a rugalmas szabályozás érdekében kialakított jogi lehetőség és gyakorlat, hogy a honvédségre vonatkozó vezetői és irányítási jogosítványokat ebben az időben nem a Hvt., hanem annak Minisztertanácsi szintű rendeletben szabályozott végrehajtási szabályai tartalmazták. Tekinthejtük ezt fiatal demokráciánk gyermekbetegségének is, melyből 1990. március 13-án „gyógyultunk fel”, amikor az 1990. évi XXI. törvény beemelte a Hvt-be a fenti szabályokat, így biztosítva a törvényhozás és a végrehajtó hatalom közötti hatalommegosztás valós érvényesülését.

A hatalommegosztás ilyenfajta érvényesítése nyomán a miniszteri feladatok kiszélesítésre kerültek, amely számos újabb jogosítvány mellett biztosította a törvényességi felügyeleti jogosítványokat az MHPK és a VKF döntései felett, illetve betekintést bármely iratba és jelentés kérését bármely ügyben. Ezt a megoldást nem csak a hatalmi pozíció deklarálásának igénye indokolta, hanem az a körülmény is, hogy a rendszerváltást követően a miniszter jellemzően nem katona, így a döntései meghozatalához szükséges katonai szakmai ismeretek és háttérinformációk beszerzésének lehetőségét jogszabályban kellett garantálni.

9 6/1976 (III. 31.) MT rendelet 4–5. §

A vezetési-irányítási rendszer fentieknek megfelelő átalakítása azonban komoly feszültséget eredményezett a katonai felső vezetés és a minisztérium felső vezetése között. A Magyar Honvédség irányítása keretében kialakított elgondolások megvalósítása a katonai vezetés falába ütközött, illetve a végrehajtást sok esetben hátráltatta az MHPK vezetés és irányítás viszonyára vonatkozó elképzelése. Ne feledjük, egy olyan történelmi időszakot követő probléma volt ez, mely az azt megelőző évtizedekben egyáltalán nem merülhetett fel, hiszen a vezetés és a miniszteri irányítás gyakorlatilag összeolvadt, a vita tárgyát képező hatáskörelosztás ilyen módon felmerülő kérdése katonai berkekben fogalmilag is ismeretlen volt.

Az irányítási és vezetési jogosítványokra vonatkozó jogértelmezési vitában végül az Alkotmánybíróság mondta ki a következő nagyhatású döntést¹⁰, amely a minisztérium szervezeti felépítésének alakítására is további hatást gyakorolt:

„Az irányítástól független vezetői hatásköröket alkotmányosan nem lehet megállapítani. A Magyar Honvédség parancsnoka vezetési jogkörét csakis az irányító szervek irányítási aktusainak megfelelően, azok keretén belül gyakorolhatja.”

A fentiekén túl a minisztérium működésében fennálló zavarok, a döntés-előkészítés szakmai hátterének biztosítása, a szükségtelen párhuzamosságok kiküszöbölésének igénye miatt, újra napirendre került az egységes minisztériumi szervezet létrehozatalának kérdése.

1991-ben a minisztérium és az MHP egységesítésének igénye már nem csak a fejekben jelentkezett, hanem egy konkrét terv került kidolgozásra, melynek megvalósítása az MHP szakmai ellenállása miatt megghiúsult. Az MHP érvelése szerint az elméletben felvázolt struktúra kiüresítette volna az MHPK jogosítványait és egy megnövekedett létszámú minisztérium jött volna létre, amely az akkor hatályos Hvt. szabályainak jelentős módosítása nyomán megalkotott, jóval szélesebb jogosítványokkal rendelkezett volna.¹¹

Ez volt a csak 10 év múlva megvalósuló integráció első szikrája, a „lopakodó integráció” kezdete, amely gondolatiságában végigkísérte a HM szervezetének fejlődéstörténetét 1999-től 2001-ig, azonban 100%-os integrációról még ma sem beszélhetünk. (A 2005 áprilisában kialakított szervezet a strukturális integráción túl a funkcionális, tényleges integráció megvalósítását tűzte ki célul, érvényesítette az irányítás és felsővezetés új Hvt. szerint megkövetelt módosításait, azonban tényleges hatását csak bizonyos idő eltelte után lehet megítélni, hiszen a funkciók szervezeti diagramokon történő integrálása és a szervezeti működési szabályok újragondolása még nem eredményezi önmagában a szervezet hatékony és a kitűzött célnak megfelelő működését.)

Az 1993. évi CX. törvény megalkotása során a politikai akarat még nem volt elég erős az integráció megvalósítására, azonban ha összevetjük a miniszteri és parancs-

10 48/1991. (IX. 26.) AB határozat

11 Itt érdemes felvetni azt a megoldási javaslatot, hogy a stabil és tartós integráció záloga a közigazgatási-lag is képzett katonai vezetők és a katonai területen sem járatlan közigazgatási vezetők együttműködése, a képzés, a fejekben történő „rendrakás” lehet. Nem lehet működőképes az a minisztérium, ahol kizárólag hadművelleti ismeretekkel rendelkező szakemberek próbálnak közigazgatási munkát végezni és kizárólag igazgatási ismeretekkel rendelkező katonai vezetési feladatokat ellátni...

noki jogosítványok alakulását az 1976. évi I. törvényhez képest, jogi végzettség nélkül is látható az erőviszonyok elmozdulása az irányító felé, melyet nem csupán az AB fentebb hivatkozott határozata hatásának tudhatunk be.

Megítélésem szerint egy olyan szervezetben, mint a Magyar Honvédség és az annak irányítását végző Honvédelmi Minisztérium, a jelentős változások átvitele komoly akadályokba ütközik. Ennek oka elsősorban a változásban érintett szervezeti egységek ellenállásában keresendő, melyek a döntés-előkészítés során sok esetben az időhúzásra játszanak, illetve informális módon negatív hatást próbálnak kifejteni a döntésekre. Amennyiben már megszületett a döntés ugyancsak megfigyelhetünk egyfajta ellenállást a végrehajtásban, amennyiben az hátrányosan érinti az adott szervezetet, illetve annak személyi állományát.

Az integráció felé vezető út áttekintése során a *következő állomás az 1005/1994. (I. 17.) Korm. határozatot tekinthetjük, amely elrendelte az MHP és a HM összevonását*. A határozat érdekessége, hogy gyakorlatilag azonnali hatállyal rendelte el a két szervezet integrációját, azonban a szervezeti átalakításra vonatkozó végrehajtási feladatokat a miniszternek csak 1994. március 1-jén kellett megkezdenie. Az integráció szervezeti és működési feltételrendszerének kidolgozása így a közelgő választások miatt lelassult, majd a kormányváltást követően gyakorlatilag meg is állt, melynek jogi rendezését végül az 1085/1994. (IX. 5.) Korm. határozat oldotta meg az alaphatározat hatályon kívül helyezésével: a minisztérium és az MHP integrációjának megvalósítása egy időre függőbe került.

Az integráció történetében továbbhaladva láthatjuk, hogy szinte minden év hozott valamilyen új intézkedést, nem volt ez másként 1995-ben sem, amikor a Magyar Honvédség felső szintű vezetésének rendjéről szóló 2037/1995. (II. 20.) Korm. határozat hatályba lépett. A határozat a Hvt. 40. § (3) bekezdésében foglaltak alapján érvényt szerzett annak a lehetőségnek, hogy az MHPK és a HVKF beosztást egy személy lássa el, meghatározta az MHP működésének kereteit és a HVK jogosítványainak rendszerét. Szembetűnő – és az integráció hiányára való tekintettel kézenfekvő –, hogy a határozat csak a felső szintű vezetés kérdéseit taglalja, rendelkezései nem terjednek ki az irányítás, ill. a minisztérium feladatainak területére, azokat mintegy evidenciaként kezelve elegendőnek tartja "az alkotmányos szabályok szerint kiadott irányítási aktusok keretein belül történő vezetés" megfogalmazással, utalás szintjén megjeleníteni.

A Magyar Honvédség, illetve ezen túl a Honvédelmi Minisztérium fejlődésének jelentős momentuma volt a 88/1995. (VII. 6.) OGY határozat megalkotása, amely a Magyar Honvédség hosszú, valamint középtávú átalakításának irányairól és létszámáról rendelkezett. Ez a határozat tűzte ki célul, hogy a Magyar Honvédség Parancsnokságát át kell alakítani Honvéd Vezérkarrá, illetve, hogy a középszintű vezető szervek rendszerét át kell alakítani. Újabb egy év elteltével, 1996-ban ismét a „kis lépések politikája” érvényesüléseként a 115/1996. (XII. 20.) OGY határozat módosította a 88/1995. (VII. 6.) OGY határozatot, azonban a felső vezetés terén kitűzött fő célok nem változtak, a módosítás elsősorban a haderőnemi vezérkari struktúra létrehozatalát érintette.

A Honvéd Vezérkar létrehozatala során a feladatkörök elosztását igyekeztek úgy kialakítani, hogy a HVK képes legyen a Honvédelmi Minisztérium szervezetébe integrálódni,¹² azonban a valós integráció előkészítése még éveket vett igénybe.

Figyelemmel a Hvt. adta jogosítványára, 1995. óta a kormány többször is módosította a Magyar Honvédség felső szintű vezetésének és irányításának rendjét. Az első komoly újdonságot a 2218/1997. (VII. 24) Korm. határozat jelentette, amely már címében is jelezte szabályozási nívumát: nem csupán a felső szintű vezetés rendjéről rendelkezett, hanem az irányítási jogosítványok kérdéseit is igyekezett tisztázni, melyet 1995-ben elmulasztott.

A 2218-as a Hvt. vonatkozó szabályainak – talán szükségtelen – zanzásításával deklarálja, hogy a Magyar Honvédség irányításában az Országgyűlés, a köztársasági elnök, a Kormány és a honvédelmi miniszter vesz részt, majd részletesen meghatározza az egyes szervek hatásköreit az irányítás területén. Ez a határozat volt az, amelyben az irányítás és a vezetés fogalmi szempontból már valamelyest letisztultan jelent meg, amely igyekezett rendet teremteni a honvédség felső vezetése és irányítása kérdéseinek ekkorra már egyre többek számára zűrzavaros rengetegében.

A határozat érdekessége ugyanakkor a jelenlegi szervezet ismeretében, hogy a felső szintű vezetés cím ellenére az alkotók lelkiismeret-furdalás nélkül kitérnek a közép-szintű, haderónemi vezetés egyes elemeire, a szárazföldi, illetve a légierő vezérkarra, valamint a logisztikai parancsnokságra, ezzel modellezve azt a helyzetet, hogy a Honvéd Vezérkar és ez utóbbiak együtt valósítják meg a Magyar Honvédség vezetését.

A határozat szövege értelmében a felső szintű vezetés feladatai megosztottak, az egyyszemélyi parancsnoklás azonban az MHPK, VKF kezében összpontosul.

A 2218/1997-es határozat következő jellemző pontja a szakmai előjárói rendszer megalapozására vonatkozó rendelkezés, amely a 2037/1995-öshöz képest részletesebb tartalommal határozza meg a szakmai előjárók jogosítványait. Ez a megállapítás azért kiemelkedő jelentőségű, mert – ahogy azt a későbbiekben látni fogjuk – a szakmai alá-fölérendeltségi rendszer képezi majd az integráció folyamatában a nem a katona szervezetekhez, hanem az igazgatási struktúrához tartozó vezetők teljes szervezetre kiterjedő szakmai felettesi/előjárói jogosítványaink érvényesítését, amely egyszer és mindenkorra bizonyos értelemben „megköti” a szolgálati előjáró kezét, parancsadásának határait. Úgy vélem, ez az a rendelkezés, amelyen a vezérkari/parancsnoki szervezeten kívül álló erők rést ütnek a szolgálati előjárói jogosítványok egyértelmű dominanciáján, hiszen ha a kérdést jobban megvizsgáljuk, könnyen belátható, hogy az irányítás minden területére kiterjedő szakmai szabályok és cselekvési határok megállapításának a joga egyirányú utcába tereli a parancsnoklást. A parancsnok/vezető ugyanis csak a szakmai irányítás keretein belül érvényesítheti akaratát, amely – és ezt megint csak később fogjuk látni – adott esetben az elképzelhető tevékenységek egyértelműen meghatározó részére is kiterjed.

A vezetés és irányítás értelmezésének problémájával összefüggésben szeretnék utalni arra a jelenségre, amely a terület szakértőinek, kutatóinak munkájában is tet-

12 Bővebben lásd KASSAI László: Adalékok és széljegyzetek a Honvédelmi Minisztérium működési egységének erősítéséhez c. munkájában – 3. p.

ten érhető. A szakirodalmat tanulmányozva, több helyen találkozhatunk az alábbihoz hasonló mondattal:

„A Honvéd Vezérkar úgy értékelte, hogy a minisztérium túlzottan beavatkozik a Magyar Honvédség életébe lényegében nem csak irányítási, de vezetési hatáskört is gyakorol felette.”¹³

A korábbiakban részletezettek alapján a HVK értékelése ebben a formában nem értelmezhető, álláspontom szerint az irányítási jogosítványok minden esetben magukban foglalják a vezetés érdemi – természetesen a jogszabály alapján el nem vonhatókon kívüli – jogosítványait.¹⁴

Az integráció történetében továbbhaladva nem hagyhatjuk figyelmen kívül a 2183/1999. (VII. 23.) Korm. határozat 15. pontjának rendelkezését.

A határozat alapvető célja a NATO védelmi tervezési kérdőívére történő magyar válasz és a 2001–2006. közötti NATO haderő-fejlesztési javaslatokra vonatkozó magyar álláspont kialakítása volt, azonban a határozat utolsó pontja a tanulmányunkban vizsgált terület szempontjából sem elhanyagolható. Úgy vélem, a legszignifikánsabban ebben a szabályozásban érhetjük tetten a honvédség felső szintű vezetésének és irányításának 1999-ben jellemző problémáit.

A megfogalmazott cél, hogy „a honvédelmi miniszter a fegyveres erők fölötti politikai és demokratikus irányítás, valamint ellenőrzés érvényesítése, illetve a döntéshozatal hatékonyságának növelése érdekében készítse elő a Honvéd Vezérkarnak a Honvédelmi Minisztériumba való integrálását.”

Természetesen a hivatali és parancsnoki szervek létszámának csökkentése sem volt elkerülhető, hiszen ekkorra a Magyar Honvédség létszáma már alig érte el az 53 000¹⁵ főt – szemben az OGY által engedélyezett 61 500 fővel –, miközben a vezető szervek létszámának csökkenése nem követte a végrehajtó szervezetek létszámának csökkenését.¹⁶

A Kormány döntése értelmében az integrált minisztérium kialakítása során a miniszternek gondoskodnia kellett a politikai döntéshozatal elsődlegességének biztosításáról, a gazdálkodás politikai kontrolljának megvalósításáról, illetve a szükség-

13 Lásd: a HVK integrálása a minisztériumba (tanulmánykötet, Szerk.: Horváth István–Kiss Jenő) HM OTF 2001 – 11. p.

14 Ezt támasztja alá Dr. TORMA András: A közigazgatási szervek közötti viszonyrendszer, különös tekintettel az irányításra és felügyeletre. – In: Magyar Közigazgatás, 2004/8. – 451–454. p. A szakirodalom másik jeles képviselője, ZSUFFA István azonban azon az állásponton van, hogy az irányítási jogosítványok sosem lehetnek korlátlanok, nem sérthetik az alárendelt szerv önállóságát. (Dr. ZSUFFA István: A közigazgatási szervek irányítása és felügyelete. – In: Magyar Közigazgatás, 2004/7. – 411. p) Magam azt vallom, hogy az irányító jogi lehetőségei ki kell, hogy terjedjenek bármely területre vonatkozó beavatkozásra – ún.: „teljes irányítási hatáskör” – ennek hiányában az irányítónak nincs lehetősége az irányított szervezet működését minden területen befolyásolni. Hangsúlyozandó, hogy az irányítás optimális esetben nem avatkozik be az egyedi döntésekbe, a szervezet napi tevékenységébe, azonban a jogi lehetőséget meg kell erre teremteni.

15 Az adatok forrása: National Defence '99; Zrínyi, 1999. Budapest – 47. p.

16 Itt kívánom megjegyezni, hogy a végrehajtói szint létszáma és a vezető szervek létszáma közötti összefüggés sosem mutathat egyenes arányosságot, hiszen egyes feladatok szempontjából irreleváns, hogy a Magyar Honvédségben azzal a területtel 10 vagy 20 ember foglalkozik, a felső szintű vezetésnek biztosítottak kell lennie, a szakmai kultúrák továbbvitele pedig minden területen szükséges.

telen párhuzamosságok megszüntetéséről, a tárcán belüli együttműködés javításáról. Kiemelt célként jelentkezett az új struktúra olyan módon történő kialakítása, hogy az megfeleljen a magyar közigazgatás általános szabályainak, biztosítsa az egységes vezetés és irányítási rend kialakítását.

Azt gondolom, ez utóbbi feladat a legnehezebb és a több évtizedes katonai hagyományok és beidegződések tükrében a legkörülményesebben megvalósítható. Ahogy már korábban is utaltam rá, az integrált Honvédelmi Minisztérium kettős funkciót tölt be, egyidejűleg felső szintű katonai vezető- és irányító szerv. Ezen kettős követelménynek történő megfelelési kényszer már önmagában megkérdőjelezhetővé teszi a Kormány 1999-es célkitűzéseit, hiszen egy sui generis szervezetre általános strukturális követelményeket kíván róni. Ennek önmagában nincs akadálya, azonban a jogi környezet módosítása nélkül valóban működő struktúrát nem lehetett létrehozni.

A határozat tényleges végrehajtására azonban csak két év múltán került sor, melynek okaként a NATO csatlakozást követő évek első feladatainak munkaterhe és a jogalkotási folyamat időigénye jelölhető meg, illetve a Magyar Köztársaság honvédelmének egészét érintő stratégiai felülvizsgálatról szóló 2322/1999. (XII. 7.) Korm. határozatban foglalt feladatok végrehajtásának kis késéssel rendelkezésre bocsátott eredményei, amely szintén célul tűzte ki az integráció megvalósítását.

Az integráció egyik alapkérdése az volt, hogy az egységes minisztériumon belül a közigazgatási államtitkár és a Honvéd Vezérkar főnöke egymáshoz képest milyen pozícióba kerül a szervezetben, hiszen a kettejük közötti hatáskörelosztás alapjaiban határozza meg az integráció mélységét.

Erről, és az integráció további menetéről a cikk második részében lesz szó, amely a folyóirat következő számában fog megjelenni.

Jakus János

A VSZ gyakorlatainak jellemző vonásai a feltételezett délnyugati hadszíntéren

Az alábbi cikk szerzője a VSZ gyakorlatainak tükrében bemutatja, hogy milyen gondolatmenet szerint képzeltek el a VSZ katonai döntéshozó szervei ebben a térségben a fegyveres összecsapás menetét. Ehhez vázlatosan bemutatja az egykori szocialista országok katonai szövetsége vezető testületeit és azok működését. Ausztria sajátos helyzetére utalva elemzi a délnyugati hadszíntér főbb jellemzőit, majd ismerteti: hogy a gyakorlatok tanúsága szerint, melyek voltak a magyar néphadsereg csapatai alkalmazásának legfontosabbnak ítélt sajátosságai.

A hidegháború korszaka, amelyre az egymással élesen szembenálló katonai tömbök – a Varsói Szerződés (VSZ) és a NATO – versengése volt általában jellemző, magában hordozta a katonai erők összemérésének a veszélyét. Mindez ma már csupán egy letűnt kor politikai és katonai hipotéziseinek tárházához tartozik, de a katonai tömbök létezése időszakában az összecsapás veszélyével, mint realitással lehetett számolni.

A VSZ Európát önálló, fő háborús térségként értelmezte. Területét három: *észak-nyugati-, nyugati- és délnyugati hadszíntérre* osztotta. A hadszíntereken belül *hadászati körzeteket* (melyek megtartása vagy elvesztése döntő befolyást gyakorolt a hadászati feladatok teljesítésére), illetve *hadászati irányokat* különböztetett meg.

A *délnyugati hadszíntér* felölelte Közép-Európa déli részét, Dél-Európát, a Szovjetunió délnyugati körzeteit a Fekete-tenger nyugati részeivel, és Észak-Afrika tengerparti sávját. A hadszíntér *három hadászati irányt* foglalt magában: a balkáni, az adriai és az észak-olasz irányokat.

A *délnyugati hadszíntér* – az észak-olasz hadászati körzet felé vezető – *észak-olasz hadászati irányra* (általános iránya: Szombathely–Graz–Klagenfurt–Udine–Milano–Torino, illetve Budapest–Kaposvár–Ljubljana–Gorizia–Milano–Torino; befogadóképessége: egy-két front), valamint a görög és török hadászati körzetek felé vezető *balkáni hadászati irányra* (befogadóképessége: egy-két front) tagozódott.

Az *észak-olasz hadászati irány* Duna-völgyi-, és észak-olasz hadműveleti irányjaiban kezdetben egy szovjet–magyar koalíciós front (Dél-nyugati-, vagy Kárpát Front) erőit tervezték alkalmazni azzal a céllal, hogy tüzérségi és légi előkészítés után, atomfegyverek alkalmazásával (vagy az atomcsapások kiváltására való állandó készenlét

mellett) támadó hadműveletet indítson a NATO és az osztrák fegyveres erők Ausztria területén kialakított csoportosítása ellen, majd annak szétverését követően – az Alpok átjárói birtokbavételével – kedvező feltételeket teremtsen a VSZ-csapatok Olaszország területére történő betöréséhez.¹

A VSZ politikai és katonai vezető szervei

A VSZ legfelsőbb politikai vezető szerve békében a rendszeres időközönként összehívott *Politikai Tanácskozó Testület* (PTT) volt, melynek ülésein a tagállamok legmagasabb szintű – általában a kommunista – és munkáspártok fő- (első) titkárai által vezetett – delegációi vettek részt. Az ülések munkájába bevonták az *Egyesített Fegyveres Erők* (EFE) főparancsnokát, illetve törzsfőnökét is. A PTT, mint kollektív vezetős szerv, rendszeresen értékelte a világ és benne Európa katonapolitikai helyzetét, a NATO tevékenységét és valószínű szándékát.² Mindezek alapján állásfoglalásokat, ajánlásokat dolgozott ki a tagállamok külpolitikai és katonai erőfeszítéseinek összehangolására.

A PTT volt hivatott a VSZ fegyveres erői alkalmazására vonatkozó politikai döntések meghozatalára is. A gyakorlat azonban azt mutatta, hogy a különösen fontos ügyekben a cselekvési programokat (adott esetben, egy válsághelyzetben a katonai erő alkalmazása) nem kollektívan, a testület összehívásával, hanem a szovjet vezetés és az egyes érintett tagállamok párt-, illetve állami vezetői között közvetlen kétoldalú konzultációkat követően alkották meg.

A VSZ legelső katonai vezető szervei (*Honvédelmi Miniszterek Bizottsága, Egyesített Fegyveres Erők Főparancsnoksága és törzse, Egyesített Fegyveres Erők Katonai Tanácsa, Katonai Tudományos Technikai Testülete*) közül – a koalíció fegyveres erői vezetését érintően – az EFE Főparancsnokságának, valamint törzsének volt kiemelkedő jelentősége.³

Az EFE törzsében a koalíció tagjainak vezérkarai is képviseltették magukat. A törzs *legfőbb feladatát képezte:*

- a VSZ fegyveres erői háborús alkalmazásának megtervezése;
- a kiképzés, a koalíciós gyakorlatok tervezése és vezetése;
- az anyagi-technikai, valamint a fegyverzet fejlesztése területén az együttműködés megvalósítása;
- a híradás, illetve a hadszíntér-előkészítés megszervezése, koordinálása.

Valójában azonban az EFE Főparancsnoksága és törzse főként békevezetési funkciókat látott el. Háború esetére az európai háborús térségben alkalmazásra tervezett szovjet hadseregcsoportok (frontok) felelősségi sávjuknak megfelelően, a szovjet vezérkar direktívája alapján, már békében megtervezték háborús alkalmazásukat, beleértve azoknak a VSZ országoknak a fegyveres erői nagybani alkalmazását is,

1 A front állományába az MN részéről egy hadsereget, valamint egy hadtestet, összesen hat hadosztályt terveztek alkalmazni.

2 A NATO-erők alkalmazásának meghatározásához a vizsgált időszakokban született amerikai doktrínák, fegyverkezési programok adnak támpontot.

3 Az EFE Főparancsnokságát lényegében a VSZ megalakulásakor létrehozták, de csak 1969-ben szervezték meg a törzs állományát, ahová a tagállamok hadseregeinek delegáltjai is beosztásra kerültek. Az EFE parancsnoki és törzsfőnöki (vezérkari főnök) beosztást mindenkor szovjet tábornok töltötte be.

akkikkel adott esetben tevékenységük során – például egy koalíciós front szervezetében – együttműködni szándékoztak.

Az irány főparancsnokságok, melyek a szovjet vezetési struktúrának a részei voltak (ilyen volt például a Dél-nyugati Hadszintér Parancsnokság, amely az egykori Kisi-nyovban települt) az alkalmazási terveket a kidolgozást követően – a közbeeső magasabb szintű vezető szervek útján – a szovjet vezérkarnak terjesztették fel. Az alkalmazási tervek nemzeti fegyveres erőkre vonatkozó részeiből a EFE Főparancsnoksága, illetve a szovjet vezérkar külön-külön az egyes tagállamok részére ajánlásokat dolgozott ki, melyekben meghatározták, hogy az adott ország fegyveres erői mely hadszíntéren, milyen hadászati irányban, milyen alárendeltségben, milyen megerősítés (támogatás) mellett, kivel együttműködve, milyen feladattal kerülnek alkalmazásra.

A feladatszabás mindig kétoldalú konzultáció keretében történt, amelyeken az adott nemzeti vezérkart rendszerint a vezérkari főnök első helyettese és a hadművelleti csoportfőnök képviselte. A hadászati tervezéssel kapcsolatos alapvető információk mindig a szovjet vezérkar által készített ajánlásokban szerepeltek, míg az EFE Főparancsnokság által kiadott dokumentum főként a hadműveletek biztosítási kérdéseivel foglalkozott.

A szovjet vezérkar és az EFE Főparancsnokság mindig csak annyi adatot közöltek a nemzeti hadseregek képviselőivel, amennyire a tevékenységük előkészítéséhez elengedhetetlenül szükséges volt. Az adott irányba tevékenykedő koalíciós front részletes állományáról és feladatairól, például a magyar katonai vezetés soha nem rendelkezett pontos információkkal. A kiadott ajánlások alapján a nemzeti fegyveres erők alkalmazási terveit (szöveges és grafikus formában, térképen) három példányban (egy példányt magyar, két példányt orosz nyelven) kellett elkészíteni és jóváhagyásra felterjeszteni. A VSZ fegyveres erők, így a *Magyar Néphadsereg* (MN) háborús alkalmazására is, a nemzetközi helyzet függvényében általában ötévenként készítették új terveket, melyeket évente pontosítottak.

Összességében a VSZ hadászati tervezésére jellemző volt a szovjet dominancia és a korlátozott nemzeti szuverenitás érvényesülése, ugyanakkor a szovjet politikai és katonai felső vezetés részéről bizalmatlanság volt érezhető a szövetség többi tagállama, illetve fegyveres erői iránt.

A szövetség tagországainak vezérkarai, a szovjet vezérkar által megszabott feladatok és követelmények alapján csak a saját hadművelleti terveiket dolgozták ki. A legfelső politikai vezetők pedig ilyen – enyhén szólva hézagos – ismeretek birtokában szentesítették azokat aláírásukkal.

Szovjet stratégiai elképzelések az észak-olasz hadszíntéren

A szovjet stratégia ebben a régióban 1955-től kezdődően, azaz, az osztrák semlegesség deklarálását követően a Szovjetunió bel-, és külpolitikai helyzetének alakulása, és egyéb nemzetközi tényezők hatására – nem utolsó sorban pedig a változó legfelső szovjet politikai és katonai vezetők szubjektív elképzelései függvényében – többször módosult.⁴

4 Mindez nyomon követhető dr. Mórocz Lajos altábornagy doktori értekezésében. 1988. HM HIM Irattár.

Ebben Ausztria helyzetének értékelése is fontos szerepet játszott. A megítélés arra épült, hogy egyrészt Ausztria semleges állam, de NATO orientációjú, így egy Európai fegyveres konfliktus esetén a VSZ (értsd – a Szovjetunió) potenciális ellenségként tartja számon; másrészt Ausztria semlegességét a NATO a VSZ-szel való fegyveres összecsapás során mindenképpen figyelmen kívül hagyja és felvonulási területének tekinti.

Gyakran változtak az elképzelések Ausztria semlegességének értelmezését és az osztrák véderő szerepét, illetve várható tevékenységét illetően. A vita tárgya volt: hogy milyen körülmények között valósul meg Ausztria – nagyhatalmak által garantált – semlegességének megsértése.

Az 1970-es évekre Ausztriát illetően, az előző évtizedhez viszonyítva, bizonyos mértékben mérséklődött az elképzelt „kritikus határ” megítélése, amikor is olyan nézet vált uralkodóvá, amely kötelezően előírta, hogy a semleges ország határainak, illetve légterének megsértése esetén a VSZ csapatainak azonnal fegyveres erővel kell beavatkozni. A '70-es évekre ez úgy módosult, hogy amennyiben Ausztria NATO- csapatokat enged be területére, netán NATO-erők felvonulását engedélyezi az osztrák-magyar, illetve az osztrák-csehszlovák határra, úgy azt Ausztria semlegessége feladásának kell tekinteni, tehát a VSZ csapatai jogosultak önvédelemből az ország területén agresszióra készülő NATO, és az őket támogató osztrák erőket megtámadni.

Ezzel kapcsolatban olyan nézetek alakultak ki, hogy az osztrák haderőt alapvetően védelmi feladatok megoldására készítik fel a NATO-erők Ausztria területén való felvonulásának biztosítására, de a támadásban való részvétele sem kizárt. A VSZ Ausztriával kapcsolatos, fent vázolt opcióiból egyértelműen kitűnik, hogy, ebben a hadászati irányban Ausztria területének birtokba vétele nem önmagáért való háborús célként, hanem felvonulási terület biztosításaként volt azonosítható mind a NATO, mind pedig a VSZ fegyveres erői számára.

Ausztria magatartásától függően, a VSZ döntéshozói a két szövetség csapatainak összecsapását az ország területén az alábbi változatokban képelték el:

I. változat: A NATO- és a VSZ-tagállamai között általános (hadászati méretű) atomháború robban ki. Ausztria, semlegességének hangsúlyozása mellett, érzékelhetően támogatja a NATO politikai és katonai lépéseit. Az osztrák fegyveres erők az ország Keleti, és Északi határai mentén, a VSZ-tagállamok csapataival szemben védelmi hadműveletre készülnek fel. Az osztrák védelem súlypontja a valószínű támadási irányok lezárására, valamint az ország kulcsfontosságú övezetei megtartására, illetve védelmére összpontosul.

II. változat: Az európai háborús térségben a NATO és a VSZ tagállamai között korlátozott háború robban ki. Ausztria feladja semlegességét, ugyanakkor lehetővé teszi, hogy segítség nyújtás ürügyén NATO-erők (egy nyugatnémet hadosztály, négy olasz alpesi dandár) belépjenek az ország területére. A német és olasz csapatok, az osztrák fegyveres erőkkel együttműködve aktív védelmet folytatnak a támadó VSZ-erőkkel szemben, ezzel biztosítják a NATO közép-európai csoportosításának jobb szárnyát. Miközben arra törekcszenek, hogy megteremtsék a hadászati és hadműveleti együttműködés feltételeit a Közép-, és Dél-európai NATO-erők között.

III. változat: A NATO és a VSZ között politikai feszültség időszakot követően általános atomháború robban ki. A NATO váratlan, tömeges atomcsapásokat mér a VSZ fegyveres erői hadászati első lépcsőire. Ausztria ezzel egyidőben kinyilvánítja csatlakozását a NATO-hoz. Az osztrák fegyveres erők a VSZ támadó csapataival szemben aktív védelmi harcot folytatnak azzal a céllal, hogy biztosítsák az ország területére belépő nagyobb erejű NATO-erők (kezdetben két nyugatnémet-, és két olasz hadosztály, majd a hadműveletek menetében mindösszesen két –három hadtest) előrevonását és ütközetbevetését Magyarország irányába.

*A Magyar Néphadsereg alkalmazására vonatkozó elgondolások a VSZ hadászati támadó hadműveletében*⁵

A VSZ Észak-olasz hadászati irányra vonatkozó támadó hadművelete tervének, amely a részletes feladattervből és annak különböző biztosítási terveiből állt, lényege: A közvetlen háborús veszély időszakában a Magyar Néphadsereg (MN) 5. hadserege (négy hadosztály, ebből egy harckocsihadosztály; egy rakétadandár; egy-egy tüzér-, légvédelmi tüzér-, és légvédelmi-rakétadandár; csapatrepülő erők; valamint egyéb kiszolgáló és biztosító egységek, illetve alegységek); az MN 3. hadteste (két hadosztály, valamint kiszolgáló egységek és alegységek) mintegy százhúszezer (120 000) katona, ezerkét-száz harckocsi, ezerháromszáz löveg és aknavető, kilenc hadműveleti-harcászati-, tizennyolc harcászati rakétakilövő-állvány, átadásra kerül a Magyarország területén állomásozó szovjet Déli Hadsereg Parancsnokság állományából megalakuló Dél-nyugati Front Parancsnokságnak. A Magyarországon lévő szovjet csapatoktól egy hadosztály, valamint a magyar 3. hadtest az 5. HDS alárendeltségébe kerül, egy másik szovjet hadosztály a front tartaléka lesz. A Magyarország területén lévő további két szovjet hadosztály pedig a Kárpát-melléki katonai körzetből átirányított szovjet seregtesttel együtt a front jobbszárnyát alkotja részben Csehszlovákia területén, és a Duna mindkét partja mentén kerül ütközetbevetésre.

Az 5. hadsereg alapvető feladatát képezte:

- az államhatár közelében létrehozott osztrák biztosítási öv gyors felszámolása;
- az erődkörletek, a területbiztosítási övezetek és kulcsfontosságú körletek, valamint azokon belül található ún. döntő fontosságú körletek és megerősített terepszakaszok lendületes leküzdése;
- létfontosságú politikai-, közigazgatási objektumok és közlekedési csomópontok, elsősorban a magashegyi átjárók, illetve víztározók gátjainak, valamint egyéb fontos műtárgyaknak a birtokbavétele;

5 A Magyar Néphadseregnek a tervezett hadászati támadó hadműveletekben való részvételével kapcsolatban – a hadszíntér katonaföldrajzi jellemzőire tekintettel – számos problémát vetett föl Bakity Boldizsár: „A szárazföldi összefegyvernemi csapatok szervezeti felépítésében és felszerelésében mutatkozó fontosabb problémák, valamint azok megoldásának lehetőségei, különös tekintettel a közép és magashegyi körzetek terepviszonyaira” című kandidátusi értekezésében. (ZMNE Tudományos Könyvtár)

- a harctevékenységi körzeteknek a mélységi tartalékoktól való elszigetelése, azok szétbontakozásának megakadályozása, illetve találkozó ütközetekben való megsemmisítése;
- nagyobb műszaki rombolásokat megelőzve az Alpok hágóinak leküzdése, amelynek érdekében légi-, és helikopter deszantokat, megkerülő-, valamint előrevetett osztagokat, manőver csoportokat terveztek alkalmazni.

A tervek szerint háború kitörésekor a front légierő egységeivel és tüzér magasabb-egységekkel megerősített 5. hadsereg – kétlépcsős hadművelati felépítésben az osztrák–magyar határ teljes szélességében, a Duna-völgyi és észak-olasz hadművelati irányokba *támadó hadműveletet kezd azzal a céllal*, hogy az olasz és nyugatnémet csapatok beérkezése előtt leküzdje az osztrák erők védelmét, majd a NATO magasabb-egységeket fokozatosan, beérkezésük sorrendjében találkozó ütközetekben szétverje és a hadműveletek tizenkettedik, tizennegyedik napjára teljesítse a hadsereg első hadműveletének feladatát (mely egyben a front közelebbi feladata). Kijutva az Észak-Olaszországba vezető hágók körzetébe, ott a seregtest hídfőt alkot, hogy felkészüljön a hadsereg második hadműveletére, amely végrehajtásának eredményeként eléri a Lombard Velencei síkságot, ezzel teljesíti a front távolabbi feladatát.

Ebben a helyzetben a front jobbszárny csapatai a Duna mindkét partján Linz–München irányba tervezték kifejleszteni a támadásukat.

Az évek során, a különböző szintű felkészítési rendezvényeken és gyakorlatokon, többször változó elképzelések között megválaszolásra váró kérdés volt BÉCS sorsa. A megelőző évtized elképzeléseivel ellentétben a '70-es években BÉCS bekerítése és blokkírozása volt a feladat három-négy hadosztállyal. A feltételezés az volt, hogy a főváros védelmére jelentős osztrák erők nem állnak rendelkezésre. Vagyis a magyar 5. hadsereg jobbszárnyán a Bruck-i erőrendszer körzetéből *támadó szovjet hadosztály*, a Wienerwald irányába előrenyomuló magyar *harckocsihadosztály* és a Duna bal partján, a front jobbszárnyán *támadó szovjet erőkből egy-két hadosztály* BÉCS pereméig kijutva, megtöri a védő erők ellenállását, és a hadsereg első hadművelete befejezéséig elszigeteli a várost Ausztria többi részétől.

A gyakorlatok tervei nem tartalmazták a Magyarország területére beérkező új szövetséges erők nagyságát, előrevonásuk konkrét rendjét, holott a magyar 5. hadsereget a támadó hadművelet során csak újabb szovjet hadosztályokkal lehetett megerősíteni a felmorzsolódottak, vagy a harcokban lekötöttek, illetve a főcsoportosítástól lemaradtak pótlására. Az MN nagyszámú kiképzett tartalékos katonával rendelkezett ugyan, de tartalék nehéz harci technikával nem. A tartalékos katonák felszerelése és intakt harcoló egységekbe való szervezésük nem volt megnyugtatóan megoldott.

A gyakorlatokon úgy számoltak, hogy az előzőekben ismertetett hadművelati csoportosítással a főirányban, a sikeres támadáshoz szükséges két-háromszoros erőfölény rendelkezésre áll. A hadművelati számvetések szerint a kalkulált erőfölény biztosította volna a tervezett napi támadási ütem (25–30 km) megtartását a hadsereg hadműveletének teljes mélységében.

A Magyarország területén tartózkodó szovjet és a magyar csapatok fő erői – még béke helyzetben – „*Háborús veszély*” harckészültségi fokozat elrendelése esetén képesek voltak a meghatározott időnormák (két-három óra) alatt elfoglalni a helyőrség-

üktől tizenöt-hús kilométer távolságra kijelölt és bizonyos mértékben előkészített, úgynevezett harcászati körleteiket.

Az 5. hadsereg állandó készenléti csapatait huszonnégy óra alatt háborús létszámmra lehetett emelni, vagyis ezek az erők egy nap alatt képesek voltak elérni a „Teljes harcászati készenléti”, majd az előrevonási tervekben rögzített időhatárok között késznek mutatkoztak az osztrák határövezetben támadó csoportosítás kialakítására.

Az előrevonást követően az 5. hadsereg első lépcsője menetből, négy-hat óras helyzetpontosítást követően, elérhette a készenléti állapotot az osztrák biztosítási öv felszámolásához és azt követően, a szemben álló fél védőkörleteinek áttöréséhez.

* * *

A VSZ, a NATO-val történő katonai összecsapáshoz rendelkezett kidolgozott hadászati tervekkel, de nem rendelkezett koherens, a mai értelemben vett katonai doktrínával. Egy koherens katonai doktrína megalkotására – 1987. évi VSZ PTT ülést követően – a Magyar Népköztársaság politikai-, és katonai vezetése vállalkozott. Ezen a területen (eltekintve s Szovjetuniótól) – meggyőződésem szerint – Magyarország jutott legtovább az egykori VSZ-tagállamok közül. A doktrína alkotás folyamatában keletkezett dokumentumokból kitűnik, hogy a magyar vezetés 1980-as évek végén a reális politikai és gazdasági folyamatokra építve képzelte el – tervezte meg – az MN rendeltetését és feladatait, aminek következtében a „birodalmi hadászat” egyre súlyosbabbá vált és rövid úton kikerült a magyar katonai gondolkodók látóteréből.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. The Military Balance 1970-től 1990-ig terjedő évfolyamok számai. The International Institute for Strategic Studies 23 Tavistock Street London WC2E7NQ
2. Palotás István: A haderők hadműveleti alkalmazása. ZMNE jegyzet (ZMNE Tudományos Könyvtár)
3. Ady Zoltán: Ausztria katonapolitikai helyzete és várható magatartása. Kandidátusi értekezés (ZMNE Tudományos Könyvtár)
4. Stefancsik Ferenc: A szomszédos országok katonaföldrajza: a határközeli térségek. ZMKA jegyzet (ZMNE Tudományos Könyvtár)
5. Pohl Árpád: Az Osztrák Szövetségi Hadsereg (Bundesheer) anyagi-technikai biztosítása. Egyetemi doktori értekezés (ZMNE Tudományos Könyvtár)
6. Kovács Gábor: Az osztrák fegyveres testületek felépítése és szolgálati rendszere. (ZMNE Tudományos Könyvtár)
7. Varga Kálmán: Az Észak-olasz, és a Duna-völgyi hadműveleti irány osztrák területen átvezető irányszakaszainak katonaföldrajzi jellemzése és kihatásai a hadműveleti és harcászati felderítő erők tevékenységére. Doktori értekezés (ZMNE Tudományos Könyvtár)
8. Dr. Mórocz Lajos altábornagy: A katonai doktrínák változását meghatározó főbb tényezők. Az MNK katonai doktrínájának fejlődése és alakulásának főbb tendenciái, 1988. (A dolgozatot felhasználásra a szerző rendelkezésemre bocsátotta.)
9. „Barátság-77”; „Szojuz-77”; „Barátság-78”; „Pajzs-79”; „Duna-80”; „Duna-82” parancsnoki és törzsvezetési gyakorlatok dokumentációi. (A gyakorlatok archivált anyagait a HM-HIM irattár őrzi.)

Izsa Jenő

A katonai elhárító tisztek képzéséről

Bármennyire is közhelynek tartják sokan, mégis igaz, hogy a múlt megismerése nélkül sem a jelen nem érthető meg, sem a jövő nem építhető fel. Ezért tartom fontosnak, hogy a szakmai képzés, a speciális nemzetbiztonsági felkészítés fejlesztésének időszzerű feladatainak végzése és távlatos teendőinek számbavétele során a korábbi képzési tapasztalatokat is kritikusan feltárjuk és amennyiben lehetséges, hasznosítsuk. Dolgozatomban a katonai elhárító tisztek átképző tanfolyamának 1985-ben érvényes tematikáját mutatom be és annak tartalmát pedagógiai-szakmai szempontból elemzem.

Kiindulási alapként rögzíthetjük azt a hipotézist, amit világosan igazolni szándékozunk (és amit a tartalomelemzés segítségével majd egyértelműen alátámasztunk), hogy a vizsgált időszak szakmai képzésére döntő befolyást gyakorolt a katonai elhárítás korabeli helyzete, rendeltetése, feladatrendszere, valamint a szervezet politikailag kiemelt státusza, jelentősége.

Mint köztudott, a rendszerváltást megelőző évtizedekben (az 1990-es év februárjáig) a katonai elhárítás az egységes állambiztonsági szervezethez tartozott. Az 1956-os forradalom külső erőkkkel történt drasztikus leverését néhány évig tartó stabilizációs időszak követte. A politikai, gazdasági és szociális konszolidáció egyik, témánk szempontjából is fontos momentuma, hogy a társadalmi stabilitás érdekében, valamint a hatalmi-politikai stílusváltás részeként sor került az állambiztonsági tevékenység egészének újragondolására, feladat- és szervezeti rendszerének az új körülményekhez történő igazítására.

1957-ben a katonai elhárítás átkerült a Belügyminisztériumba és a BM II. Főosztály I. osztályaként folytatta munkáját. Ezzel az intézkedéssel valósult meg a katonai elhárító és a polgári állambiztonsági szervek belügyminiszter általi irányítása. Az egységes állambiztonsági szervezetbe nem tagozódott be a katonai hírszerzés, amely továbbra is a Magyar Néphadsereg vezérkari főnökének alárendeltségében működött (mint csoportfőnökség). 1962-ben a Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) vezetése elérkezettnek látta az időt az állambiztonsági terület átszervezésére. Az átszervezés célja – egy 1963-as belügyi jelentés szerint – a korábbi ún. „totális elhárítás” szervezeti maradványainak felszámolása volt.

A belügyminisztérium szervezetét átalakítva az állambiztonsági tevékenységet a megváltozott bel- és külpolitikai viszonyokhoz igazították. Az MSZMP Központi Bi-

zottság Politikai Bizottságának elvi jelentőségű határozata alapján létrehozták és gyakorlatilag egészen 1990 elejéig működtették a közvetlen pártirányítás alatt álló központosított állambiztonsági szervet, a BM III. (Állambiztonsági) Főcsoportfőnökséget. Ennek keretein belül jött létre és végezte szakmai feladatait a III/IV. (Katonai Elhárító) Csoportfőnökség. Ez az 1962 augusztusában bekövetkezett szervezeti és tartalmi változás egészen az 1990. évi X. törvény hatálybalépéséig meghatározta a katonai elhárítás helyzetét, feladatrendszerét és arculatát.

A demokratikus átalakulás előtt az állambiztonsági tevékenység jogi alapját a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának az állam- és közbiztonságról szóló 1974. évi 17. sz. törvényerejű rendelete képezte. A rendelet 4.§-a az állam- és közbiztonság védelme és fenntartása érdekében az alábbi fő feladatokat határozta meg az állam belső rendjének védelmében:

– *Fel kell deríteni a Magyar Népköztársaság állami, társadalmi, gazdasági rendje, a béke és az emberiség elleni, az állampolgárok személye és tulajdona ellen elkövetett, továbbá az egyéb bűncselekményeket, meg kell akadályozni ezek elkövetését.*

– *Le kell leplezni a hazánkkal szemben álló hatalmak, azok szervezeteinek, egyéb külföldi szervezeteknek a Magyar Népköztársaság társadalmi, vagy gazdasági rendjének megdöntésére, aláásására vagy gyengítésére irányuló terveit, tevékenységét és meg kell akadályozni kártevő munkájukat.*

Az idézett törvényerejű rendelet alapján a Minisztertanács 39/1974.(XI.1.) sz. a rendőrségről szóló rendeletében felsorolta az állam belső biztonsága védelmében végrehajtandó feladatokat. Az állambiztonsági feladatok: a hírszerzés, a kémelhárítás, a belső reakció (belső ellenség) elhárítása, a katonai elhárítás, továbbá a szakmai feladatok ellátásához szükséges operatív technikai teendők voltak. Ezek teljesítése a Belügyminisztérium szervezetében az Állambiztonsági Főcsoportfőnökség (BM III. Főcsoportfőnökség) szerveire hárult. A Főcsoportfőnökség részletes feladatait titkos minisztertanácsi határozat és az ez alapján kidolgozott Ügyrend tartalmazta, amely meghatározta az állambiztonsági szervek által alkalmazható titkos eszközök körét. Ez alapján: a szervezet folytathatott titkos megfigyelést és környezettanulmányozást; telefon-, lakás- és hivatali lehallgatást; titkos házkutatást; ellenőrizhette a különböző postai küldeményeket.

Az állambiztonsági szervek – köztük a katonai elhárítás – operatív (műveleti) tevékenysége az említett törvényerejű rendelet és kormányrendelet alapján kidolgozott, annak szellemiségét tükröző és a végrehajtás szabályait rögzítő belügyminiszteri parancsok, valamint a titkos eszközök és módszerek alkalmazását részletesen meghatározó, az általános és a speciális eljárásokra vonatkozó (belső, nem nyilvános) szakutasítások alapján folyt a rendszerváltásig.

A III/IV. (Katonai Elhárító) Csoportfőnökség működési területén (Honvédelmi minisztérium, Magyar Honvédség, Határőrség, Belső Karhatalom) a következő állambiztonsági szakmai feladatokat látta el:

- a nyugati országok hírszerzőinek felderítése, tevékenységük megakadályozása;
- a hadseregbe, illetve a katonai iskolák (tanintézetek) állományába felvételre kerülők állambiztonsági ellenőrzése;
- a nyugati országba kiutazó, valamint az ott kapcsolattal rendelkező katonák ellenőrzése;

- a fegyveres erők harckészültségét veszélyeztető cselekmények (hazaárulások, szökések, rendkívüli események) megelőzése, felderítése, megakadályozása;
- az alakulatok titokvédelmének biztosítása;
- a katonai gyakorlatok, szállítások biztosítása.

A szakmatörténet említett főbb állomásainak felidézése azért is fontos, mivel az állambiztonsági szolgálatok tisztjeinek képzése is szorosan kötődik a szervezethez, annak változásaihoz és az adott kor követelményeihez. Az egységesen irányított állambiztonsági szervezet tisztí állományát a Belügyminisztérium alárendeltségébe tartozó Rendőrtiszti Főiskolán képezték (1989-ig).

A Katonai Elhárító Csoportfőnökség állományába átvett tiszteket első szakmai beosztásukra iskolarendszerű, államilag legitimált, kontrollált és finanszírozott nappali képzés keretében készítették fel. Az ún. átképző tanfolyam előkészítéséért, végrehajtásáért, szakmai színvonaláért és tartalmáért a Rendőrtiszti Főiskola Állambiztonsági Tanszéke volt felelős.

Az átképző tanfolyam időtartama 6 hónap volt. A képzést két időszakra bontották: az első oktatási periódus 12 hetet, a második oktatási időszak 10 hetet vett igénybe. Az oktatási ciklusokat 1 – 1 hetes vizsgaidőszak zárta.

A képzés alapvető (és egyetlen) központi dokumentuma *Tematika a katonai átképző tanfolyam számára* volt, amelyet az Állambiztonsági Tanszék szakcsoportvezetői állítottak össze.

A *Tematika* összesített óra- és vizsgatervet, valamint a tantárgyak részletes tematikáit (tárgyköröket, témákat, órátípusokat és a hozzájuk rendelt óraszámokat, illetve összes óraszámokat) tartalmazza.

A tematika részletesebb tanulmányozásakor szembeötlő az 1985-ös év sajátossága, mivel az első tantárgy a lehető legaktuálisabb politikai helyzetet illusztrálja és a lehető legaktuálisabb politikai ismereteket tartalmazza *A XIII. pártkongresszus anyaga és időszzerű politikai kérdések* címmel. A tanfolyam többi ismeretanyagától élesen elkülönülő ideologikus jellegű tantárgyra összesen 46 órát terveztek. A tantárgy tartalma gyakorlatilag azonos a pártkongresszusról kiadott anyag fejezetcímeivel, illetve a kongresszuson megtárgyalt főbb témákkal. Ezért szerepelnek a témák sorában a szocialista fejlődés történelmi tapasztalatai, a nemzetközi feltételrendszer helyzete, a társadalmi viszonyok alakulása, a gazdasági teljesítőképesség növelésének eszközei és feladatai, az életszínvonal és szociálpolitika, a szövetségi politika, a szocialista nemzeti egység, a politikai tudatformálás, az erkölcs és a műveltség, a párt belső életének fejlesztése és más akkoriban elsőrendűnek számító kérdések. A tantárgy oktatása a két ciklusra arányos óraszámokkal elosztva történt.

A *Vezetési és szervezési ismeretek* tantárgy elvileg alapozó, általános ismereteket tartalmaz, ezért az első oktatási ciklusban 40 tanórát fordítottak rá. A 40 órából legfeljebb 10–12 óra felelt meg a tantárgy címének. Az elméleti és a gyakorlati jellegű órák aránya 85–15%. Nem állítható tehát, hogy valóban a vezetés- és szervezéstudomány elméleti és gyakorlati problémáit exponálták.

Az *Ismeretbővítés* cím alatt két tantárgyat oktattak. A *Kriminalisztika* 32 összes órájából 19 elméleti (11 óra előadás, 8 óra szeminárium), 13 óra gyakorlati. A témákat elemezve megállapíthatjuk, hogy a Rendőrtiszti Főiskolától joggal elvárható tartalom a klasszikus kriminalisztikai tárgyköröket foglalta magában. A nyomtan, az anyagma-

radványok, az azonosítás, a ballisztika, a kriminalisztikai csapdák, az írás- és okmányvizsgálat, a biztonságtechnikai eszközök és a nyilvántartások ismeretanyaga a mai napig szerves része a kriminalisztika tudományának, metodikájának és természetesen az oktatásnak.

A *Rendészeti ismeretek* tantárgy a szakmai ismeretek oktatásához járult hozzá. Az állambiztonsági feladatok közé tartoztak az idegenrendészeti, igazgatásrendészeti, útlevéllal kapcsolatos teendők. Külön említést érdemel, hogy a sokszorosító gépek felügyeletével (szamizdat!) és a vadásztársaságokkal kapcsolatos állambiztonsági feladatokkal (fegyver miatt?) önálló témában foglalkoztak. A rendészeti ismeretek tárgyköreihez kapcsolódóan azonban egyetlen tanóra gyakorlati foglalkozást sem tartottak, ami nehezen magyarázható, hiszen a feldolgozott ismeretanyagra bizonyára nem csak az elmélet szintjén volt szükség.

A *Bűnügyi tudományok és szolgálati ismeretek* tantárgycsoport összetetten tartalmazta a szakmai (elhárító) munka ismeretanyagát és a szorosan kapcsolódó jogi, kriminológiai és kriminalisztikai tananyagot. Ez az általános megnevezés a tanfolyam legfontosabb tantárgyait takarta. A 762 össz tanóra pontosan 70%-a, tehát 532 tanóra az ide sorolt öt tantárgyra jutott. Ebből összesen 100 tanóraban oktatták a jogi tananyagot és az ún. bűnügyi tudományok névvel feltüntetett kriminológiát, kriminalisztikát és kriminálstatisztikát. A tanfolyamon a tanulmányok középpontjába állított szakmai (tehát elhárítási vagy operatív) ismeretanyag oktatása 432 tanóraban történt. Ez az összes tanulmányi idő majdnem 60%-a.

Az *Általános kriminológia és kriminálstatisztika* tantárgy szintén két szorosan összetartozó ismeretanyagot tartalmaz. A kriminológia tantárgy tematikájában az egyes téák arra a központi gondolatmenetre épülnek, hogy a bűnözés olyan társadalmi jelenség, amelynek fő okai egyfelől a makro szinten (társadalmi méretekben), másfelől a mikro(munkahelyi, családi, közösségi, csoport) környezetben találhatók. A személyiségnek (torzulásainak, devianciáinak, fejletlenségének, deficitjeinek, helytelen beállítódásainak) is alapvető jelentőséget tulajdonítottak, külön témában ezt oktatták is. A klasszikus, akár ma is oktatható kriminológiai témák mellett külön foglalkoztak a modern burzsoá kriminológiai kutatások elméleti alapjaival és azok marxista bírálatával.

Az eddig bemutatott tantárgyak azt a célt szolgálták, hogy megalapozzák a szakismeretek oktatását, mintegy körbejárták a szakmai tevékenységet befolyásoló, ahhoz kapcsolódó interdiszciplináris területeket.

A *katonai elhárító tisztek szűken értelmezett szakmai felkészítése a két fő tantárgy: az Operatív alapismeretek, illetve a Komplex ismeretanyag* keretében történt. Mindkettő nagy óraszámban került oktatásra, beszámolási kötelezettséggel illetve záróvizsga tantárgyként.

- Az *Operatív alapismeretek* tantárgy három nagy terjedelmű tárgykört tartalmazott:
 - I. Az ellenség tanulmányozása.
 - II. Az állambiztonsági munka erői és eszközei.
 - III. Az állambiztonsági szervek előzetes ellenőrző és bizalmas nyomozó munkája.

Az operatív alapismeretek tantárgy oktatása a tematika szerint mindösszesen 222 tanóraban folyt, ebből 52 óra (25%) előadás, 92 óra (42%) szeminárium és 78

(33%) óra gyakorló foglalkozás volt. Mindezzel a képzésnek azt a jellemzőjét igazolhatjuk, mely szerint a szakismeretek oktatása minden tekintetben a praxis követelményei szerint történt és a hallgatókat a tanfolyam utáni várható feladatokra, a való életre készítették fel, vagy legalábbis erre maximálisan törekedtek.

Az I. tárgykör az ellenség tanulmányozása döntően az ellenséggel, tehát a korabeli terminológiával „az imperialista országok titkosszolgálati szerveivel” foglalkozott. A tematika pontosan visszatükrözi azt a korabeli hivatalos felfogást, hogy a szocialista állam és a fegyveres erők biztonságát veszélyeztető fő ellenségnek, a legnagyobb külső fenyegetésnek a minden tekintetben szembenálló és jelentős potenciállal rendelkező nyugati kapitalista világ országait, szövetségi rendszereit és annak titkosszolgálatait tekintették.

A II. tárgykör Az állambiztonsági munka erői és eszközei az előző témákban megismert ellenséggel szembe állítható és ténylegesen harcba küldhető saját operatív szakmai potenciált tárgyalta az eszközök oldaláról. Az első, bevezető téma az állambiztonsági munka alapelveit, a következő négy téma pedig a szakmai tevékenység általánosan használt, mindennapos eszközrendszerét tartalmazta. Az operatív munka hagyományosan alkalmazott eszközei között oktatták a nyilvántartásokat, a környezettanulmányt, az operatív figyelmet és a „K” ellenőrzést. Ez utóbbi a mai fogalmak szerint a postai küldemények operatív ellenőrzését jelentette. Az operatív technikai rendszabályok alkalmazása önálló téma volt. Ennek keretében oktatták a 3/a (telefonlehallgatás), a 3/e (szobalehallgatás) és a 3/r (rejtett fotózás, optika, TV) rendszabályokat. Ugyancsak önálló témában foglalkoztak az operációval, amely akkoriban a rendelkezésre álló eszközök kombinált, titkos vagy leplezett alkalmazását jelentette.

A tantárgyban a III. tárgykör Az állambiztonsági szervek előzetes ellenőrző és bizalmas nyomozó munkája volt. A témák az előző tárgykör ismeretanyagához szorosan kapcsolódtak, mivel itt oktatták az állambiztonsági szervek rendelkezésére álló erők és eszközök, módszerek alkalmazását az elhárító tevékenység napi gyakorlatában. A tárgykör ennek megfelelően kevésbé elméleti jellegű, ezt igazolja a tanórák megoszlása: előadásra 12 óra, szemináriumra 34 óra, gyakorlati foglalkozásra 38 óra jutott.

Az Operatív alapismeretek tantárgyat két oktatási periódusra osztották, az első ciklusra 160 tanórát terveztek, amely után „B”, tehát beszámoló értékű vizsga következett. A tantárgy három tárgyköre azonban olyan óraszámra került a tematikába, hogy nehezen képzelhető el a 160. tanóra utáni megállás és számonkérés. Ebben az esetben ugyanis a III. tárgykör 3. témájának „A bizalmas nyomonkövetés” témának az előadása és a szemináriumát követően az oktatást a vizsgaidőszak miatt abba kellett volna hagyni és a vizsgát (beszámolót) követő héten a nevezett témában a gyakorlati foglalkozással tovább folytatni. Logikusabbnak tűnik és joggal tételezzük fel, hogy a I. és II. tárgykörök befejezésekor került sor a beszámolóra, amelynek célja nem lehetett más, mint az elsajátított (alapvetően) elméleti ismeretek ellenőrzése és értékelése.

□ A Komplex ismeretanyag tantárgy a második képzési periódusban került oktatásra. A tematikában elfoglalt kiemelt helyére egyértelműen következtethetünk abból, hogy magas volt a tanóraszám (210 tanóra a tanfolyam összes idejének majdnem 30%-a), valamint a tanfolyamot záróvizsga a tantárgy ismeretanyagára épült.

A *Komplex ismeretanyag tantárgy az alábbi tárgyköröket* (akkori megnevezéssel: témacsoportot) *tartalmazta:*

- I. Az állam elleni bűncselekmények és az ellenük folyó harc
- II. Titkaink és a népgazdaság állambiztonsági védelme
- III. Az idegenforgalom és a bűnözés
- IV. Az állambiztonsági munka erőinek, eszközeinek együttes alkalmazása
- V. Belső ellenség elleni harc kérdései
- VI. A fegyveres erők védelme és a katonai bűncselekmények
- VII. Határőr felderítési ismeretek
- VIII. Az állomány védelme

Amint a tárgykörök felsorolásából is kitűnik, a „KOMPLEX ISMERETANYAG” tantárgy a szakmai munka, tehát az elhárító tevékenység fontos, egymástól a valóságban is elkülöníthető területeivel foglalkozott. A tematika elemzése alapján megalapozottan állítható, hogy a tantárgy elnevezése és tartalma, valamint jellege összhangban voltak.

Az I.–V. és a VIII. tárgykört minden hallgatónak együtt és egyformán oktatták, de a VI. és a VII. tárgykör kifejezetten a katonai elhárító illetve a határőr felderítő tisztek felkészítését szolgálta, ezért a VI. tárgykörből csak néhány, alapvetően mindkét állománycsoportnak azonosan fontos témát tartottak csak meg közösen, az oktatás 1/3-a, 68 tanóra pedig elkülönülten, az elhárítási területek (tehát a Néphadsereg illetve a Határórség) sajátosságainak megfelelően folyt. Ez az oktatásszervezési megoldás biztosította az egységes értelmezést, az azonos szemléletet, a közös elméleti és gyakorlati alapokat, ugyanakkor lehetővé tette a valóban célirányos és differenciált felkészítést.

A II. tárgykör: *Titkaink és a népgazdaság állambiztonsági védelme* az állambiztonsági szervek, közöttük a katonai elhárító szolgálat két másik jelentős területével foglalkozott. A titokvédelem klasszikus, tradicionális feladata az elhárító szervezeteknek a világ minden táján, minden országban, minden fegyveres erőben. Külön témákban oktatták az állam- szolgálati titoksértések nyomozását, valamint a prevencióssal jelleggel végzett titokvédelem kérdéseit.

A népgazdaság állambiztonsági védelmének kérdéseit négy témában tárgyalták. Egy-egy témát szántak a gazdasági illetve a korrupciós jellegű bűncselekményekre. Külön foglalkoztak a népgazdaság elleni bűnözés kriminológiai összefüggéseivel. A témakört a népgazdaság kémkedésre érzékeny, illetve biztonsági szempontból fontos területein folyó elhárító munka megszervezésének oktatásával zárták.

A III. tárgykör *Az idegenforgalom és a bűnözés* állambiztonsági, elhárítási vonzatait tartalmazta. A korabeli nemzetközi és hazai viszonyokra visszaemlékezve, a hatalom szempontjából fontos kérdések voltak ezek. A kétpólusú világ végzetesnek tűnő szembenállása már oldódott, különösen Európában nyert teret az emberek és az eszmék egyre szabadabb áramlása. Hazánk a nyugat felé való nyitásban élen járt, sokféle és dinamikus kapcsolatok épültek az állami, gazdasági, kulturális stb. és a privát szférákban is. Ugyanakkor a bővülő kapcsolatok, sokasodó ki- és beutazások miatt szükségesnek tartották az állami kontroll fenntartását és az érzékeny területek védelmét.

A tárgykör tartalmi szempontból igen összetett volt. A bevezető téma általános, alapozó jellegű, az idegenforgalom és a bűnözés kérdéseivel, valamint a külföldiek

jogi megítélésével foglalkozott. A következő témákat tekintve kifejezetten a büntetőjogi ismeretek körébe tartoztak a vám- és deviza bűncselekmények, a tiltott határátlépés oktatása, illetve elsősorban a kriminalisztikai ismeretek körébe tartozott a nevezett bűncselekmények nyomozása. Az elhárítói szakmai tevékenység elemeit képezték a „nem szocialista” országokból beutazók közötti kémelhárító, szűrő-kutató felderítő munka, valamint a „nem szocialista” országokba kiutazó magyar állampolgárok védelmével összefüggő feladatok megszervezése. Külön téma foglalkozott a kapitalista országból végleg, vagy késedelmesen hazatért személyek operatív ellenőrzésének megszervezésével. Egy önálló témában oktatták a terrorcselekmények megelőzéséhez és felderítéséhez kapcsolódó szakmai feladatokat.

Az állambiztonsági munka erőinek, eszközeinek együttes alkalmazása, a IV. tárgykör némileg kapcsolódik az előzetes ellenőrzés és bizalmas nyomozás témákhoz, bár ezúttal inkább a szakmai munka bizonyos különleges, nem tipikus eseteiről, tevékenységformáiról van szó. Olyan ismereteket oktattak a tárgykör öt témája során, mint:

- a támadólagos elhárítás,
- az operatív csapda,
- az operatív játszma,
- valamint ezekhez a szakfeladatokhoz kapcsolódóan tartósan, vagy rövid időre külföldre kihelyezett hálózati személy felkészítése.

Az ellenséges hírszerző szervek, vagy ellenérdekelte titkosszolgálatok elleni harcban ezek az ismeretek ma is szükségesek, nem hiányoznak a jelenlegi képzések tematikáiból. A záró téma a konspiratív körözés és a kutatómunka kérdéseit foglalta magába. A szökött katonák megtalálása érdekében végzett eredményes operatív tevékenységhez ez az ismeretanyag nélkülözhetetlen volt.

Az V. tárgykör a *Belső ellenség elleni harc kérdései* címet viselte. Tartalmilag a szocialista állam politikai berendezkedésére, stabilitására veszélyt jelentő cselekményekkel, valamint az ilyen jellegű cselekmények elkövetőivel, eszközeikkel, módszereikkel és a felderítés szakmai feladataival foglalkoztak. Mivel a katonai elhárítás alaprendeltetése szerint nem ez volt a szakmai tevékenység fő iránya, hiszen a fegyveres erőkhöz bizonyos mértékig szűrt állomány került be a társadalomból, ezért a tanfolyami tematikából is egyértelműen kitűnik, hogy inkább a társadalom egészéről, pontosabban az ún. „belső reakció” erőiről, ellenségesnek minősített tevékenységéről általános tájékozottságot nyújtó ismereteket oktattak, mintsem a katonai elhárítás ilyen irányú feladatait. A tárgykör témái között nincs erre utaló cím, konkrétan tehát nem oktatták a katonai elhárítás feladatait a belső ellenség elleni harcban.

A témák között szerepeltek:

- az állam elleni és a politikai jellegű bűncselekmények kriminológiai és kriminalisztikai kérdései;
- az izgatás és nyomozása;
- a fiatalok bűnözésének alakulása, megelőzése, az ifjúság védelme;
- a kulturális terület sajátosságai;
- egyházak, szekták és az elhárítás feladatai;
- a veszélyes elemek, visszaeső politikai bűnöző és „F” (figyelő) dossziés személyek operatív ellenőrzése.

A tárgykör alapvetően a katonai elhárító tisztek felkészítését szolgálta. A tárgykör tizennyolc témájából az első hat téma oktatása együtt történt a határőr felderítő hallgatókkal, majd a különvált tancsoportokban 12–12 témát fordítottak a katonai elhárítás, illetve a határőr felderítés speciális ismeretanyagának oktatására.

A közösen feldolgozott témák:

- a katonai bűncselekmények,
- a katonai büntetőeljárás,
- a szökések alakulása, okai,
- a katonai szökések nyomozása,
- a katonai elhárítás története,
- a katonai elhárítás alapvető feladatai, működési területe, szervezete.

Csak a katonai elhárító tisztek számára oktatták azt a 12 témát, amelynek tartalma a szakmai tevékenység mindennapos gyakorlata volt. Ennek keretében 20 tanórát terveztek a haderőnemi sajátosságok bemutatására és az elhárító munka megszervezésének kérdéseire a szárazföldi csapatoknál, a hátszágvédelmi alakulatoknál, a repülő és légvédelmi csapatoknál, a BM Határőrség területén, valamint a törzsekben (magasabb parancsnokságokon) és az intézeteknél.

A témák között foglalkoztak az operatív helyzet elemeivel, értékelésének gyakorlatával, és a III/IV. csoportfőnökség információáramlási és jelentési rendszerével. Oktatták a parancsnokokkal megvalósítandó együttműködés tartalmi és módszerbeli kérdéseit, valamint a téma keretében foglalkoztak a párt- és politikai szervekkel való kapcsolattartással és közös tevékenységgel, az együttműködéssel.

Külön témákat biztosítottak: a háborús időszak szakmai tevékenységére történő felkészítésre; a szovjet és magyar katonai objektumok külső állambiztonsági védelmével kapcsolatos feladatokra és a katonai rendezvények, szállítások és harcgyakorlatok operatív biztosítására.

Az elhárító tiszti beosztásra való konkrét felkészítést szolgálták a munkarenddel, az operatív munka megszervezésével, továbbá a személyi állomány állambiztonsági oktatásával foglalkozó témák. Ugyancsak ide tartozott az állambiztonsági rendkívüli események megelőzése érdekében és bekövetkezésük esetén végzett tevékenység oktatása.

A határőr felderítés tisztjeinek külön oktatása a VII. tárgykör keretében történt a rendelkezésre álló 70 tanórában. A témák a működési terület sajátosságait tükrözik. A határőr felderítő szerveknek az illegális határátlépések megelőzése, megakadályozása, illetve az ilyen jellegű cselekmények bekövetkezése esetén a nyomozás végzése volt az egyik alapvető feladata.

A határőr felderítő szervek az operatív munkában természetesen mindazon ismereteket, erőket és eszközöket alkalmazták, amelyek a katonai elhárítás (tágabban értelmezve pedig az állambiztonsági szervek) rendelkezésére álltak. Tehát szervezetek és foglalkoztattak hálózatot, valamint széles körben hálózaton kívüli kapcsolatokat is. Ugyanúgy végezték az operatív helyzet értékelését, a parancsnoki állománnyal való együttműködést, a konspirációs és biztonsági szabályok érvényesítését, természetesen a határőrizeti területen. A szakmai munkában alkalmazták a tipikus megelőző, korlátozó, kiszorító és megszakító operatív és nyílt intézkedéseket. Folytattak bizalmas nyomozást és előzetes ellenőrzést. Alkalmaztak operatív technikai rendszabályokat és titkos kutatást.

A VIII. tárgykört egységesen oktatták minden hallgatónak. A tárgykör, *Az állomány védelme* két témát tartalmazott: a BM személyi állományának éberségre és konspirációra történő nevelése; az állambiztonsági szervek ügyvitelének szabályai, a titkos ügykezelés rendje.

A „Komplex ismeretanyag” tantárgyról összefoglalóan azt állapíthatjuk meg, hogy a katonai elhárító tisztek átképző tanfolyamának súlyponti elemét képezte.

A tanfolyam tematikája tartalmazta még a „Testnevelés” tantárgyra fordított 44 tanórát, ami azt jelentette, hogy minden héten 2 óra jutott a hallgatók edzettségének, állóképességének fejlesztésére, bár ez az idő a nyilvánvalóan fokozott szellemi igénybevétel miatt, a sok tantermi foglalkozás között meglehetősen kevésnek tűnhetett.

* * *

Összegezeként megállapíthatjuk: 1985-ben az elhárító tisztek átképző tanfolyama a cél, a tartalom, az oktatás minden elemében és mozzanatában magán viselte azt a specifikumot, hogy a Katonai Elhárító Csoportfőnökség a Magyar Népköztársaság egyik állambiztonsági szolgálata volt, és a korabeli szabályozókban meghatározott speciális feladatokat látott el a Honvédelmi Minisztérium, a Magyar Néphadsereg, a Határőrség és a Belső Karhatalom területén. Az alaprendeltetés eredményes teljesítése sajátos követelményeket támasztott a katonai elhárító tisztekkel szemben, ezért különös hangsúlyt helyeztek a napi szakmai munkához szükséges ismeretek oktatására.

Az átképző tanfolyam megszervezése és magas tartalmi színvonala azt igazolta, hogy a szolgálat felelősen gondoskodott arról, hogy tisztjei a speciális szaktudás megszerezzék és azt a gyakorlatban alkalmazni tudják. Ezért a felkészítés egyrészt az elhárító szakmai tevékenységhez közvetlenül kapcsolódó tudományokra (jog, pszichológia, bűnügyi tudományok ismeretanyagára), másrészt döntő mértékben a praxis törvényszerűségeire, követelményeire és logikájára épült. A tanfolyam tananyagában a szakmai ismeretek egyes területeit megfelelően súlyozták, szinte nincs feleslegesként minősíthető tárgykör vagy téma.

A kor politikai-ideológiai lenyomata (bár a szervezet erősen politikafüggő) csak helyenként található meg és nem túlzott mértékben érezhető. Hiányossággként, mai kritikaként elsősorban a képzés kevésbé gyakorlatias jellege fogalmazható meg, hiszen a képzésre fordított tanórák mindösszesen 18%-a jutott gyakorlati foglalkozásra, ezzel szemben a szeminárium és az előadás nagyjából azonos óraszámban folyt. Némileg hiányolhatók a pályafutást megalapozó és az ún. általános műveltségi interdiszciplináris ismeretek is. Be kell azonban látnunk, hogy a tematika és a tanfolyam legnagyobb korlátját az időtényező jelentette. A 6 hónap, a 726 tanóra szoros és salangmentes, racionális tanulmányi tervezést tett szükségessé és lehetővé. A vizsgált átképző tanfolyam tematikájának tartalomelemzése azt igazolta, hogy ezt a követelményt maximálisan teljesítették.

Nagy Gábor – Kovács Tibor

A szcintillációs detektorok jelene és jövője

A nukleáris detektorok nagy családját alkotják a szcintillációs detektorok. 1903-ban Crookes, Elster és Geitel fedezte fel, hogy a cinkszulfid kristály radioaktív sugárzás hatására fényt sugároz ki, azaz szcintillál. A szcintillátorokban sokáig szemmel figyelték meg a részecskék becsapódását, csak 1947-ben alkalmazták először a fotó-elektronsokszorozót (fejlesztésében alapvető munkát végzett Bay Zoltán). Ez lehetővé teszi a részecskék által keltett gyenge fényjelek elektronikus feldolgozását, az energiaspektrum vizsgálatát, radioaktív források abszolút aktivitásának meghatározását. A szerzők röviden összefoglalják a szcintillációs detektorok jelen és jövőbeli alkalmazási lehetőségeit mind polgári, mind katonai aspektusból.

A sugárzás közvetlenül, illetve az ionizáció során keletkezett elektronok és ionok anyaggal való kölcsönhatása olyan gerjesztett atomokat, molekulákat hozhat létre, melyek például látható vagy ultraibolya fotonokat sugároznak ki. Bizonyos fényérzékeny anyagokból a fotonok elektronokat váltanak ki, ezeket a fotóelektronokat megfelelő elektronsokszorozó közbeiktatásával elektronikus mérőberendezéssel már észlelni tudjuk. Ezt a jelenséget használja fel az ún. szcintillációs méréstechnika.

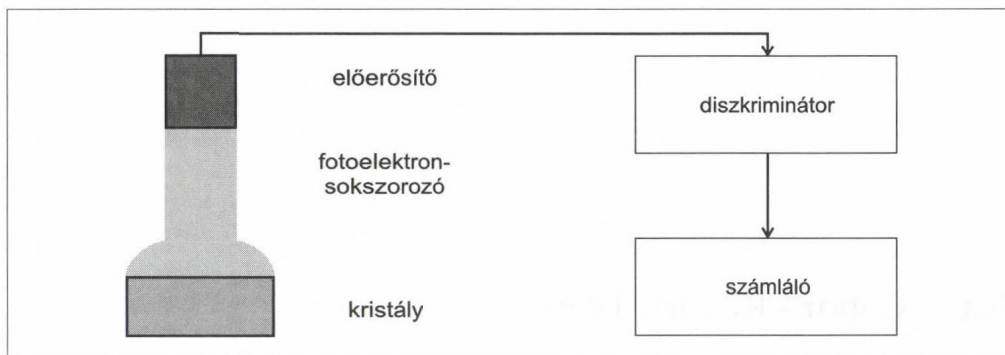
Szcintillációs anyagokban a nagy energiájú sugárzás hatására fényfelvillanás, „szcintilláció” keletkezik, azaz a sugárzás energiája adott határfokkal 350–600 nm közötti hullámhosszúságú fotonokat produkál.

A fotó-elektronsokszorozó kifejlesztése döntő fejlődést hozott. Az eredetileg szabad szemmel megszámolt felvillanásokat most már egy külön eszközzel képesek voltak regisztrálni. A sokszorozó rendszer feladata, hogy a fényfelvillanás által a fotókatódban kiváltott néhány száz fotóelektron számát több nagyságrenddel növelje. [1]

Szcintillációs detektorok alkalmazásai

Lehetőségek a katonai alkalmazásra

A nanoSPEC olyan teljes sokcsatornás spektrométernek tekinthető, amely magában a műszertestben tartalmaz egy szcintillációs detektort és egy fotóelektron-sokszorozót. Ezen kívül számos egyéb áramkört is magában foglal, amelyek más esetekben külön

1. ábra. Szcintillációs mérőberendezés általános felépítése

felépítményként szoktak elhelyezkedni. Soros digitális kimenettel rendelkezik, amelyen keresztül bármely PC soros bemenetére csatlakozhat (COM inputok). Az eszköz képes ún. in-situ mérések elvégzésére. Kis méretű kijelzője segítségével relatív pontos adatot kapunk a szennyeződésről. Egy PC-vel összekötve viszont spektrumokat vehetünk fel, amelyeken aztán különféle matematikai algoritmusokat futtathatunk. [2]

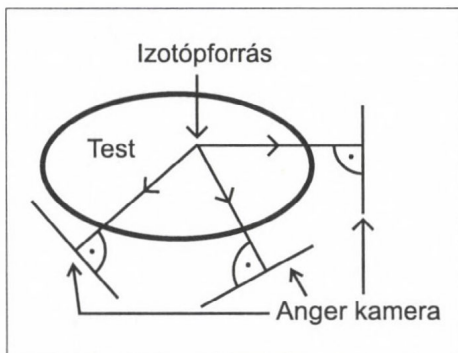
Az elmúlt években sikeres kísérletek történtek egy légi sugárfelderítő rendszer kifejlesztésére. Az eszköz rendeltetése: háborús körülmények és ipari balaestek után a terep gyors sugárfelderítése és az elsődleges helyzetfelismerés. Három alapvető célja van: a tereszennyezés felderítése, a pontszerű radioaktív sugárforrások behatárolása és a radioaktív izotópok azonosítása.

A mérés végrehajtásához egy főre van szükség, vagy a közeljövőben vezeték nélküli kommunikáció segítségével földi állomásról is elvégezhető. A helikopter két-féle nukleáris detektorral van felszerelve. Egy háttersugárzást mérő (BNS-98 típusú dózisteljesítménytávadó) és egy NDI/SK típusú intelligens szcintillációs nukleáris detektor (Nai(Tl) kristállyal). A felszerelések között a legfontosabb a barometrikus nyomásmérő és a GPS. [3]

Orvosi alkalmazások

A nukleáris medicina képalkotó diagnosztikai módszerei segítségével információt lehet szerezni az élő szervezetben lejátszódó biokémiai folyamatokról. Az eljárások közé tartozó SPECT (Single Photon Emission Computed Tomography) és a pozitron-emissziós tomográfia (PET) módszerek alkalmazása során radioaktív izotópokkal jelölt vegyületeket (radiofarmakonok) juttatnak a vizsgálatban részt vevő személybe. A SPECT működési elvét mutatja be a 2. ábra.

Az általában intravénás módon beadott, jelzett molekulák viszonylag rövid idő alatt kialakítanak egy olyan kváziegyensúlyi eloszlást, amelynek jellemzői bizonyos mértékben tükrözik azokat a szöveti történéseket, amelyek az ekvilibrálódás után észlelt, háromdimenziós radiofarmakon-eloszlás kialakításában szerepet játszottak. Ezek a folyamatok sok esetben függenek a vizsgált szervezet aktuális állapotától, ezért ezekkel a non-invazív vizsgálómódszerekkel nyert eredményekből gyakran

2. ábra. A SPECT (Single Photon Emission Computed Tomography) működési elve

következtetni lehet a funkcionális állapotra. Az ilyen értelemben vett funkcionális állapot vonatkozhat egészséges egyének élettani állapotára, betegekben kialakuló kóros állapotra vagy speciálisan megtervezett gondolkodási tevékenységet kísérő, agyi anyagcsere-változásokkal járó állapotokra.

A SPECT-módszer instrumentális kelléke egy nagyméretű (40–60 cm átmérőjű) szcintillációs kristály, amelyben nyomjelző radioaktív izotópok bomlását kísérő gamma-kvantumok felvillanásokat keltenek. A vizsgálati személy és a kristály közé a kristály felületére merőleges tengelyű, párhuzamos furatokat tartalmazó kollimátort helyeznek abból a célból, hogy az egyes szcintillációs események kristályon belüli lokalizációja.

Az összetartozó gammafotonokat koincidenzában detektáló két kisméretű kristály egy olyan térbeli egyenest jelöl ki, amely áthalad az szétsugárzás helyén. Az elektronikus kollimáció, valamint a gamma-kvantumok egyenletes szögeloszlása lehetőséget nyújt arra, hogy a vizsgálati személyben kialakult egyensúlyi radiofarmakon-eloszlásról úgy lehessen vetületi képeket előállítani, hogy a rendelkezésre álló gamma-kvantumok igen nagy hányadát felhasználjuk a képalkotás céljára. Ha a szcintillációs detektorokat gyűrűszerűen helyezzük el a vizsgálati személy körül, az összes vetítési irányhoz tartozó vetületi képek egyidejűleg előállíthatók [4].

A peptikus fekély gyanúja esetén az elsődlegesen választandó vizsgálat a felső pánendoszkópia, melyet a betegek csak gasztroszkópiának vagy gyomortükrözésnek neveznek. A *Helicobacter pylori* szerepe a fekélybetegség kialakulásában és fenntartásában igen nagy. Nagyon fontos kérdés tehát, hogy ezen baktérium kimutatható-e a fekélybetegben, mivel a kórokozó pozitivitása vagy negativitása a kezelés módját jelentősen befolyásolja. Kimutatása történhet invazív vagy nem invazív eljárással. Számunkra a nem invazív eljárások közül a ^{13}C -uera-kilégzési teszt az érdekes.

Néhány éve kifejlesztett vizsgálati módszer. ^{13}C - (nem sugárzó) vagy ^{14}C - (sugárzó) izotóppal jelzett ureumot iszik a beteg, majd a gyomrában lévő ureázenzimmel rendelkező *Helicobacter pylori* az ureumot ammóniára és bikarbonátra bontja. A bikarbonátból izotópszénatommal jelzett szén-dioxid keletkezik, mely a keringéssel a tüdőbe kerül, innen a kilélegzett levegővel távozik. Az így kapott levegőmintából a nem sugárzó (nem radioaktív) ^{14}C -izotópot tömeg-spektrofotométerrel, a sugárzó (radioaktív) ^{14}C -izotópot pedig szcintillációs számlálóval tudjuk kimutatni.

A radioaktív-izotópos módszer kevésbé elterjedt, pedig a sugárterhelése egy röntgenvizsgálat sugárterhelésének csak ezredrésze. A ^{13}C (nem sugárzó) izotóppal jelzett vizsgálat az elterjedtebb. Ezt a vizsgálatot gyermekeknél és terhes anyáknál is el lehet végezni. A vizsgálat nagy előnye, hogy a betegnek semmiféle kellemetlenséget nem okoz, másrészt az eredmény a vizsgálat után (24–48 óra) a szerológiai vizsgálattal ellentétben az aktuálisan fennálló állapotról tájékoztat [5].

Vízminták radon tartalmának vizsgálata [6]

Környezetünk védelmének egy fontos kutatási iránya egyrészt az, hogy ez a radioaktivitás hogyan kerülhet természetes módon felhalmozódva az emberi szervezet közelébe. Másrészt az, hogy az emberi civilizáció tevékenységei hogyan tudják az előbb említett és más radioaktív elemek koncentrációját veszélyes mértékben mesterségesen megnövelni.

A urán több izotópja is jelen van a felszíni kőzetekben, ilyenek a 235 és a 238-as urán. A ^{235}U felezési ideje $0,7038 \cdot 10^9$ év, míg a ^{238}U felezési ideje $4,468 \cdot 10^9$ év. A ^{238}U bomlási sorában van egy érdekes elem, egy radioaktív nemesgáz, a ^{222}Ra izotóp. Ennek az elemnek a felezési ideje 3.8 nap, és ez lehetővé teszi, hogy ha a földfelszín alatt több száz méterre keletkezik is, van elég ideje eljutni a felszínre, felhalmozódni házakban, barlangokban, ivóvízben. Először az uránbányákban dolgozók vizsgálata során derült fény a radon egészségi hatásaira. Ebben az esetben, a túlzott mennyiségben jelen lévő radioaktív gázt minden nap belélegző bányászok egészségét észrevehetően rontotta a tüdőbe került radon és leányelemeinek sugárzása.

Napjainkban az egyes gránit és más vulkanikus eredetű kőzetre épült falvak házainak lakótereiben okoz megemelkedett egészségi kockázatot a felhalmozódott radon. Néha azonban – ha csak rövid ideig és nem nagy mennyiségben kerül szervezetünkbe – a radon egészségi ártalmai helyett pozitív egészségi hatásokat is sejtetnek a modern megfigyelések.

A radon bomlásakor keletkező alfa-részecskék normál állapotú levegőben 3,5 cm-t tudnak megtenni, ez alatt már teljesen lelassulnak. Az ezerszer sűrűbb folyadék vagy szilárd halmazállapotú anyagban néhány mikrométer ugyanez a távolság. Ezért ezen izotópok sugárzása rövid hatótávolságú, nehéz őket részecskedetektorokkal érzékelni, azok falán sem tudnak már áthatolni.

A folyadékszcintillációnak vizes minták mérésekor az a nagy előnye van, hogy a szcintilláló anyag elkeveredik a radioaktív izotópokat tartalmazó folyadékkal, és így nagyon kis hatótávolságú sugárzások is érzékelhetők. A radon alfa-bomló izotóp, alfa-bomlásának energiája 5.45 MeV, azaz az előbb említett keV sokszorososa. Azonban az alfa-részecskék töltése és tömege is nagyobb, így könnyebben meglökik a detektor-anyag elektronjait, sokkal intenzívebben adják le energiájukat, és így hamarabb állnak meg, mint az azonos energiájú elektron. A fentebb említett mikrométeres hatótávolságuk miatt éppen a folyadékszcintillációs technika alkalmas a meghatározásukra.

Először a megvizsgálni kívánt vízből mintát kell vennünk egy jól meghatározott mintavételi eljárás keretében. A mintát „összekeverjük” a szcintillátor anyaggal. Várunk, míg megfelelően elkeverednek a részecskék, ezután nincs más dolgunk, mint megszámolni az elektromos jeleket (CPM). Az előzőleg ismert aktivitásokkal elvégzett kalibráció segítségével más adatok is meghatározhatók, pl. atomszám, aktivitás koncentráció.

Fa vízforgalmának vizsgálata [7]

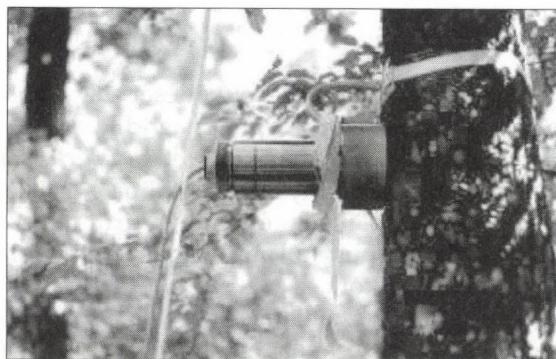
A fák vízz szállító rendszerének felépítését és működését elég alaposan ismerte a tudomány. A fás szárú növények törzse évről évre vastagodik, azaz évente új szállítószöveti elemek képződnek bennük. Az osztódó szövet, a gyűrű alakú kambium kifelé hánccselemeket – ez a felépült szerves anyagokat szállítja –, befelé vizet szállító faelemekeket hoz létre. Az évenként létrejövő fa- és hánccsgyűrűt nevezzük évgyűrűnek. A kifelé képződő hánccs fokozatosan pusztul, míg a fagyűrűk megmaradnak, így a fagyűrűk számával jellemezhető a fa kora.

A fatest elemei akkor képesek szállítani a vizet, ha a folyadékoszlop folyamatos bennük. Ha megszakad, akkor a vízáramlás megszűnik. A számítások szerint egy 100 méter magas fában csak akkor lehet folyamatos a vízz szállítás, ha a szívóerő legalább 2 MPa, a légköri nyomás hússzorosa. A fatestben a víz áramlási sebességét először indukciós fűtés során keletkezett hőhullám terjedési sebességével azonosították. Így azt állapították meg, hogy a tölgyben percenként 40 méteres sebességgel halad a víz. Az ilyen mérések zavaró tényezője lehet a hővezetés, a túlfűtés, amely komoly hibaforrás. A hőáramlás mérésére alapozott módszerek, például a hőimpulzuskeltés vagy az állandó hőárammal való fűtés elterjedt mérési eljárás, de ezek mind közvetett módszerek: a vízz szállítás sebességét egy elképzelt (éjszakai) minimumhoz viszonyítják, amikor feltételezésük szerint a levelek párologtatása minimális, s így a törzsben szinte nincs áramlás. Ezért egy pontosabb, közvetlen áramlási sebesség-meghatározást, az izotópos nyomjelzéses technikát választottak.

Radioizotópokat gyakran alkalmaznak különböző anyagcsere-folyamatok követésére, sőt terepi vizsgálatokban, ökológiai kutatásokra is használtak már, de ezek általában hosszú felezési idejű anyagok, amelyek tartósan szennyezhetik a környezetet, és csak szigorú sugárvédelmi előírásokat betartva alkalmazhatók. Az is hátrányuk, hogy ugyanazon a fán nem lehet más környezeti, élettani feltételek mellett megismételni a kísérletet. 1985 novemberében Debrecenben üzembe helyezték a mindezidáig egyetlen ciklotront, és ez lehetőséget adott arra, hogy terepi kísérletekben először alkalmazzanak ciklotronban termelt rövid felezési idejű izotópokat, amelyek a vízárammal szállítódnak. A nátrium 24-es tömegszámú izotópját (felezési ideje 15 óra) és a kálium 43-as tömegszámú izotópját (felezési ideje 22,3 óra) választották.

Az első feladat az volt, hogy megoldják az izotóp bejuttatását. Erre olyan módszert kellett kiválasztani, amely a lehető legkevésbé károsítja a fa vízz szállító rendszerét, és kizárja, hogy levegő jusson a tracheákba. Egy eredetileg csontminta vételére alkalmas, tűt alakítottak át erre a célra, mert ezzel az injektlást állandó vízáram alatt lehet elvégezni. Az aktivitást a fa törzsére különböző magasságokban elhelyezett szcintillációs detektorral mérték. Az volt a kiinduló feltevés, hogy a fatörzs egy pontján beinjektált izotóp a felfelé áramló vízzel a fa csúcsa irányába szállítódik, ezért a detektorokat az injektlási ponttól fölfelé 1, 3, 9 és 12 méterre helyezték el.

Az eddigi modellek szerint a víz a szállítóedényekben, mint valami csőben, a fal mentén mozog felfelé. Ezért azt várták, hogy az aktivitás egy bizonyos idő múlva megjelenik a következő detektornál, s a két detektor közötti távolságot valamint az aktivitási csúcs megjelenésének idejét ismerve közvetlenül kiszámíthatjuk az áramlás sebességét. Mérési eredményeink azonban ellentmondtak az előzetes elképzelésnek. Egy-

3. ábra. A szcintillációs detektor a fa belsejében

részt kiderült, hogy az áramlás nem egyenletes, hanem rövid ideig tartó, kiugró csúcsok jelentek meg, majd csökkent a sebesség. Ezt azzal tudtuk magyarázni, hogy a felfelé áramlás nem egyenletes a fatörzs területén, csak egy-egy tracheakötegben, a terület néhány pontján zajlik. Az áramlás egyenetlenségeit a lombkorona eltérő transzspirációs viszonyai hozhatják létre: azok a levelek, amelyek éppen élénkebben párologtatnak, egy ideig gyorsítják a hozzájuk vezető tracheákban az áramlást. Ezt a jelenséget gyors áramlásnak neveztük el. A baj csak az volt, hogy a csúcsok éjszaka is voltak, s ez nem magyarázható az eltérő párologtatásra alapozott elképzeléssel.

A gyors áramlás mellett egy jóval lassúbb, felfelé irányuló áramlást is kimutatunk. Ez sokkal egyenletesebb: az egymás fölötti detektorok között a víz gyakorlatilag azonos sebességgel halad. A vízzállítás szinte teljes hiányának két oka is lehet: vagy olyan törzsrészbe injektáltak az izotópot, amelyben légembólia miatt elakadt az áramlás, vagy a járatok telítettsége miatt időlegesen leállt a vízzállítás a korona irányába. Ennek kiderítésére orvosi gyakorlatban már jól ismert képalkotó eljárást, a számítógépes tomográfiát (CT) hívták segítségül. Fontosnak látszott megtudni, milyen formában őrződik a fatörzs belsejében a vízkészlet (szabadon vagy valamilyen vízkötő vegyületekhez kötődve), és hogyan mobilizálódhat.

Természetesen ezek csak a kezdeti eredmények, még sok hasonló kísérletet kell elvégezni, és több fafajt kell megvizsgálni akkor, hogy pontosabb képet kapjunk a fák már szinte tökéletesen ismertnek hitt vízzállításáról. A modern orvosi vizsgálati módszereknek az ökológiai kutatásokba való bevonása számos lehetőséget kínál, gyakorlati felhasználása pedig új távlatokat nyit számunkra. A kísérleti elrendezést mutatja be a 3. ábra.

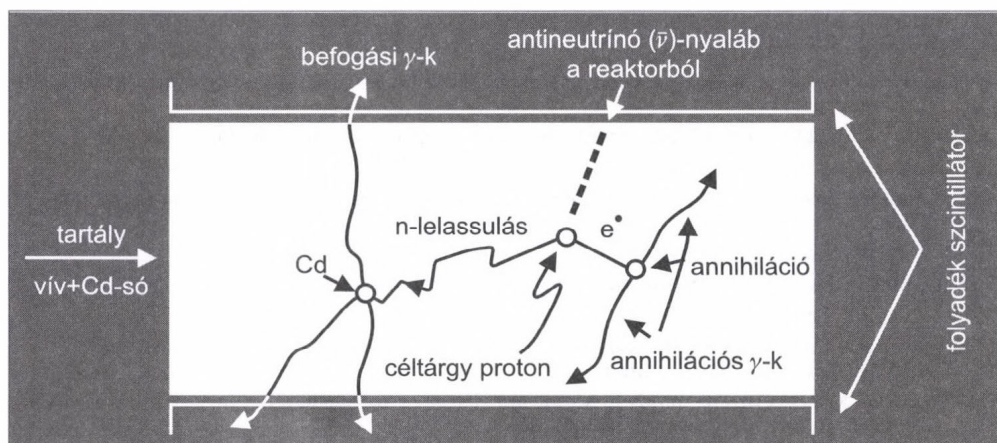
A neutrínó részecske kimutatása [8]

Az elemi részecskék nagy családjában a neutrínó egészen különleges helyet foglal el. Ennek a részecskének nincs elektromos töltése, azaz semleges (innen van a neve is, amely olaszul „semlegeskét” jelent), és nincsen tömege sem, vagy ha mégis van (a legújabb jelek erre utalnak) akkor az nagyon kicsi. Ám a legfontosabb tulajdonsága az, hogy rendkívül közömbös az anyaggal szemben: a kölcsönhatási valószínűsége (az úgyneve-

zett hatáskeresztmetszete) nagyon-nagyon kicsi. Egy neutrínó át tudja szelni az egész földgömböt anélkül, hogy kölcsönhatna a Földet alkotó atomok bármelyikével.

Bizonyos szempontból óriási előny ez a nagyfokú közömbösség az anyag iránt, ugyanis azzal a következménnyel jár, hogy a neutrínók a Világegyetem legtávolibb részeiből is el tudnak hozzánk jutni, és így információt hozhatnak olyan területekről, amelyekről a csillagközi porban elnyelődő fény nem. Ugyanakkor ez a tulajdonságuk nagyon megnehezíti azt, hogy kísérletileg észlelni tudjuk őket, hiszen a kimutatás alapja valamilyen kölcsönhatás, amelynek során detektálható, észrevehető elektromos vagy más jelek keletkeznek. Ezért különleges módszer kell a neutrínók kimutatására, és általában igen nagy mennyiségű detektoranyagra van szükség. Közvetett módon már ki mutatták a neutrínót Wilson ködkamrával, azonban közvetlen kimutatásra sokáig nem létezett módszer. Egészen addig, amíg egy bizonyos F. Reines neutrínófizikus ki nem dolgozott egy módszert.

Reines és munkatársai olyan reakciót használtak fel a neutrínók észlelésére, amelynek során egy pozitív töltésű elektron (pozitron) és egy elektromosan semleges (a protonnal nagyjából azonos tömegű) neutron (n) keletkezik (a kísérleti berendezést mutatja be a 4. ábra). A pozitron nagyon hamar „megsemmisül” a víz molekuláiban levő elektronok valamelyikével: pozitív töltésű pozitron és a negatív töltésű elektron megsemmisítik egymást és keletkezik belőlük két gamma-kvantum. A neutron sorsa kicsit bonyolultabb: gyors neutronként keletkezik, és nagyon kis valószínűséggel lép magfizikai reakcióba a vízzel. Ha azonban lelassítjuk, akkor már reakcióképes. A lassítás nagyon egyszerűen történik: a keletkezett neutron ütközik a vízmolekulában levő protonok vagy neutronok valamelyikével, mint egy biliárdgolyó egy másik biliárdgolyóval. Az ütközés során irányt változtat és – ez lényeges szempontunkból – energiát veszít. Ezért néhány ütközés után végül teljesen lelassul. Ekkor a vízbe előzőleg belekevert kadmiumvegyületben levő kadmium (Cd) atommaggal nagyon nagy valószínűséggel reakcióba lép, az pedig a reakció során „gerjesztődik”, azaz magas energiaállapotba jut. Majd a gerjesztett állapotból az alapállapotba visszaesve több (átlagban két-három) gamma-kvantumot sugároz ki. Tehát mind a

4. ábra. Reines kísérleti berendezése

két termék végül is több gamma-kvantumot sugároz ki. Van azonban egy nagy különbség: a neutron lassulásához idő kell, tehát néhány milliomod másodperccel később kerül sor a neutronbefogási gammák megjelenésére, mint a pozitron megsemmisülési gammákéra.

A gamma-sugarak egy szcintillációs detektorral regisztrálhatók: A detektorokból egyet a víztartály fölé, egyet alá helyezünk. Ezekből két elektromos jelet kell kapnunk: egyet az e^+ megsemmisüléséből, egyet a Cd neutronbefogásából, a kettő között milliomod másodpercnyi késéssel. Ez az úgynevezett késleltetett koincidencia nagyon jellegzetes jele a neutrínónak, hiszen hallatlanul kicsi a valószínűsége annak, hogy háttérként, mintegy véletlenül két elektromos jel jelenjen meg úgy, hogy a kettő között éppen egy milliomod másodpercnyi időkülönbség legyen.

A szcintillációs detektorok jövőjét tekintve különválaszthatjuk magának a szcintillátor anyagának kutatását, a fotóelektron-sokszorozó kiváltását más félvezető eszközökkel és a feldolgozó egység modernizálását, újabb kiértékelő algoritmusok kifejlesztését.

Az elmúlt évtizedben a szervesetlen szcintillátorok fejlesztése a reneszánszát éli. Az új anyagok közül érdemes említést tenni a PbWO_4 -ról amely jól használható nagy energiájú kísérleteknél. LSO ($\text{Lu}_2\text{SiO}_5\text{:Ce}$) anyagot pedig kifejezetten a tomográfiás kamerákhoz fejlesztették [9].

A fotóelektron-sokszorozó kiváltása fotódiódákkal nagyobb kvantumhatásfokot és nagyobb térbeli felbontást tesz lehetővé. A fotódiódák közül a legígéretesebb megoldás a PIN dióda. A félvezető diódáknak számos előnyük van a vákuum technikát használó fotóelektron-sokszorozóval szemben. Legszembetűnőbb talán a fizikai méret, érzéketlenek a mágneses mezőre, de a legnagyobb előnye az akár 90%-os kvantumhatásfok. A PIN dióda felhasználásával képesek vagyunk egy sokkal kompaktabb, kisebb fogyasztású mérőeszköz kialakítására, ha nem is tudnánk olyan pontossággal és felbontással prezentálni egy sugárforrást, mégis tökéletes lenne egy terepi eszköz kifejlesztésére [10].

FELHASZNÁLT IRODALOM

- [1] Nagy Lajos György – Nagyné László Krisztina: Radiokémia és izotóptechnika. Műegyetemi Kiadó, Budapest, 1997
- [2] Kovács: nanoSPEC és nanoASSIST mérőműszerek használata. (fordítás), Budapest, 2004
- [3] Csurgai: LABV, Légi ABV felderítő rendszer helikopterre. Tanulmány, Budapest, 2003
- [4] Kári: Radioaktív és térbeli detektálása és képszerű rögzítésének fizikai alapelve. Tanulmány, Budapest, 2001
- [5] <http://www.nmc.dote.hu/nmtk/>
- [6] <http://ion.elte.hu/~akos/mflab/rad/rad.htm>
- [7] <http://www.sulinet.hu/eletestudomany/archiv/1999/9950/vizforgalom/afakv.htm>
- [8] http://www.sulinet.hu/cgi-bin/db2www/ma/et_tart/1st?kat=Afbh&url=/eletestudomany/archiv/2000/0034/neutrino/neutrino.html
- [9] William W. Moses: Current trends in scintillator detectors and materials, Nuclear Instruments and Methods in Physics Research, Vol. 487, 2002
- [10] Cristina Zavaleta: Photodiodes as Substitutes for Photomultiplier Tubes (http://ric.uthscsa.edu/personalpages/lancaste/DI2_Projects_2003/Photodiode_vs_PMT.pdf)

Antal Erika

A védelmi teljesítménymérés eljárásai és hazai bevezetésük esélyei

A teljesítménnyel való elszámolás törvényi erőre emelkedésével a hazai közgondolkodásban is megjelent a teljesítménnyel való elszámolás követelményének érvényesítési igénye az államigazgatásban. A teljesítménymérés előfeltétele a megfelelő számviteli információs rendszer, ezért a szerző a teljesítménymérés alapfogalmainak áttekintése előtt bemutatja a számviteli rendszer egyes típusait, majd a teljesítménymérésre kialakított számos nemzetközi modell közül az Amerikai Egyesült Államok és Nagy-Britannia példáját. A nemzetközi kitekintést követően megállapítja: a hazai szabályozási keret hiányosságai ellenére a teljesítménymérés nem megoldhatatlan feladat még olyan nehezen operacionalizálható területen sem, mint a védelem.

A témaválasztás aktualitását adja, hogy a hazai közgondolkodásban is olyan élesen megjelent a teljesítménnyel való elszámolás követelményének érvényesítési igénye az államigazgatásban, hogy a teljesítménnyel való elszámolás törvényi szintre emelkedett.

A hazai szabályozás azonban korántsem mondható alaposnak és megnyugtatónak, hiszen az elvek és az elvárások összhangban vannak ugyan a nemzetközi gyakorlattal, de a feladat végrehajtásának alapfeltételei és a feltételek megteremtésének lehetséges módjai nem képezték vizsgálat tárgyát.

A számviteli rendszer

Egy adott rendszert két szinten jellemezhetünk: az anyagi javak áramlásával, ami a valóságnak tekinthető, illetve a valóság leképezésével, azaz a fenti mozgásokról szóló információk áramlásával. Az információáramlás célja, hogy a reálfolyamatokat kontroll alatt tarthassuk (Anthony, 1988). Az információs rendszer kialakításakor figyelembe kell venni, hogy az információ is erőforrás, amelynek explicit és implicit költségei vannak. Salamon az információkat három dimenzió szerint nyolc kategóriába sorolja: minőségi vagy mennyiségi; eseti vagy állandó; külső vagy belső információ. Rámutat, hogy az információs rendszerek alapvetően az állandó, belső és mennyiségi adatok kezelését oldják meg (Salamon, 1993.).

A valóság leképezését biztosító rendszer a számvitel, amely két elkülönült területet fog át: a pénzügyi számvitelt és a vezetői számvitelt. A pénzügyi számvitel a

gazdálkodó egységgel kapcsolatba kerülő külső érintettek (állam, befektetők, versenytársak stb.) információ ellátását biztosítja. Megbízható, valós képet nyújt a szervezet vagyoni, pénzügyi és jövedelmi helyzetéről, egy olyan átlátható, egységes forma szerint, amely lehetővé teszi a más piaci szereplőkkel való összehasonlítást (Adorján at al, 2002).

A vezetői számvitel a belső érintettek információval történő ellátását szolgálja, a döntési mechanizmus alapvető információs bázisát teremti meg. Vezetői döntés függvénye, hogy adott szervezetben milyen számítások, kimutatások készítését írják elő, melyek azok a kulcsdimenziók, amelyekre vonatkozóan információkat szeretnének kapni. Éppen ezért nincs szükség annak egységesítésére, minden szervezet egyéni igényeinek megfelelően alakíthatja az adatszolgáltatás tartalmát, formáját, gyakoriságát stb. (Tóth, 1999).

A költségvetési szervek esetén a pénzügyi számvitel szabályai merevebbek, rugalmatlanabbak, mint a gazdálkodó szervek esetében, a költségvetési gazdálkodásra vonatkozó részletes szabályok pedig nem ösztönzik a vezetői számviteli rendszer kialakítását.

Attól függően, hogy a gazdasági események mikor jelennek meg a könyvvizelésben, a számviteli rendszernek három típusát különböztetjük meg:

1. *Pénzforgalmi szemléletű számvitel:* a tranzakciók a pénzmozgással egyidejűleg jelennek meg a könyvelésben, akkor és azt könyveljük, amikor és amivel pénzkifizetés vagy pénz bevételezés történt.
2. *Üzemgazdasági szemléletű számvitel:* a tevékenység költségének és ráfordításának kimutatása a cél, azokat a tranzakciókat ismeri el, amelyek az adott időszakot terhelik, függetlenül a pénzmozgástól. A pénzügyileg nem rendezett tételek követelések és kötelezettségek formájában jelennek meg a könyvekben. Az ingatlanok és tárgyi eszközök beszerzési ára nem a vétel időszakát terheli, hanem az amortizálódás mértékével évenként terheli az eredményt, az értékcsökkenési leírás jelent költségtényezőt.
3. *Módosított pénzforgalmi szemléletű számvitel:* a pénzforgalmi szemléletű kimutatásokat időszakonként üzemgazdasági szemléletű adatokkal korrigálják.

Az államszámvitelnek két fő követelményt kell kielégítenie: átfogó adatokat kell biztosítani a törvényhozó hatalom részére, hogy a közpénzeket a jóváhagyott feladatokra használják fel, ugyanakkor a helyi vezetők döntéseit is támogatni kell a hatékony gazdálkodás érdekében. A gazdálkodáshoz szükséges ésszerű szabadság foka nem csorbíthatja a parlamenti kontrollt (Kassó, 2001).

Az államháztartási számvitel jelenlegi formájában nagyon pazarló, a két legfontosabb információ felhasználó – a politikai döntéshozó és a helyi gazdálkodásért felelős vezető – nem kap megfelelő információt. A túl sok információ áttekinthetetlen és kezelhetetlen, nem átlátható a végrehajtó hatalom tevékenysége, a vezetők pedig nem szembesülnek döntéseik teljes pénzügyi és vagyoni következményeivel. Az eszközök használatának tényezője nem épül be a közszolgáltatások költségtényezőibe.

Világszerte a közigazgatási reform egyik sarkalatos kérdése a pénzforgalmi számvitelről az üzemgazdasági számvitelre való áttérés. *A pénzforgalmi és üzemgazdasági szemlélettel kapcsolatosan fontos néhány dolgot kiemelni:*

1. A két szemlélet végeredménye hosszú távon ugyanaz kell, hogy legyen, csak az időszakonkénti elszámolás tér el.

2. Az üzemgazdasági szemlélet előbb biztosít információt a tevékenység költségéről, hiszen nem kell megvárni a pénzügyi rendezést, a fizikai teljesítés a lényeg.
3. A kummulált üzemgazdasági felhasználás és a pénzforgalom közötti eltérés a kötelezettségekből számítható.
4. Üzemgazdasági szemléletben az önköltség tartalom értelmezhető. Pénzforgalmi szemléletben a teljesítés és a pénzügyi rendezés időbeli eltérése miatt torzul a kép.

Az üzemgazdasági szemléletű számvitelre való áttérés azonban csak egy átfogó költségvetési reform része lehet. A számvitelnek szolgálnia, nem pedig vezetnie kell ezt a reformot, vagyis a költségvetési rendszernek kell meghatároznia az államháztartás szervezeteinek számviteli rendszerét. Mivel az üzemgazdasági szemlélet a pénzmozgásokat is ki tudja mutatni – a vállalkozások cash flow kimutatása is erre szolgál – nem két egymást kizáró rendszerként kellene kezelni a két számviteli szemléletet. A pénzforgalmi szemléletről az üzemgazdasági szemléletre való áttérés kérdését úgy kell megfogalmazni, hogy miért van szükség több információra, amit a pénzforgalmi nem, csak az üzemgazdasági szemlélet tud nyújtani (Diamond, 2002).

A 70-es évek végén Magyarországon is elindult egy reformkezdeményezés a költségvetési gazdálkodás és a számviteli rendszer modernizálására. Felismerték ugyanis, hogy a költségvetési tervezés, könyvvitel és beszámolás középpontjában a kiadások feladatonkénti megtervezése áll, pedig feladatra pénzkidrást csak igen nagy pontatlansággal lehet megállapítani, így több feladat egyidejű ellátása esetén nem lehet komoly elemzést végezni a pénzforgalmi adatok alapján (Dudás–Harangozó, 1979). Ezen ellentmondás feloldására a leginkább javasolt változat az volt, hogy kiadási pénzforgalmat csak intézményi szinten kelljen tervezni, a feladatok vonatkozásában pedig költségtervezés legyen, s természetesen ezzel azonos rendszerű a beszámolás is.

A teljesítménymérés alapjai

Elsőként tekintsük át a teljesítménymérés tárgyát, azaz mit kívánunk mérni. A Magyar Értelmező Kéziszótár teljesítmény definíciójaként az alábbiak szerepelnek: „valamely tevékenység (lemérhető) eredménye” (Magyar Értelmező Kéziszótár, 2003. p. 1324.). A teljesítmény tehát szükségszerűen valamely aktivitáshoz kapcsolódik, tudatos munka eredménye, másrészt már a definícióban szerepel a mérhetőség követelménye.

A nemzetközi szakirodalom a teljesítmény kapcsán az input-output-outcome hármast különíti el. Input alatt a tevékenység érdekében felhasznált erőforrásokat értjük, amely viszonylag jól mérhető, bár pénzforgalmi szemléletű kettős könyvvitel rendszerében az adott időszakban pénzforgalommal járó tételeket mutatják be, s azokat is csak megjelenési formájukban, a szakfeladathoz rendelés már problémákba ütközik.

Output a szervezeti tevékenység kimenete, azt mutatja meg, hogy mennyi és milyen tevékenységet sikerült végrehajtani az adott időszakban. Az eredmény (outcome) pedig arra irányul, hogy az elvégzett tevékenységek milyen célt elégítettek ki, a fogyasztók mely igényeit szolgálták és milyen mértékben hoztak létre értéket.

A teljesítménymérés feltételezi, hogy ezt a három fogalmat valamilyen formában operacionalizálni tudjuk, majd ezeket hasonlítja egymáshoz. Attól függően, hogy mely tételeket hasonlítjuk össze, beszélhetünk gazdaságosságról, hatékonyságról, eredményességről és „value for money” – értékteremtés – mérésről.

A három „E”, a gazdaságosság (economy), a hatékonyság (efficiency), és eredményesség (effectiveness) tartalmát Vígvári a következők szerint határozza meg. A gazdaságosság a tevékenységhez felhasznált erőforrások költségeinek minimalizálását jelenti. A hatékonyság a tevékenység outputjának egységére jutó előállítási költséget mutatja, míg az eredményesség a tevékenység szándékolt céljainak elérését jelenti. A „value for money” elv azt mondja ki, hogy minden ráfordítás akkor indokolt, ha az valamilyen formában tényleges vagy virtuális hozzáadott értéket teremt (Vígvári, 2002).

A hatékonyság az egységnyi outputhoz felhasznált input mennyiségét adja meg. Az eredményesség az outcome-output hányadost jelenti. Utóbbi kettő közötti összefüggést, a stratégiai eredményességet, az alábbi ábra mutatja be:

Működési hatékonyság	Magas	Szükségtelen tevékenységet jól végezni	Szükséges tevékenységet jól végezni
	Alacsony	Szükségtelen tevékenységet rosszul végezni	Szükséges tevékenységet rosszul végezni
		Alacsony	Magas

Forrás: Resource, 1999

A közszektorban még nincs kialakult módszer arra, hogy a több különféle mérőszámot egyetlen, a szervezeti teljesítmény egészét lefedő mutatóvá alakítsuk. A piaci szféra vállalatai sem pusztán egy célt követnek, a piac mégis nyújt olyan gazdasági mérőszámot a teljesítmény megítéléséhez, mint például az eredmény, a piaci részesedés vagy az eszközarányos megtérülés.

A pénzügyi teljesítmény mérése azért lehet alapja a szervezeti teljesítmény megítélésének, mert a vállalatok bevételeit is a teljesítmény határozza meg. Ezzel ellentétben, a közszektorban a bevételi oldal többnyire adottság, politikai alku eredményeként jön létre, a hivatal teljesítménye csak a szűk körben érvényesülő saját bevételek tekintetében meghatározó.

Tekintsünk most át két nemzetközi megoldást a közszektor, azon belül is a védelmi teljesítmények mérésére.

Az USA és a teljesítmény menedzsment

A teljesítményről való elszámoltatás megvalósítására az amerikai törvényhozás William Roth szenátor kezdeményezésére 1993-ban törvényt alkotott a kormányzati teljesítményről és eredményekről (GPRA¹). A GPRA elődjének tekintik a tervezési, progra-

mozási és költségvetés készítési rendszert (PPBS²), és a 70-es évek célok alapján történő vezetés³ módszerét majd a nullbázisú költségvetést⁴.

A GPRA előírásai szerint minden minisztérium és közhivatal stratégiai tervet készít, s erre alapozza éves teljesítménytervét, amely a tárgyidőszakra vonatkozó teljesítmény célokat határozza meg. A Vezetési és Költségvetési Hivatal⁵ a minisztériumok terveire alapozva elkészíti kormányzat átfogó éves tervét, amelyben az egyes fejezetek költségvetése tükrözi az elérendő teljesítményszintet. A végrehajtás során a vezetők nagyobb rugalmasságot kapnak az adminisztratív korlátok lazításával, ezzel egyidejűleg azonban a programok teljesítményével és a működési teljesítménnyel kapcsolatos elszámoltatás is erősödik. A tervek végrehajtásáról minden minisztérium és közhivatal éves teljesítmény beszámolót készít, amelyben összehasonlítja a teljesítmény tényleges szintjét a teljesítménytervben kitűzött elvárásokkal.

A 6 évet lefedő, és legalább 3 évente aktualizálásra kerülő stratégiai tervben meg kell határozni a szervezet átfogó küldetését, le kell írni az általános irányokat és célokat, meghatározva az elérésükhöz vezető utat. Azonosítani kell az általános célok elérését befolyásoló külső tényezőket, ismertetni kell a programok értékeléséhez használni kívánt módszert, és meg kell határozni a jövőbeli értékelések időrendjét.

Az éves teljesítménytervnek tartalmazni kell:

- a szervezet főbb programjait és működési területeire vonatkozóan legalább egy-egy teljesítmény célkitűzést⁶;
- az outputokat és eredményeket mérő teljesítmény mérőszámokat;
- a mért értékek hitelesítésére és igazolására használandó eszközök leírását;
- a működési folyamatok, képességek, a technológia, a humántőke, az információ és a teljesítmény célkitűzések megvalósításához szükséges egyéb erőforrások rövid leírását.
- a vezetők rugalmasságának növelése érdekében lazított adminisztratív szabályok leírását.

Az éves teljesítményterv céljaival kapcsolatosan követelményként fogalmazzák meg, hogy kapcsolódjanak a szervezet elérni kívánt eredményeihez, objektívek legyenek és számszerűsítható, mérhető formában határozzák meg azokat. (OECD, 2002).

Az éves teljesítmény beszámoló tartalmazza a valós és a tervezett teljesítmény szintjének összehasonlítását, és ha a teljesítmény célkitűzést nem sikerült megvalósítani, akkor az eltérés indoklását is. A terv és tényadatok eltérése esetén meg kell határozni, hogyan és milyen határidővel kívánja elérni a szervezet az elmaradt célkitűzést. Amennyiben a célkitűzés eredeti formájában nem praktikus vagy nem kivitelezhető, javaslatot kell tenni annak a jövőbeni módosítására vagy törlésére. Az éves

1 Government Performance and Results Act

2 Planning, Programming and Budgeting System

3 Management by Objectives

4 Zero Base Budgeting

5 Office of Management and Budget

6 A teljesítmény célkitűzés a teljesítmény megcélzott szintje, melyet konkrét, mérhető formában meghatározott célként fejeznek ki, beleértve a mennyiségi standardként, értékben vagy százalékban kifejezett célokat is.

teljesítmény beszámoló összefoglalja az esetlegesen év közben végzett programértékelések megállapításait is, továbbá bemutatja az adminisztratív szabályok és egyéb kööttségek feloldásának a teljesítmény célkitűzések elérésre gyakorolt hatását.

A GPRA tehát három fő elemre épít: 1) stratégiai tervezés, 2) teljesítménymérés (beleértve a célkitűzést, mérést és beszámolót), 3) nagyobb vezetői rugalmasság, cserében nagyobb elszámoltatás az eredményekről (OECD, 1996).

A stratégiai terv elkészítése – vagyis hogy a dokumentum adott időpontban kibocsátásra kerül – azonban sokkal kevésbé fontos része a tervezési folyamatnak, mint amekkora jelentőséget a dokumentumnak tulajdonítanak. A stratégiai tervezést nem egy statikus, elszigetelt cselekedetként kezelik, hanem egy dinamikus és mindent át-fogó folyamatként.

A GPRA végrehajtásának ellenőrzésére az USA Számvevőszéke megvizsgálta az USA Védelmi Minisztériumának (DoD) 2000-re vonatkozó teljesítmény beszámolóját⁷, s számos hiányosságot tártak fel (GAO, 2003).

A Védelmi Minisztérium az alábbi eredményeket (outcome) kívánta elérni az éves teljesítményterve alapján:

- az USA technológiai fölényének fenntartása a kulcsfontosságú katonai képességek területén;
- az amerikai katonai erők legyenek megfelelő létszámúak, jól képzettek és magasan motiváltak;
- a harcászultság kívánatos szintjét folyamatosan tartsák fenn;
- a működési folyamatokhoz szükséges infrastruktúra eredményesebben és költséghatékonyabban legyen biztosítva;
- az illegális kábítószeres elérhetősége, használata csökkenjen;
- kevesebb téves kifizetés történjen a szerződéses feleknek.

A vizsgálat megállapításai szerint nem volt világos, hogy a meghatározott eredmények elérésében a védelmi tárca milyen mértékben haladt előre. Ennek egyik oka, hogy az elérni kívánt eredmények komplexek, kölcsönösen összefüggőek és több év szükséges az elérésükhöz, így nehezen megvalósítható, hogy az éves teljesítmény célok mérhető utat jelöljenek ki a stratégiai célok és eredmények fokozatos elérésére.

A vizsgálat megállapításai szerint a teljesítmény célokat alátámasztó mutatók egy része – mint például a technológiai fölény jellemzése a beszerzési kiadások nagyságával – nem biztosítottak közvetlen kapcsolatot a cél eléréséhez. A teljesítmény át-fogó megítélését nehezítette, hogy a legtöbb területen néhány kitűzött teljesítmény-mutatót értek, néhány azonban nem teljesült, másokat pedig év közben csökkentettek, így összességében nehéz értékelni az előrehaladást. A minisztérium a számos terv-tény eltérés ellenére sem jelölt meg olyan specifikus lépéseket, amelyek segíteni fogják az el nem ért teljesítmény célok jövőbeni teljesítését.

⁷ A kongresszus kérésére a DoD négyévenként védelmi felülvizsgálatot tart, az első 1997-ben terjesztették a kongresszus elé, az utóbbit 2001-ben. Erre hivatkozva a 2003. februári számvevőszéki jelentés szerint a DoD még nem adta le a 2001-es tényleges eredményeket, illetve a 2002. és 2003. évi teljesítményterveket sem.

Nagy-Britannia és a több dimenziós teljesítménymérés

A brit reformokat a 60-as 70-es években a Fulton jelentés indította, majd 1982-ben jelent meg a Pénzügyi Menedzsment Kezdeményezés⁸, s 1995-ben kezdődött az üzemgazdasági szemléletű számvitelre való áttérést⁹ is megcélzó reform program (Ashton at al, 1991).

Az üzemgazdasági szemléletű számvitelre való áttérés jelentőségét abban látták, hogy míg a pénzforgalmi szemlélettel az erőforrások költségét abban az időszakban mutatják ki, amikor a hozzá kapcsolódó pénzmozgás megtörtént, addig üzemgazdasági szemléletben az erőforrások költsége azt az időszakot terheli, amely időszakban a tevékenység érdekében felhasználásra került. Az üzemgazdasági számviteltől várt további előny, hogy a tőkeköltség is bekerül a számvetésekbe, és az értékcsökkenés is valós tartalmat kap.

Ebben a rendszerben a tárcáknak az alábbi kimutatásokat kell a Parlament elé terjeszteni:

1. Erőforrás kiáramlás összefoglaló jelentése¹⁰: a tényleges és tervezett erőforrás felhasználás összehasonlítása, illetve az erőforrás és pénzfelhasználás egyeztetése.
2. Eredménykimutatás: az erőforrás felhasználás, azaz a költségek bemutatása kategóriáinként.
3. Mérleg: eszközök és források bemutatása.
4. Cash-flow kimutatás: a pénz forrásának és felhasználásának szemléltetése.
5. Az erőforrás felhasználás feladatsszemléletű bemutatása.

Ezeket a dokumentumokat kiegészíti továbbá egy könyvvizsgálatra nem kötelezett elemzés a szervezet teljesítményéről (Resource, 1999).

A britek is felismerték, hogy a szervezet eredményes működéséhez fontos, hogy az erőforrás elosztás tükrözze a szervezeti célokat, azaz olyan tevékenységeket finanszírozzunk, amelyek hozzájárulnak a kitűzött eredmény eléréséhez. Ha a két rendszert egymástól függetlenül alakítják ki, nem azonosak a felelősségi viszonyok, az nehezíti a racionális erőforrás elosztást.

A közigazgatásban számos kísérlet történt a piaci szférában sikerrel alkalmazott módszerek testreszabására. Az egyik ilyen a kiegyensúlyozott stratégiai mutatószám rendszer ötlete, amely a szervezet jövőképét és stratégiáját fordítja le egy olyan átfogó mutatószám-rendszerre, amely egyben kijelöl egy stratégiai teljesítményértékelési és vezetési rendszer keretét is.

Négy szempont: a pénzügyi teljesítmény, a vevők, a működési folyamatok, valamint a tanulás és fejlődés között próbál egyensúlyt teremteni. Másrészt kapcsolatot alakít ki a vállalati stratégia és az operatív működés között. Egyetlen jól áttekinthető kimutatásban foglalja össze a vállalat számára legfontosabb tényezőket (Kaplan–Norton, 1999).

8 Financial Management Initiative, melyet sokan kritizáltak, hogy az emberek vezetése helyett a hangsúlyt inkább az információs rendszerre helyezte, s mint mondták, a kormányzat a menedzsmentet összetévesztette a kontrollal.

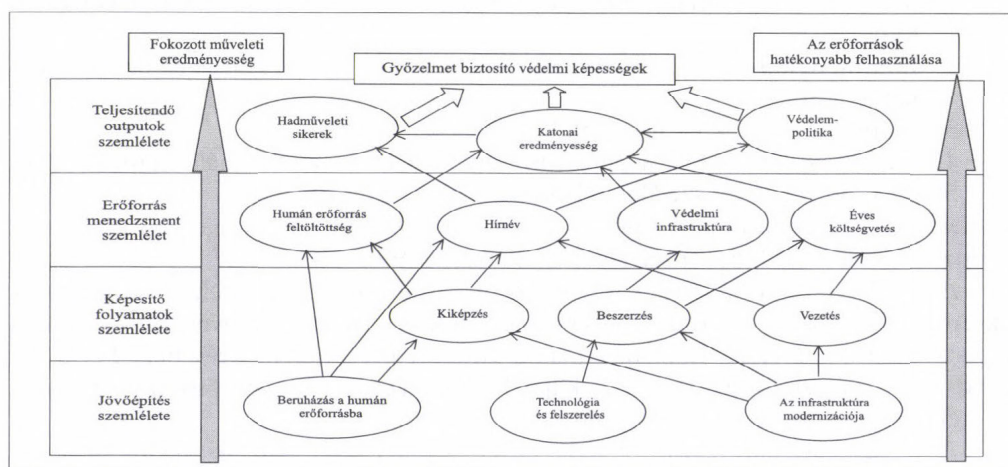
9 Resource Accounting and Budgeting

10 Summary Resource Outturn.

A közszektorban való hasznosítás során a kiegyensúlyozott stratégiai mutatószám rendszer egyik legfontosabb előnye lehet, hogy a gazdálkodás hatékonyságára vonatkozó mutatók mellett megjeleníti a külső célok teljesítését is, a társadalmi elégedettséget.

A brit Védelmi Minisztérium kísérletet tett a kiegyensúlyozott stratégiai mutatószám rendszer bevezetésére. Ennek előnyeit abban látták, hogy összpontosítja a vezetés figyelmét, kiegyensúlyozott döntéshozatalhoz vezet, rugalmasságot biztosít, és világos, áttekinthető a formátuma. Hátrányként jelölték meg, hogy csak annyit ér, amennyit a mögötte rejlő információ, s a számszerűsítés nehézségei miatt szubjektív az értékelés. Előállítása munkaigényes, és a kezdeti képzés jelentős forrást igényel (Performance, 2000).

A bevezetés előtt a Védelmi Minisztérium megvizsgálta, hogy a vállalkozói szférában alkalmazott dimenziók hogyan értelmezhetők a közszektorban, különösen a védelem területén. Megállapításuk szerint a dimenziók számát nem volt szükséges megváltoztatni, csak tartalmukat kellett részben módosítani. (A minisztérium stratégiai térképét az alábbi ábra tartalmazza).

A vevői dimenziót, mivel üzleti értelemben vett fogyasztókkal a minisztérium nem rendelkezik, „teljesítendő outputok” dimenzióra változtatták. A pénzügyi dimenzió tartalma eltér a vállalatok hasonló dimenziójától, nem pénzügyi eredmény elérése a cél, hanem az erőforrások hatékony és eredményes felhasználása, így „erőforrás menedzsment” dimenzióvá alakult.

A tanulás és fejlődés nézőpont a „jövőépítés” elnevezést kapta, bár a fejlődés itt nem méretbeli, hanem minőségi fejlődést jelent, a humán erőforrások, az információtechnológia és a kutatás-fejlesztés tekintetében. A működési folyamatok dimenziót a teljesítmény előállításának megalapozását hangsúlyozva „képesítő folyamatok” névvel szerepeltetik.

A stratégiai célokat a következők szerint transzformálták a négy dimenzióba:

1. Teljesítendő outputok: sikeres műveletek végrehajtása, felkészült haderő biztosítása, a védelmi felülvizsgálatnak megfelelő haderőstruktúra és képességek elérése, a védelempolitika kialakítása és végrehajtása.

2. Erőforrás menedzsment: kiegyensúlyozott program készítése, az éves kiadások kontrollja, személyzeti egyensúly elérése, haditechnikai eszköz programok végrehajtása, a HM és a haderő reputációjának felépítése.
3. Képesítő folyamatok: a csapatmunka javítása, az üzemgazdasági számvitel előnyeinek kihasználása, az intelligens beszerzési rendszer előnyeinek kihasználása, a teljesítmény menedzsment bevezetése.
4. Jövőépítés: a személyi állomány fejlesztése, a stratégiai értékelés, az információk hasznosítása, a kutatás és technológia (Hally, 2004).

A teljesítménymérés hazai esélyei

Hazánkban a közszolgálat teljesítményének mérési igénye az Üvegzséb törvénnyel jelent meg explicit módon a közéletben. A törvénynek véleményem szerint legfontosabb, de egyelőre nem kellően kidolgozott területe a szakmai feladatvégzés hatékonyságának és eredményességének mérése mutatószámok segítségével.

A törvényben meghatározott feladatok végrehajtására kiadott kormányhatározat¹¹ kötelezővé teszi, és minden tárca saját hatáskörébe utalja a közfeladatot ellátó szervek, személyek feladatellátásának, kapacitásának jellemzésére, teljesítményének, hatékonyságának mérésére vonatkozó módszertan és mutatószámok kialakítását (kapacitás-, feladat-, teljesítmény-, eredményesség-, hatékonyság-mutatók).

A közpénz felhasználásának, a közvagyon használatának átláthatóságát nem csupán a pénzügyi, fiskális adatok transzparenciája, hanem a mögötte álló teljesítménynek, a szakmai munka eredményességének, továbbá az azt megalapozó folyamatoknak a megítélhetősége is biztosítja.

Véleményem szerint a feladat bonyolultságát jelzi azonban, hogy még a módszertan kialakítására sem történt központi próbálkozás, pedig legalább a rendszerrel szemben támasztott alapkövetelmények államháztartási szinten is megragadhatóak lennének. A törvénycsomag megvalósításának feltételrendszeréről, a benne foglalt előírások érvényesítésének minimális személyi, szervezeti, technikai feltételeiről a kormány hatáskörében előzetesen még csak hatásvizsgálat sem készült (Kovács, 2003).

Ez másrészt azt jelenti, hogy a tárca teljes döntési szabadságot élvez, hogy a vezetői igényeknek megfelelően alakítsa ki saját teljesítménymérési rendszerét. Mint a nemzetközi példák is mutatják, nincs kizárólagos és nincs tökéletes megoldás. Sokak osztják azt a véleményt, hogy a védelem olyan speciális terület, amelynek teljesítményét békeidőszakban nem lehet mérni. Véleményem szerint *minden mérhető, ami létezik, csak a mérőeszköz, mérőszám megválasztásánál tisztában kell lennünk, hogy a teljesítmény mely dimenzióját mérjük, s milyen egyszerűsítésekkel kell élnünk a valóság leképezése során.*

A nemzetközi példák azt mutatják, hogy olyan mérési rendszerben illúzió lenne reménykedni, amely a védelmi kiadások 100 százalékát képes teljesítményekhez

¹¹ A közpénzek felhasználásáról, a köztulajdon használatának nyilvánosságáról, átláthatóbbá tételéről és ellenőrzésének bővítéséről szóló "Üvegzséb" törvényből eredő és az államháztartási információs és működési rendszer korszerűsítését szolgáló egyes feladatokról szóló 1096/2003 (IX.11.) Kormányhatározat.

rendelteni bemutatni. Nem is lenne célszerű ilyen rendszert kialakítani, mivel valószínűleg az információk egy részének előállításának költsége meghaladná a rendelkezésre állásukból eredő hasznosságot.

A feladat ennek ellenére nem állítja megoldhatatlan kihívás elé a tárcát, az egyetlen feltétel, melynek hiánya kétségesse teszi a hatékonyság – azaz az egységnyi outputra jutó költség – mérését, az a megfelelő számviteli rendszer. Ez persze nem azt jelenti, hogy a jelenlegi számviteli rendszer nem működik kiválóan, egyszerűen csak más célokat szolgál. Jelenleg ugyanis csak a kiadások nyilvántartására alkalmas a költségvetési számvitel, s ennek megváltoztatása kormányzati akarat nélkül tárca hatáskörben nem elképzelhető. A kiadások jelenleg is feloszthatók, és fel is kell osztani szakfeladatok szerint, ez azonban nem rendelkezik azzal a közgazdasági tartalommal, amely a teljesítményméréshez szükséges. E nélkül pedig csak a pénzügyi és szakmai teljesítmények elkülönült mérése valósítható meg, holott a nemzetközi tendenciák az integrált – a pénzügyi és szakmai teljesítmény együttes kezelésére alkalmas – mérési módszerek létjogosultságát támasztják alá.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Adorján et al [2002]: Üzemgazdasági számvitel. Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem Számvitel Tanszék, Budapest. 351 p.
- Ashton D – Hopper T – Scapens R W [1991]: Issues in Management Accounting. Prentice Hall, London. p. 321
- Diamond, Jack [2002]: Performance budgeting - is accrual accounting required? IMF, Washington. p. 30.
- Dudás Jánosné – Harangozó Nándor [1979]: Költségtervezést és –beszámolást a hatékonyabb gazdálkodás érdekében! Ügyletel és információ az államigazgatásban 2. p. 33–44.
- GAO [2003]: Department of Defense Major Management Challenges and Program Risks, January, GAO-03-98. p. 104.
- Hally, Phil [2004]: Organisational Performance Management in the UK Ministry of Defence. Előadás 2004. január 27-én, London.
- Kaplan R – Norton D P [1999]: Balanced Scorecard: Kiegyensúlyozott stratégiai mutatószám-rendszer. KJK, Budapest. p. 301.
- Kassó Zsuzsanna [2001]: Gondolatok az államszámvitel törvényi koncepciójához. Számvitel, Adó, Könyvvizsgálat 5. p. 201–205.
- Kovács Árpád [2003]: A közpénzekről átláthatóan. Cél, feladat, eszköz. Számvitel, adó, könyvvizsgálat 7–8. p. 302–304.
- Magyar értelmező kéziszótár [2003]: Akadémia Kiadó, Budapest.
- OECD [1996]: Performance management in government: Contemporary illustrations. Paris. p. 109.
- OECD [2002]: Working for results: The American Experience in Enhancing Government Performance. PUMA/HRM (2002)2, Paris. p.15.
- Performance Management Awareness Day [2000]: Ministry of Defence, UK, kézirat. p. 18.
- Resource Accounting and Budgeting [1999]: The Unicorn Training Partnership, UK, kézirat. p. 78.
- Salamon Károly [1993]: A kontrolling szerepe a vállalati hatékonyság javításában. Számvitel és Könyvvizsgálat 9. p. 398–405.
- Tóth Antal [1999]: A vezetői számvitel, mint a pénzügyi számvitelnek a vezetés által igényelt továbbfejlesztése. Szám-adó 12. p. 3–5.
- Vígvári András [2002]: Az ellenőrzési funkció felértékelődése és a modern gazdálkodás kihívásai. Vezetéstudomány 10. p. 45–57.

Pirityi Sándor

Latin-Amerika – az „elfelejtett földrész” porondra lép

Latin-Amerika bővelkedik „egyesült államokban”, magyarul szövetségi államokból összekovácsolódott föderatív államokban, de törpe államképletekben is. Biztonsági tényezőt lát az állami integritásban, a területi egység megőrzésében, az államok területi sérthetetlenségében, amit az etnikai, vallási, társadalmi-szociális, kulturális és nyelvi háborúskodás súlyosan veszélyeztethet. A szerző geopolitikai jellegű úti-beszámolójában áttekinti Latin-Amerika szerepét a világgazdaságban, a térség országainak szociális és biztonsági helyzetét, az Amerikai Egyesült Államokhoz, Európához és az arab országokhoz fűződő kapcsolatát. Összefoglalva mondanivalóját hangsúlyozza: Latin-Amerika – „örökmozgó”, amely civilizációt alkot, előítéleteket rombol, hidakat épít és erőszak-tipológiát szemléltet.

Latin-Amerika szemlátomást „emberi jogokat” igényel a nemzetközi közösségtől, elsősorban a világ „nagyjaitól” meghallgatást, megértést, méltányosságot. Ugyanakkor ez a földrész polarizálódik, államai és politikusai ideológiai alkatuk és érdekeik szerint részben Amerikára, részben Európára, részben a „fejlődő világra” orientálódnak. Küzdenek múltjukkal, küzdenek a jövőért. Térségenként a melegszívű békés együttélés váltakozik majdnem hidegháborús konfrontációkkal, a folyamatosság új hangsúlyokkal, a stabilitás labilitással.

Latin-Amerikára fel kell figyelni, pozitív és negatív potenciálját tekintetbe kell venni, sajátosságát meg kell érteni, hiszen vannak például lakatlan és lakhatatlan területei, öntörvényű fegyveres szervezetei, önbíráskodási szokásai, sok évszázados faji hagyományai, fanatikus beidegződései. Valójában nem dőlt el az a kérdés, hogy a katonai diktatúrák voltak-e kárhozatosabbak legújabbkori történetében, vagy az őket felváltó korrupt „demokráciák”, narko-liberalizmusok, az eszközökben nem válogató oligarchiák. De Latin-Amerika atomfegyvermentes övezet, államai nem sok értelmét látják az egymással való szokványos háborúskodásnak, a fékevesztett fegyverkezési hajszának, az ellenségkeresésnek.

Latin-Amerika nemcsak Dél-Amerikát foglalja magában, hanem Észak-Amerika déli részét és Közép-Amerikát is. Területén eredetileg indián törzsek éltek, 1492 után sorra jelentek meg a spanyolok, a portugálok, majd az angolok, a franciák és a hollandok. A 16. században megkezdődött az afrikai négerek betelepítése, a 19. század első negyedében megindult a gyarmatbirtokok függetlenné válásának folyamata,

amely még a második világháború után is egy tucat új államképlet létrejöttét eredményezte. Az Egyesült Államok politikai, gazdasági és kulturális behatolásának volt alárendelve 1948-ban az Amerikai Államok Szervezetének megalakulása. Washington hamarosan 15 latin-amerikai országban tett szert katonai támaszpontokra, 12 országgal kötött katonai védelmi szövetséget. Ez eleve központi jelentőségűvé teszi Latin-Amerika és az Egyesült Államok közötti viszony alakulásának kérdését.

Latin-Amerika „energiát hordoz” – Okok a derűlátásra, krónikus árnyoldakkal

Latin-Amerikának van súlya és szerepe a világgazdaságban, kínálattal és kereslettel is jelentkezik a világpiacra, de gazdasági-pénzügyi biztonság dolgában nem irigylésre méltó a helyzete. Ez rányomja a bélyegét a szubkontinensnek és államainak belbiztonságára, a létbiztonságtól, a szociális biztonságtól a közbiztonságig. A felszín sokszor rendet mutat, jólétet, gondtalanságot, de a centrumoktól távolodva mind lesújtóbb a kép.

A „felső tízezrek” élvezik és értékelik, ami van, a szabadságot, a demokráciát, de a hajléktalanok, a kisemmizettek, a munkanélküliek, a rettegésben tartottak, a gyógyításban nem reménykedő betegek, az éhezők tíz- és százmilliói számára semmit nem jelent a szabadság, a demokrácia, ők „csak” megélhetést, létbiztonságot, orvosi és szociális ellátást igényelnek, nem jogrendet, hanem egyszerűen rendet, igazságságot, nem könyöradományokat, de legalább szavatolt létminimumot és munkát.

2005-ben Latin-Amerika gazdasági megítélése mind a térségben, mind a világ más régióiban talán kedvezőbb mint valaha. Kielégítő növekedési mutatókat közölnek, az infláció a legtöbb országban ellenőrzött, a mérlegek kiegyensúlyozottak, a 2001–2003 közötti legyengültség lassan feledésbe merül.

Külső megfigyelők azonban arra is felhívják a figyelmet, hogy mindebben éppen a külső tényezőknek valószínűleg jelentősebb szerepük van, mint a belső erőfeszítéseknek, ezért a pangás vagy a visszaesés sem kizárt. Több országban meghasonlott a gazdaság: bizonyos szektorok beintegrálódtak a világgazdaságba, ezek virágoznak, a többi csak a létfenntartást szolgálja.

Latin-amerikai források nem tagadják a már említett „világkonjunktúra” előnyös szerepét, például abban a vonatkozásban, hogy Kína, általában Ázsia nekilendülése megnövelte a latin-amerikai nyersanyagok, energiahordozók, mezőgazdasági termékek iránti keresletet, ami világpiaci áremelkedésekhez vezetett. Bizonyos fejlemények könnyítettek a latin-amerikai adósok helyzetén.

Az utóbbi években több térségbeli ország áttért a rugalmasabb pénzváltási árfolyamokra. Brazíliában és Argentínában a jelentős leértékelések nyomán egyes feldolgozó iparágak ismét lélegzethez jutottak, némileg visszanyerték versenyképességüket. Furcsa módon a sajtó a fejlődés legkomolyabb akadályát a politikában látatja. Bolívia és Ecuador jól példázza az állami intézmények válságát. Itt-ott a képzési rendszer elhanyagoltságára is fény derül, az infrastruktúra kiépítetlenségére úgyszintén, baj van a jogállamisággal is, de kevés jel utal javító szándékú kezdeményezésekre és intézkedésekre.

A társadalmi igazságosság napról-napra közelebb kerül, akárcsak a látóhatár... Pedig van legalább egy terület, amely mentőövet dobhatna és talán fog is dobni Latin-Amerikának, ha „energikusan” saját lábára áll, vagyis az energiahordozókban rejlő – akár konjunkturális – lehetőségeket megragadja.

Az olajárak 2004 januárja óta kétszeresére emelkedése, amit egyfajta „keresleti sokkhatással” magyaráznak, Latin-Amerikát is sajátos érdeklődés tárgyává tette.

Jean-Marie Chevalier *A nagy energiacsaták* című könyve adalékokkal szolgálhat ebben a vonatkozásban Latin-Amerika helyzetének és kilátásainak megítéléséhez. Jelenleg a világ kőolajtermelésének 16 százalékát nemzetközi társaságok adják, a közép-keleti társaságok részesedése 24 százalék, az ázsiaiaké 13, a latin-amerikaiaké 11 százalék. Ez utóbbiak közül kiemelkedik a brazil Petrobras, a venezuelai PDV, a mexikói Pemex. Ha a jelenlegi közgazdasági feltételek mellett kitermelésre érdemes és a jelenlegi műszaki lehetőségek mellett kitermelhető felderített kőolajkészleteket vesszük alapul, azok kétharmada a Közép-Keleten, közel 12 százaléka Közép-Ázsiában, a Kaukázusban és Szibériában, 9,4 százaléka Afrikában, 8,5 százaléka Latin-Amerikában van. Többségükben tehát politikailag zűrzavaros, fegyveres konfliktusokban bővelkedő térségekről van szó.

A BP Statistical Review of World Energy ez év júniusi számából kitűnik, hogy 2004-ben Mexikó 190 millió tonna kőolajat és 37 milliárd köbméter földgázt, Venezuela 153 millió tonna kőolajat és 28 milliárd köbméter földgázt, Brazília 76,5 millió tonna kőolajat és 11 milliárd köbméter földgázt, Argentína 38 millió tonna kőolajat és 45 milliárd köbméter földgázt termelt ki.

A múlt évben az Egyesült Államok kőolaj-behozatalának 33,3 százaléka származott Latin-Amerikából és csupán 19,6 százaléka a Közép-Keletről. A teljes amerikai kőolajimport 2004-ben 638,4 millió tonnára rúgott. (Megemlíthető, hogy Európa 621,4 millió tonnás olajbehozatalának 42,6 százalékát adták a szovjet utódállamok.)

Természetesen a kőolajexportnak, a földgázexportnak el kell jutnia a piacokra. A már idézett Pánamerikai Fejlesztési Bank égisze alatt folyik egy dél-amerikai földgázvezeték-hálózat tervezése, amely Perut, Chilét, Argentínát, Uruguayt, Brazíliát, Bolíviát és Paraguayt kötné össze, részben meglévő hálózatokra támaszkodva. A bank azt hirdeti, hogy a régió szempontjából létfontosságú az energiai integráció és a versenyképesség, s hogy a földgáz hamarosan „geopolitikai jelentőségre” tesz szert Dél-Amerikában. Hozzáfűzi, hogy Latin-Amerikának és a Karib-térségnek egy mind globálisabbá váló gazdasági rendszerben versenyképessé válásához „nagyobb beruházásokat kell eszközölni a térség infrastruktúrájába, különösen olyan kritikus fontosságú területeken, mint az energia, a szállítás, a vízellátás és a közegészségügy.

2005 júniusának végén a „Mercosur”, a dél-amerikai vámúnió¹ Asunciónban (Paraguay) megtartott csúcsertekezletén némi mozgásba jött a terv, ugyanakkor szembekerültek egymással azok, akik már privatizálták a földgáz-kitermelést (Argentína, Bolívia) és azok, akiknél megmaradtak az állami vállalatok (Petrobras, Brazília, Petroleos de Venezuela, Pemex, Mexikó).

Az asuncióni csúcsertekezlet azzal is magára vonta a figyelmet, hogy egy 100 millió dolláros alapot hozott létre az energetikai szerkezetátalakítási programok összehangolására. Az alaphoz 70 százalékban Brazília, 27 százalékban Argentína járult hozzá, a két fő kedvezményezett Paraguay és Uruguay.

1 A „Déli Közös Piacot” (Mercosur) 1994-ben Argentína, Brazília, Paraguay és Uruguay kezdeményezte, hozzájuk csatlakozott 1996-ban Bolívia és Chile, 2003-ban Peru, 2004-ben Ecuador, Kolumbia és Venezuela.

Dél-Amerikában körvonalazódik egyébként egy általánosabb regionális tömörülés is, amelynek alapító okiratát Peruban írták alá még 2004 decemberében. Tizenkét dél-amerikai ország állapodott meg a „Dél-amerikai Nemzetközösség” életre hívásában, olyan perspektívával, hogy a közösség idővel konkurenciát teremthet mind az Egyesült Államok, mind az Európai Unió számára. Az aláírási ceremónián a perui elnök több mint 360 milliós népességű közös piac kialakulását jósolta, emellett kilátásba helyezett egységes útlevelet, valutát, közös parlamentet és bíróságokat.

Amerikai partner-szondázás

Az Egyesült Államok 2005-ös *„Latin-Amerikára ébredése”*, aminek néhány mozzanatát most felidézünk, nem egy európai elemzőnek a „közel-külföld” iránti orosz érzékenységet, valamint a „saját ház előtti söprögetés” illendőségét juttatta eszébe azután, hogy a Fehér Ház az utóbbi években aránytalanul nagy figyelmet szentelt a sokkal távolabbi Iraknak, Afganisztánnak, Közép-Ázsiának, a „tágabb Közép-Keletnek”, általában az ázsiai-csendes-óceáni térségnek, jóllehet Latin-Amerika nagyobb odafigyelést, nagyobb érdeklődést és empátiát igényelt volna.

Nem tudni, hogy hány portugál ajkú állampolgára van az Egyesült Államoknak, de az amerikai népesség-nyilvántartó hivatal 2005. június elején azt közölte, hogy az Egyesült Államok spanyol ajkú lakossága meghaladta a 41 milliót (!), ami megközelíti a 14 százalékot a 296,3 milliós összlakossághoz képest. (Képviselőházi arányuk alig 6 százalék, szenátusi arányuk pedig mindössze 2 százalék.) Ez persze csak egy indok volt emellett, hogy az amerikai diplomácia új irányítója első külföldi útját – Brazíliát, Kolumbiát, Chilét és El Salvadort érintő hivatalos látogatását – Dél-Amerikában tegye. A nagyszériás megnyilatkozási kényszer magától értetődően bepillantást engedett az Egyesült Államok latin-amerikai politikájának *„új hangsúlyaiba”* is.

Az *amerikai külügyminiszter-asszony* április 25-én indult latin-amerikai körútjára. Külön repülőgépén Curacao, a Holland-Antillák felé tartva megosztotta gondolatait, értékeléseit és megfontolásait az újságírókkal, Latin-Amerikát figyelemre méltó térségnek nevezte, minthogy ott az utolsó egy-másfél évtizedben *számottevő demokratikus átalakulások mentek végbe*, „immár 34 demokrácia foglal helyet az Amerikai Államok Szervezetében, egy hely üres, ez Kubáé”.

Méltatva a latin-amerikai gazdasági eredményeket hangsúlyozta, hogy a növekedés és a fejlődés jótéteményeinek még el kell jutniuk különösen a hátrányos helyzetű lakossághoz, ez „tényleges kihívás a demokrácia számára”.

Kérdésekre válaszolva a külügyminiszter-asszony a magas olajárak kapcsán azt üzent a kitermelőknek, hogy a világgazdaság növekedni akar és „senkinek sem jó, ha a világgazdaság nem talál megbízható olajszállítókra, ésszerű árak mellett”.

A „magasröptű” sajtóbeszélgetésben Washington 1962-es karibi fellépésére is utalás történt. A The New York Times éppen április 25-ei számában vetette fel egy „kubai mintájú” haditengerészeti blokádnak lehetőségét Észak-Koreával szemben, amennyiben az nem szakít atomfegyverkezési ambícióival. Condoleezza Rice a hatoldalú tárgyalások elsőbbségét hangsúlyozta, de jelezte, hogy az Egyesült Államok kész akár az ENSZ Biztonsági Tanácsához is fordulni a KNDK megrendszabályozása

ügyében. „Az elsőbbség a tárgyalásoké” – mondotta, hozzátéve, hogy az Egyesült Államok türelme nincs naptári határidőhöz kötve.

Április 26-án az amerikai külügyminiszter-asszony már Brazíliában tartott közös sajtóértekezletet brazil kollégájával, Celso Amorimmal. Utóbbi a kétoldali együttműködésnek a szuverenitás kölcsönös tiszteletben tartásával és a demokráciának az amerikai földrészen való erősítésével összefüggő jellegét domborította ki. Jelezte továbbá, hogy a brazil–amerikai közös közlemény a demokrácia különböző dimenziókban, tehát nemcsak a szabadság, hanem a szociális igazságosság, a társadalmi egyenlőség dimenziójában való támogatását is rögzíteni fogja.

Április 27-én Rice-interjút láthattunk a brazil nézőkkel a TV Globon. Az amerikai külügyminiszter nem háríthatta el a Venezuelára vonatkozó kérdések megválaszolását. „Csodálatos kapcsolataink vannak a venezuelai néppel – mondta válaszában, némileg még a venezuelai elnököt is kímélve. – Gazdasági kapcsolataink vannak Venezuelával. Nekünk nem egy személlyel, Chávez úrral van gondunk. Az ottani magatartás problematikus, a szomszédok ügyeibe való beavatkozás; gondjaink a venezuelai intézmények demokratikus jövőjével kapcsolatban vannak. Végül is van egy demokrácia-okmányunk, a Pánamerikai Demokratikus Charta, amely arra kötelezi a demokratikusan megválasztott vezetőket, hogy demokratikusan kormányozzanak.”

Legyen szabad itt emlékeztetni rá, hogy 45 évvel ezelőtt főváros-váltás volt Brazíliában. Juscelino Kubitschek, aki 1956 januárjában vette át az elnöki hatalmat, rendkívül jelentős fejlesztési programot valósított meg a brazil gazdaságban. Úgy döntött, hogy Rio de Janeiro helyett egy új, modern fővárosra van szüksége az országnak. Elnöki ciklusa végére (1961) felépült az új főváros, Brasília, de maga az avatás már 1960. április 21-én megtörtént, ennek 45. évfordulóját ünnepelték az amerikai külügyminiszter-asszony látogatását megelőzően. Condoleezza Rice tiszteletét tette a brasíliai Kubitschek emlékmúzeumban és ezt az alkalmat is felhasználta arra, hogy emlékeztessen: egy negyedszázaddal ezelőtt is még 14 katonai diktatúra volt Latin-Amerikában. Ma a szubkontinens biztosítja az „egészséges demokrácia” három fő elvének – biztonság, felvirágzás, méltóság – érvényesülését – állította a miniszter asszony, utalva a múlt század ’70-es ’80-as éveinek jellemző viszonyaira:

- nem egy, hanem egyszerre kilenc országban voltak fegyveres felkelések;
- gerillacsoportok tevékenykedtek szinte minden országban, abból kiindulva, hogy változás csak erőszakkal kényszeríthető ki;
- meglehetősen reális volt még a régió államai közötti háború veszélye;
- kontinens-szerte gátlástalanul virágzott a kábítószer-kereskedelem.

Ma – állapította meg – szoros biztonsági együttműködés van Brazília, Argentína és Paraguay között a közös határháromszögben, Chile szinte az egész féltekén nyomon követi a terrorista pénzügyleteket, El Salvador megreformált biztonsági erői hatásosan védelmezik-oltalmazták az ország békés lakosságát. Kolumbiában 16 év óta a legalacsonyabb a bűnözési erőszak, egyedül a múlt évben 200 tonna kokaint gyűjtöttek be a hatóságok. Haitiban Brazília tartja kézben az argentin, chilei, perui és uruguayi egységekből verbuválódott békefenntartó biztonsági erőt.

Végül két részlet abból az interjúból, amelyet a magas rangú amerikai vendég a brazil Veja Magazinénak adott. „A demokráciához nyújtott USA-támogatás – jelentette ki Condoleezza Rice – nem minősíthető egy amerikai típusú demokrácia érdeké-

ben kifejtett nyomásnak. Minden demokrácia más és más. Sok és sokféle út vezet a demokratikussá váláshoz.”

Condoleezza Rice „partner-szondázó” turnéja során másutt is arra hívta fel Latin-Amerika népeit, ne adják fel a demokráciához fűzött reményeiket, haladjanak tovább a reformok útján. Ez indokolt volt azért is, mert az amerikai külügyminiszter látogató körútja idején megsokasodtak Latin-Amerika városaiban a szegénység, általában a szociális viszonyok miatti utcai tüntetések. Nem is mindenhol tudtak a demokratikus intézmények ellenállni a nyomásnak, amint azt az ecuadori elnök kiebrudalása mutatta.

Rumsfeld: a szabadság értéktelen biztonság nélkül

Az Egyesült Államok általános tapasztalat szerint minden kontinenst és szubkontinenst más és más biztonságpolitikai optikával figyel és kezel és ez alól Latin-Amerika sem kivétel, ahol *balratolódásnak minősíthető polarizálódás megy végbe*. Fontos szerep hárul e tekintetben a Pentagonra, amely szándékokat és lehetőségeket, erőket és eszközöket, érdekeket, összefonódásokat és szembenállásokat nagy szakapparátussal tanulmányoz Washingtonban és a helyszíneken.

A szintézis feladata, a politikai értelmezés és a katonapolitikai minősítés feladata, a reagálásra vonatkozó ajánlások meghatározásának és indokolásának feladata végső fokon a tárca vezetőjének illetékességi tartománya, neki egyszersmind adottságokkal kell rendelkeznie érveinek, következtetéseinek elfogadtatásához.

Az az előadás, amelyet Ronald Rumsfeld 2005. május 3-án a „Council of the Americas” washingtoni konferenciáján tartott, Latin-Amerikára vonatkozóan támpontot kínált a nemzetközi közvéleménynek a szubkontinens egésze és országai biztonságpolitikai helyzetének olyan értelmezéséhez, amely az Egyesült Államok stratégiáját és lépéseit igazolja. Látványosan belbiztonsági problémákat helyezett előtérbe, jobbra gazdaságpolitikai szöveggörnyezetben.

A miniszter abból indult ki, hogy *„a demokrácia, a szabadpiac, valamint a biztonsági szempontokat tekintetbe vevő együttműködés központi jelentőségű a térség hosszú távú politikai és gazdasági sikerességének biztosítása szempontjából”*. Mindjárt hozzátette, hogy *„vannak, akik el akarják torlaszolni a nagy társadalmi és gazdasági haladás útját, vannak veszélyek, vannak társadalomellenes elemek, amelyek a bizonytalansághoz és a káoszhoz való visszatérésen fáradoznak, ami büntetlenséget kínálna tevékenységükhöz”*.

Rumsfeld hangsúlyozta, hogy a biztonság témája elsődleges fontosságú a nyugati féltekén – nyilván elsősorban Latin-Amerikára gondolt –, ahol újból és újból gondot okoznak *„erőszakos bandák, kábítószer-forgalmazók, kábítószercsempészek, túszejtők, terroristák”*. Általános a jogrend kiterjesztésének követelése, különösen a földrajzilag távoli területekre, a *„tiltott tevékenységek”* leküzdéséhez. A miniszter említést tett a *„kormányok megingatására”* irányuló kísérletekről, a határőrizet hégainak kihasználásáról, az igazgatás nélküli területeken tapasztalható összevisszaságról is. *„Különösen súlyosak ezek a veszélyek, ha aláássák a polgároknak a kormányukba és egészében a demokráciába vetett bizalmát”* – mondotta, levonva azt a következtetést, hogy *„a biztonság hiánya megkérdőjelezi magának a szabadságnak az értékét”*.

Egyfelől a biztonság, másfelől a politikai és gazdasági szabadság közötti kölcsönhatást hangsúlyozva megjegyezte: „Akik a vállalkozói-üzleti közösségben dolgoztak, ösztönösen értékelik a biztonság és a kedvező gazdasági környezet közötti összefüggést. A külföldi beruházások kritikus jelentőségűek a regionális fejlesztésekhez, de a beruházók idegenkednek az olyan országoktól, térségektől, amelyeket veszélyesnek vagy bizonytalanoknak vélnék.”

A Pentagon első embere úgy vélekedett, hogy *„Latin-Amerika ma joggal tekinthető a világ legkevésbé militarizált térségének”*. „Ez csupán a bizalom, az együttműködés és a kiszámíthatóság olyan fokán vált elérhetővé, amely csak demokratikus nemzetek családjában lehetséges” – állapította meg.

Rumsfeld a gazdasági-pénzügyi biztonságot körülírva szellemes képeket is használt. Elpanaszolta, hogy „a pénz gyáva, képes elszökni”. Beszélt a „kapu-tesztről”: a kaput nyitva kell hagyni, és figyelni, merre indul a mozgás. „A dolgok a kevésbé kíváncsok helyéről a tetszetősebb helyek irányába mozdulnak el. Semmi bonyolult nincs ebben, ez igaz a pénzre és az emberekre is.” (Rumsfeld elejtett egy olyan megjegyzést is, hogy „a piacok sokkalta ügyesebbek, mint a kormányok”).

Az amerikai miniszter biztonsági kockázatként említést tett a szegénységről is, amely eltorlaszolja a gazdasági haladás útját, egyben veszélyezteti a demokratikus kormányzást is.

Donald Rumsfeld előadása után hallgatói kérdésekre válaszolt. Venezuelával kapcsolatban kijelentette: „Valamennyiünknek gondja van Venezuelával, megítélésünk szerint ez a legnagyobb veszély, amellyel Latin-Amerika most szembesül. Chávez elnök arra használja fel az olaj-dollárokat, hogy néhány kellemetlen helyen szerezzen támogatást. Az ügy érinti Kolumbiát, Brazíliát, az egész térséget. Nem úgy néz ki, mintha a venezuelaiak képesek lennének rendbe hozni a fegyverbehozatal nyomán előállt helyzetet, inkább az a képlet, hogy az Egyesült Államoknak a józanság érdekében kell majd szerepet vállalnia.”

Az amerikai védelmi miniszternek feltették a kérdést, hogy a bolíviai és ecuadori „nem hagyományos” kormányváltások után támadt zűrzavar nem hátráltatja-e a kábítószer-ellenes akciókat. „Nincs választásunk” – volt a válasz és a miniszter rámutatott: *nem kínálati, hanem keresleti problémáról van szó*. Dollármilliárdok vannak a kábítószerre, és amíg ez a helyzet, meg is fogják találni, ha az egyik ajtó bezárul, mennek a másik ajtóhoz. És ez kihat a parlamenti választásokra is, duzzasztja a korrupciót, kötődik a terrorizmushoz, a túszzedéshez, a kormányellenes tevékenységhez és a törvénytelen kormánytevékenységhez egyaránt.

Ami az amerikai hadsereget lejárató televíziós műsorokat, a távoli katonai jelenlétet illeti, Rumsfeld mindenekelőtt olyasmit idézett Mark Twaintól, hogy „a hazugság kétszer körbejárja a Földet, míg az igazság felhúzza a futócipőket”. Irakkal kapcsolatban kijelentette, hogy az Egyesült Államoknak nem érdeke ott maradni abban a térségben, csak mint barát és kereskedelmi partner. Cáfolta, hogy a jelenlét az iraki olajjal függne össze. *Jellegzetesen fogalmazott Afganisztán tárgyában: „Gondolják meg, a Szovjetunióknak 250 ezer katonája volt Afganisztánban és vesztett. Nekünk 20 vagy 30 ezer katonánk volt ott és nyertünk”*. Ez májusban hangzott el...

AÁSZ – Washington tűszűrésokra ébred

Az Amerikai Államok Szervezetéről (AÁSZ) még megalakulásakor alkotott kép (az USA politikai, gazdasági és kulturális „behatolásának” eszköze) módosulását látszott előre-íténi, hogy 2005. május 2-án *szocialista párti főtítkára* lett a nyugati félteke 1948-ban Bogotában (Kolumbia) életre hívott „majdnem össz-kontinentális” kormányközi tömörülésének a korábbi chilei belügyminiszter, José Miguel Insulza személyében.

Az Egyesült Államok ellenjelöltje az AÁSZ vezetői posztjára Insulzával szemben a mexikói külügyminiszter, Luis Ernesto Derbez volt. A két jelölt április 11-én egyenlő számú szavazatot kapott, de az amerikai külügyminiszter-asszony, Condoleezza Rice latin-amerikai útja során olyan kép alakult ki, hogy Washington jelöltjének célszerű visszalépnie és ez időben meg is történt.

José Miguel Insulzát a „páncél-ember” minősítés kísérte hazájában és annak határain túl is: ügyes politikus, meggyőző erejű tárgyaló hírében állt, aki Augusto Pinochet tábornok diktatúráját (1973–1990) követően kulcsfigurája lett a chilei demokratikus átalakulásnak. Többször köztársasági elnökjelöltként is szóba jött, Ricardo Lagos, aki Salvador Allende után az első szocialista miniszterelnöke volt Chilenek, 200 márciusában Insulzát tette meg kormánya belügyminiszterének.

Ötéves AÁSZ-megbizatása bizonyára annak is köszönhető, hogy jó ismerője az amerikai politikai életnek: a politikatudományok magisztere lett a Michigan Egyetemen (USA). Előre érzékeltette, hogy Haiti demokratizálásra szorul, hogy ráférne a belső béke Kolumbiára, javítani kellene az emberi jogok és a demokrácia helyzetén Kubában, amelynek az Amerikai Államok Szervezetébe való visszatérését azonban egyelőre nem valószínűsítette.

Május 26-ai beiktatási beszédében Insulza szorgalmazta, hogy a pánamerikai tömörülés jobb munkával segítse elő illetékességi területén a válságmegelőzést, a válságkezelést, ami a tagállamok stabilitásának is jót tenne. Feladat-listájára vette a szegénység és a korrupció felszámolását, a határokon átnyúló szervezett bűnözés, a terrorizmus, az AIDS leküzdését.

A beiktatás másnapján az amerikai elnök közzétette, hogy május 21-én a Fehér Házban fogja üdvözölni az Amerikai Államok Szervezetének új főtítkárát, majd ismét találkozik vele az AÁSZ június 5–7. között Fort Lauderdaleban (USA) tartandó közgyűlésén.

A latin-amerikai sajtó előre jelezte, hogy az utóbbi tanácskozássra nehéz időpontban kerül sor, amikor a dél-amerikai földrészen belpolitikai viharok rázkódtatják meg Bolíviát és Ecuadorot, amikor Washington rosszallását fejezi ki a Venezuelában végbemenő „hatalmi koncentráció” miatt. Tény, hogy Latin-Amerikában, amely negyedszázaddal korábban zömmel még katonai diktatúrák alatt élt, demokratikusan megválasztott kormányok vették át a hatalmat, de jelentős részük gyengén kormányoz, nem elég hatékony – és nem eléggé demokratikus, különösen a Fehér Ház szemszögéből.

Az AÁSZ közgyűlését – 1974 óta első ízben – ismét az Egyesült Államokban, ezúttal a floridai Lauderdaleban tartották meg. A szervezetnek akkor, 31 évvel ezelőtt még csak 23 tagja volt, közülük 10 kemény katonai diktatúra. Bush elnök viszont 2005. június 6-án elmondott üdvözlő beszédében már megállapíthatta: „A 21. század amerikai kontinensén a demokrácia immár sokkal inkább szabály, mint kivétel”.

Reményét fejezte ki, hogy „Kubában végül győzni fog a szabadság”. Kuba 1948-ban az Amerikai Államok Szervezetének egyik alapító tagja volt, de 1962-ben kizárták, mert „marxista államnak” minősítette magát.

Erősen bíráló hangot ütött meg Latin-Amerika vonatkozásában a tanácskozáson Condoleezza Rice. Az amerikai külügyminiszter megállapította, hogy *a demokrácia sok helyen „gyenge gyökeret eresztett”, a lakosság életkörülményei alig javultak.* „Latin-Amerikában az utóbbi időszak átlagában minden évben menesztettek idő előtt egy-egy megválasztott elnököt. Mások nyeregben maradvá, vagyonszerzésre, tekintélyuralmi hatalomgyakorlásra használták fel tisztségüket.”

Megfigyelők észrevételezték: Washingtonban bizonyos jelekből ítélve *feléledt az érdeklődés Latin-Amerika iránt*, miután Bush elnök első hivatali idejében *az iszlám világra összpontosított* és a nyugati félteke déli féltekéjét szinte kiiktatta látómezejéből... Most új lelket akar lehelni a Pánamerikai Demokratikus Chartába, amely néhány év alatt „papírtigrissé” vált. Ám „hűvös ellenszéllel” találkozik abban az állam-csoportosulásban, amelynek költségvetését 60 százalékban fedezi. Az eredeti két amerikai (USA) főtítkárijelölt – először a salvadori Flores, majd a mexikói Derbez is – széles ellenzékbe ütközött. Bush elnök különböző kiterjedésű szabadkereskedelmi övezetekre vonatkozó tervei Közép- és Dél-Amerikában intenzív és költséges reklámozásra szorulnak. A floridai közgyűlésen megbukott az Egyesült Államoknak az a terve is, hogy létesüljön egy korai előrejelző rendszer politikai válságok felismerésére és megoldására. A „kis Biztonsági Tanács” elgondolásában a tagállamok többsége újabb északi beavatkozási szándékot vélt felismerni. Celso Amorim brazil külügyminiszter itt is hangoztatta, hogy demokráciát nem lehet kívülről diktálni, annak párbeszédéből kell kiforrnia...

Amerika-ellenes átrendeződés vagy csak taktikai pragmatizmus?

„Egy sor latin-amerikai országban fokozódik a bizonytalanság, a káosz veszélye, ahelyett, hogy tényleges alternatíva jelennék meg. Híveinek elvesztésével Washington kénytelen defenzívába átmenni.”

Ez az idézet nem igényel forrásmegjelölést – tipikus a világsajtóban. Nemcsak az idézet első felére, hanem második mondatára is kínálkozik illusztráció. Craddock tábornok, az amerikai Déli Parancsnokság vezetője 2004. március 9-én a washingtoni Kongresszusban beismerte, hogy Bolíviában, Ecuadorban és Peruban „a bizalmatlanság, az intézmények hitelvesztése *Amerika-ellenes, globalizáció- és szabadpiac-ellenes* demagógok felszínre kerülését ösztönzi”.

Ugyanakkor – jobbra már nyugat-európai hírmagyarázók szerint – *a Brazília–Argentína–Uruguay–Venezuela tengely*, némely esetekben *Kubával a háttérben*, sorra bukásra kárkoztatja az amerikai külügyminisztérium kezdeményezéseit. Amikor az Amerikai Államok Szervezetének már ismertetett floridai közgyűlésén az Egyesült Államok felvetette a „demokráciától való eltávolodást” büntető Pán-amerikai Demokratikus Charta szigorításának gondolatát, lényegében egy *venezuelai AÁSZ-intervenció lehetővé tételét*, a javaslatot egyszerűen nem vették komolyan. Az AÁSZ védelmi minisztereinek néhány hónappal előbb rendezett összejövetelén (Quito, 2004. november 16–18.) Venezuela, Brazília és Bolívia a be nem avatkozás témájának meg-

vitatásakor elvetette Donald Rumsfeld amerikai védelmi miniszternek azt a kolumbiai és közép-amerikai résztvevők által támogatott elképzelését, hogy *fogadják el a „megelőző biztonság” koncepcióját és hívjanak életre egy latin-amerikai többnemzetiségű had-erőt, nyilván a Pentagon alá rendelve.*

Condoleezza Rice ez év áprilisi turnéja során – ezt idéztük – mindenütt emlékeztetett rá: 20–25 évvel ezelőtt Latin-Amerika 14 országában volt katonai diktatúra, ezekben az országokban ma demokrácia van, némelyikük persze igen törekeny. *Chilében* viszont idézték neki elődjét, Colin Powellt, aki szerint az Augusto Pinochethez hasonló dél-amerikai *diktátoroknak nyújtott washingtoni támogatás „nem volt a legtestetesebb dolog”.* Condoleezza Rice azt válaszolta, hogy „ez most nem a 20. század eleje vagy közepe, ez a 21. század, amelyben az Egyesült Államok olyan partnereket keres, mint Chile, amelyek demokratikusak, elkötelezettek népük jóléte, a szabadkereskedelem és a szabad gazdaságok mellett”. Chile balközép kormányával kitűnő a viszonyunk – fűzte hozzá, megemlítve, hogy az ENSZ Biztonsági Tanácsának 1559. sz. határozatát, amely a szíriai erők kivonását követelte Libanonból, 2004 szeptemberében megszavazta Chile, elősegítve a „három évtizedes szíriai megszállás” megszüntetését.

Nem válik előnyére Washingtonnak, hogy legilletékesebb képviselői különböző alkalmakkor ugyanazokat az érveket ugyanolyan megfogalmazásban adják elő. A másik oldalon: a latin-amerikai államférfiak viszont rokonszenv-ellenszenv megnyilvánulásaikban alkalmoszerűen hajtanak végre – immár nem is meglepő – fordulatokat.

2005. április 29-én az amerikai külügyminiszter-asszony interjút adott a spanyol nyelvű CNN televíziónak. Emlékeztették őt egyfelől arra, hogy körutazásának egyik célját korábban a venezuelai helyzet megvitatásában, Venezuela regionális megítélésének szondázásában jelölte meg, másfelől utaltak rá, hogy Hugo Chávez venezuelai elnök kevéssel előbb felfüggesztette az Egyesült Államokkal kötött katonai kiképzési egyezmény hatályát, illetve *venezuelai kőolaj-kirendeltséget nyitott Kubában.* Mi Washington viszonya a venezuelai elnökhöz és kormányához – hangzott a kérdés, amelyre Condoleezza Rice ezt válaszolta:

„Utam célja az volt, hogy egy pozitív jövőképről tárgyaljak a térséget és a féltekét illetően. Számos kihívással találkozunk ezen a féltekén, de ha tényként tekintjük, hogy húsz évvel ezelőtt senki nem gondolt volna olyan helyzetre, amelyben 34 demokrácia van a féltekén és csak egyetlen ország nem foglalhat helyet az Amerikai Államok Szervezetében – ez Kuba, ahol nincs demokrácia –, ma ez a jövőkép a szabadkereskedelem és a szabad gazdaságok összekapcsolódása olyan demokráciákkal, amelyek erősek és jótéteményekkel szolgálhatják a népeket.

Erről kívántam tárgyalni a régióban és arról, hogy egyetértés van a követendő irányról. Aki demokratikusan kormányoz, miután demokratikusan megválasztották, aki ezeket az elveket követi, barátja lehet az Egyesült Államoknak. Ez vonatkozik az Egyesült Államok és Venezuela közti szereposztásra. Ez a félteke jövőbeni irányultságának kérdése.”

Latin-Amerikában – helyi információk szerint – nem találunk semmi csodálnivalót abban, hogy a venezuelai elnök, Hugo Chávez rokonszenvvel viseltetik a chilei José Miguel Insulza iránt, aki szocialistapárti belügyminiszterből lett az Amerikai Államok Szervezetének főtitkára, vagy hogy a mexikói államfő, Vicente Fox barát

kapcsolatokat ápol George Bush amerikai elnökkel. Mexikó egyébként az ENSZ emberi jogi bizottságában Kuba ellen szavazott; az Egyesült Államok által beterjesztett határozati javaslatot a latin-amerikai bizottsági tagok közül megszavazta még Costa Rica, Guatemala és Honduras, tartózkodott viszont a szavazástól Argentína, Brazília, a Dominikai Köztársaság, Ecuador, Paraguay és Peru.

Diplomáciai körökben egyébként több jelét látták annak, hogy mielőtt az Egyesült Államok szabad teret nyitott volna Insulza előtt, biztosítékot kapott tőle, nemkülönben a chilei kormánytól, különösen ami az AÁSZ Venezuela és Kuba irányában folytatandó politikáját illeti. (Le Monde Diplomatique, 2005. június).

Az Egyesült Államoknak – jegyzi meg az amerikai sajtó – nincsenek „a priori” elmentéi vagy nézeteltérései *Chilével*, amely nem szakított a „tisztá és tartós” piacgazdasággal, de nem áll hadilábon *Mexikóval* sem, amely tagja az ALENÁ-nak (az Egyesült Államokkal és Kanadával 1994-ben létrehozott csoportosulásnak). Santiago de Chile manőverezési lehetőségeit azonban Latin-Amerikában sokkal nagyobbban látják, mint Mexikóvárosét. Washingtonnak módjában áll nyomást gyakorolni közvetlen déli szomszédjára úgy, hogy ellehetetleníti vagy megrendszabályozza azt a mintegy négymillió illegális mexikói bevándorlót, akik – 2003-as adat van – 38 milliárd dollárt utaltak haza egy év alatt. Ez az összeg nagyobb, mint Mexikó idegenforgalomból származó évi bevétele, és megfelel Mexikó kivitele 50 százalékának.

Latin-Amerika – és Európa?

A német Frankfurter Allgemeine Zeitung ez év tavaszán „Viszonylagos érdektelenség” cím alatt nemcsak Latin-Amerika Európához és az Egyesült Államokhoz való viszonyát, hanem a *Nyugat és Kelet közötti érdekpozícióját* is elemezve először azt a kérdést vetette fel, hogy milyen európai közhiedelmek vannak *Amerika északi és déli felének egymáshoz való viszonyáról*. A szerző, Daniel Deckers szerint az egyik közhiedelem az, hogy töretlenül érvényes a *Monroe-elv*, amely Amerikát Alaszkától a Tűzföldig majd két évszázada az *Egyesült Államok természetes befolyási övezetének* minősítette. Aztán ott van az észak-amerikai hegemonia másik oldala: Latin-Amerika gazdasági függése az Egyesült Államoktól, ami megnyilvánul a politikai labilitástól az időszakos lázadásokig és államcsínyekig menően sok mindenben. Ez elégséges ahhoz, hogy kutatóintézetek, politikusok és politológusok az Atlanti-óceán mindkét oldalán felvessék a kérdést: *nincs-e itt az ideje Európa és Latin-Amerika „stratégiai partnerségének”?*

Azt a nézetet, hogy Latin-Amerika történelmileg, nyelvileg és vallás szerint egybeformított szubkontinens, Lord Thomas brit történész egyszerűen „a francia romantika valóságától elrugaszkodott termékének” nevezte. Mexikótól Chilég a politikusok és diplomataik zömmel azon a nézetben vannak, hogy az ősrégi különbözőségek, másrészt az egyes régiók és országok jelenlegi érdekszóródása legalábbis akkorák, mint az állítólagos azonosságok. Tod Lindberg, a Stanford Egyetem Hoover Intézetének kutatója minden teketóriázás nélkül kimondta: ha az európaiak azt hiszik, hogy a „latin empire” szembeállítható az „american empire”-ral, akkor a latin-amerikaiak lennének az elsők, akik saját bőrükön éreznék ennek a fejleménynek a negatív következményeit.

Persze, mint Kuba és egyebek között Venezuela példája is illusztrálja, vannak, akik szembenéznek (szembenézhetnek) ezekkel a negatív követelményekkel.

Hugo Chávez venezuelai elnök 2004 novemberében Moszkva vendége volt. Az orosz vezetéssel folytatott tárgyalásai után kijelentette: „A mostani oroszországi látogatás új fejezetet nyit országaink kétoldalú kapcsolataiban. Nem szabad megengednünk, hogy bárki vagy bármi bonyolítsa, fékezze vagy megrontsa ezeket a kapcsolatokat.” Chávez elnök megvallotta: örül Oroszország „erősödésének”, majd Vlagyimir Putyinhoz fordulva kimondta: „Nekünk tetszik, hogy Ön kemény kézzel irányít egy folyamatot, amelyet mi a nagy Oroszország újjászületésének nevezünk.”

Akkoriban „világtéma” volt Ukrajna. A venezuelai vezető megjegyezte: „Abban, ami most Ukrajnában folyik, világosan érezhető Washington keze... Ha a Holdon vagy Marson kerülne sor választásokra, Amerika ott is ott volna.”

Chávez elnök hozzáfűzte, hogy az ukrajnaihoz hasonló válságokat gyakorlatilag mindig külföldről provokálják, geopolitikai érdekből kiindulva. „Az Egyesült Államoknak 2002 tavaszán is szándékában állt Venezuelában is államcsínyt elősegíteni. Miért volt rá szükségük? Azért, hogy megbontsák a rendet országunkban, hogy népi megmozdulásokat indítsanak el következő akcióik, egyebek között nemzetközi haderő beavatkozásának indoklására. És mindezt azért, hogy megkaparintsák a venezuelai olajat...” (Kommerszant, 2004. november 29.)

Ami Európát és „interkontinentális orientációját” illeti, Latin-Amerikával folytatott kereskedelme 1990 óta folyamatos növekedést mutat ugyan, egészen véve azonban Európa ma politikailag és gazdaságilag *kevésbé érdekeltnek tűnik Latin-Amerikában*, mint volt a hidegháború idején. Az Európai Unió jó ideje inkább keletre tekintget, mint az Atlanti-óceánon keresztül nyugati és déli irányba, ami nemcsak pozitívumot jelent. Az európai agrárprotekciónizmus – mint azt egy összetettebb példán mindjárt látni fogjuk – nemcsak argentin ellenzékiek szemében jelent komoly akadályt a szubkontinens fejlődésének útjában. Az az EU-stratégia, amely a latin-amerikai térséggel való együttműködést messzemenően ország-csoportokra és regionális tömörülésekre korlátozza, sok latin-amerikai, de európai szakértő szerint is azt mutatja, hogy az európaiak nemigen ismerik a dél-amerikai konfliktusok sokrétűségét, de azt is, hogy Dél-Amerika nem képes a nyugati integrációs modelleket átvenni, akárcsak félig-meddig működőképes nemzetek fölötti szervezeteket felépíteni.

Brazília elnöke, Luiz Inácio Lula da Silva kétségkívül igyekezett mindjárt beiktatása után kikristályosítani országa körül egy „fejlődőkből” összetevődő államcsoportot, ezért beutazta Latin-Amerikát, Afrikát, Ázsiát. De nyomban kereste Franciaország barátságát is, amelynek elnöke, Jacques Chirac szövetségest látott brazil kollégájában, a világ „multilaterális” jellegének védelmét, a „többpólusú” világ kialakításának feladatát illetően. Párizs támogatásba vette a „négyeket”, azt a Brazíliából, Indiából, Japánból és Németországból álló csoportot, amely állandó tagságra formált igényt az ENSZ Biztonsági Tanácsában.

2005 „Brazília éve” lett Franciaországban. Lula de Silva díszvendéggé lépett elő július 14-én, a francia nemzeti ünnep alkalmából a Champs-Élyséesen megrendezett hagyományos katonai díszszemlén. A menetet a brazil fegyveres erők két egysége nyitotta meg, a szemlét brazil harci gépek bemutatója zárta.

Július 15-én Párizsban féltucat brazil-francia együttműködési megállapodás aláírására került sor. Az óceánon túli vendég azonban a Sorbonneon nyersen megbírált

az Európai Uniót. „Túrheteren – mondotta egyetemi hallgatósága előtt –, hogy naponta egymilliárd dollárt dobznak ki mezőgazdasági támogatásokra. Sem nem emberséges, sem nem ésszerű, hogy egy tehénre nagyobb támogatás jut, mint amennyi egyéni nyugdíjat kapnak férfiak és nők százmilliói szerte a világon.”

Az Egyesült Államok fentebb említett latin-amerikai hegemoniáját némileg megkérdőjelezi tehát, hogy van jó néhány „baloldali”, „középbal” kormány (vagy volt 2005 elején) Chilétől Brazilián keresztül Venezueláig és Uruguayig, hogy 2003-ban Mexikó és Chile vonakodott az ENSZ Biztonsági Tanácsában támogatni az Egyesült Államok iraki háborúját, vagy hogy Bush elnök nem tudta jelöltjét az Amerikai Államok Szervezetének főtitkárává választatni.

Az előljáróban idézett frankfurti lap átvette Walter Bernecke nürnbergi történésznek azt a „diagnózisát”, amely szerint nemcsak Európa, hanem az Egyesült Államok is „viszonylagos érdektelenséget” mutat Latin-Amerika iránt. Meglehetősen sok adalék szól egyes európai országok és egyes dél-amerikai országok stratégiai partnersége mellett, akár az Egyesült Államok bevonásával, például a szabad kereskedelem vonalán, a demokrácia intézményeinek stabilizálásában, a jogállamiság kiépítésében vagy a kábítószeres terjedésének megfékezésében, de kicsiny a remény arra, hogy a sok kis partnerségből – stratégia nélkül – *kontinentközi stratégiai partnerség* kerekedik. A latin-amerikaiak megtanulták a leckét, onnan veszik igénybe a segítséget, ahonnan megkapják, kevésbé Európától, vagy az Egyesült Államoktól, nagy valószínűséggel inkább Ázsiától... (Frankfurter Allgemeine Zeitung, 2005. április 28.)

Latin-Amerika nyit az arab világra

Új értelmet kapott és második jelentésre tett szert 2005 májusában a „transzatlanti” szó: a NATO-kapcsolatokban, Észak-Amerika és Európa kapcsolatrendszerében tesztet öltő „észak-atlanti híd” mellett megjelent egy nagyobb ívű, az előbbit megkerülő „dél-atlanti híd”, mégpedig *Latin-Amerika és az arab világ között*, brazil tervezővel és kivitelezővel.

A Rio de Janeirótól mintegy ezer kilométerre észak-nyugatra fekvő brazil fővárosban, Braziliában május 10–11-én megtartották 34 ország részvételével az első *arab–latin–amerikai csúcstalálkozót*, amely a két óriásrégió politikai és gazdasági kapcsolatai fejlesztésének további útjait – minden bizonnyal politikai stratégiáját is – volt hivatott meghatározni.

A maga nemében példa nélküli összejövetelt Lula da Silva brazil elnök kezdeményezte. Sajátos jelentőséget adott a rendezvénynek, hogy az azon képviselt országok adják a *világ kőolajtermelésének egyharmadát*. Dzsalsal Talabani iraki elnöknek pedig itt nyílt lehetősége az első igazi nemzetközi fellépésre. Államelnöki szinten képviseltette magát egyebek között Algéria, Irak, a Palesztin Hatóság, másfelől kilenc dél-amerikai ország. Arab diplomáciai források szerint az Egyesült Államok meglehetősen kemény nyomást gyakorolt az arab országokra, hogy vezetőik tartsák távol magukat a brasíliai összejöveteltől. A meghívás előzetes elfogadása után így mondott le a részvételről a marokkói és a jordániai király.

A jordán uralkodó, II. Abdallah egyébként külön üzenetben fordult a brasíliai találkozó részvevőihöz. Kifejezte reményét, hogy az ázsiai országok és Dél-Amerika az

együttműködés új mechanizmusait dolgozhatják ki a gazdaságban, a kereskedelemben, a beruházások, az informatika területén, ami elő fogja mozdítani „globális gazdasági integrációjukat”. „Ez az együttműködés növelheti régióinknak a világgazdaságra gyakorolt befolyását és lendületet adhat a gazdasági fejlődésnek országainkban.”

A braziliai csúcstalálkozó megnyitásakor a vendéglátó ország elnöke méltatta a *brazil nép arab-barátságát*. A hatalmas dél-amerikai országban 12 millió arab él, ebből néhány millió az Atlanti-óceán partján fekvő Sao Paulóban. Az utóbbi két évben dinamikus fellendült a dél-amerikai és az arab térség árucseréforgalma, amelynek orosz-lánrésze Brazíliára esik (12 milliárd dollárból 8 milliárd). A csúcserkekezlettel párhuzamosan ugyancsak Brasíliában 1200 vállalkozó tartott „régiónközi” kereskedelem-politikai tanácskozást.

A májusi összejövetel egyik közvetlen társszervezője és aktív résztvevője, Amr Mussza, az Arab Liga főtitkára nagy sikernek minősítette a találkozót. Külön méltatta azokat a megállapodásokat, amelyek szerint „lesz folytatás” legmagasabb szinten, tervszerűen fognak találkozni a gazdasági és a külügyminiszterek. A brazil diplomácia vezetője, Celso Amorim elégedetten szólt a *„civilizáció-közi szövetkezésről”*, nem említve annak semmilyen „irányultságát”.

Elemzők szerint politikai síkban, a jelenlegi világrend számos problematikus pontja tekintetében az arab–latin–amerikai csúcshoz volt némi Amerika-ellenes, vagy legalábbis elhatárolódó kicsengése. A zárónyilatkozat elítélte a terrorizmust, felhívta Izraelt „az összes megszállt palesztin területek” kiürítésére. Védelmébe vette Irak szuverenitását, bírálta az Egyesült Államok Szíriával szemben folytatott politikáját, egyebek között a Damaszkusz ellen 1994-ben bevezetett „egyoldalú gazdasági szankciókat”.

A csúcstalálkozón egyébként heves vita robbant ki Hugo Chávez venezuelai és Dzsalal Talabani iraki elnök között, akinek – mint már említettük – ez volt első „nemzetközi útja”. „Az iraki erőszakhullám – jegyezte meg Chávez – egy invázió terméke, annak következménye, hogy az *amerikai birodalom eltaposta egy nép szuverenitását*. A mostani csúcs némiképp válasz az Egyesült Államok világuralmi igényére.” Az idős iraki államfő emlékeztette Chávezt arra, hogy *a külföldi erők egy biztonsági tanácsi határozat alapján tartózkodnak Irakban*.

Abdelaziz Buteflika algériai elnök intette a feleket: „Ennek a csúcshoz nem célja tengelyt létrehozni bárki ellen.” Az észak-afrikai vezető egyébként rokonszenvét nyilvánította Chávez iránt.

A brazil elnök a palesztin nép türelmét dicsérte, amikor is külön találkozott Mahmud Abbász palesztin elnökkel, aki úgy vélekedett, hogy a közel-keleti békefolyamat új szakaszának kezdete óta „a feszültség 90 százalékos enyhülése tapasztalható”, ám aggodalomra ad okot, hogy újabb zsidó településeket létesítenek palesztin területen. Erre reagálva állapította meg Lula da Silva, hogy „a palesztinok nagyon türelmesek”. Brazília nevében támogatásáról biztosította a békefolyamatot és kijelentette: országa minden tőle telhetőt megtesz annak érdekében, hogy az érintett térségben *„két szabad, magabiztos és gazdaságilag életképes állam legyen”*.

Megemlítendő, hogy az amerikai külügyminisztérium a brasíliai csúcstalálkozó előtt a résztvevők értesére adta, hogy az Egyesült Államok el fogja ítélni a találkozó záróokmányát, ha az bírálni fogja a közel-keleti és az iraki rendezéssel kapcsolatos washingtoni álláspontot. Az Egyesült Államok állítólag hiába kérte, hogy legalább

megfigyelői minőségben meghívást kapjon a találkozóra. A brazilai zárónyilatkozat elismerte a népek jogát a külföldi megszállással szembeni ellenállásra.

Záró gondolatok

Valószínű, hogy mire ez az eszmefutatás megjelenik, már újabb „pillanatképet” lehetne adni a tárgyalt szubkontinensről, amelynek országaiban szinte párhuzamosan születnek a problémák és megoldások, nyoma sincs a pangásnak, legfeljebb a konfliktusok kifejlése gyorsabb, mint a rendelkezésre álló válságkezelési mechanizmusé, amelynek sokszor a határokon messze túlnyúló problémákkal, hátráltató tényezőkkel kell megküzdenie.

Látnivaló, hogy *Latin-Amerikában a biztonsági kockázatok, veszélyek és kihívások aránya és jellege más, mint Európában, a Távol-Keleten vagy Közép-Ázsiában.* A nagyarányú létbizonytalanság a gazdasági, a szociális és a közbiztonság gyengeségére vezethető vissza elsősorban. A fegyveres erőszak nemigen kapcsolódik háborús cselekményekhez, sokkal inkább ellenálló mozgalmak, fegyveres bandák, magánhadseregek, szervezett bűnözői csoportok tevékenységéhez.

Komoly probléma a „stabilitás-hiány”, hatalmas területek ellenőrizhetetlensége, a fegyvertartás szabályozatlansága, a „leszámolások” divatja, a „vadnyugati” stílus latin-amerikai átörökítése, és helyi viszonyokra alkalmazása.

Áttekintésünkben több vonatkozásban érintettük az Egyesült Államokkal kapcsolatos biztonságpolitikai kérdéseket, amelyek a világ vezetésére és megreformálására, az amerikai értékrendre, küldetéstudatra, kizárólagosságra, egyedülálló erkölcsi alapra, változó nemzetbiztonsági érdekekre, nagyrészt a jelenlegi globális és kontinentális „geopolitikai erőkonfigurációra” vezethetők vissza.

Ami a politikai erőszak témáját illeti, a *fegyveres konfliktusokat és háborúkat* beleértve, a helyi szakértők „világszínvonalon” mozognak. Nemcsak Latin-Amerika, hanem szinte az egész világ szembesül azzal – vallják –, hogy az agressziók és a konfliktusok jobbra nem a hagyományos formában jelentkeznek, kezdeményezőik nem feltétlenül a „nagyok” és az „erősek”, hanem egy támadószellemű kisebbség. A „gyengék ereje” abban nyilvánul meg, hogy képesek zsarolni, sakkban tartani nagy államokat és nemzetközi szervezeteket, rájuk kényszerítve saját „játékszabályaikat”. Lehetségesnek tartják, hogy a „nagy háborúk”, mint a jelentős hatalmak közötti viták eldöntésének eszközei elavulnak, de a „kis háborúk” még jó ideig a világ jellemzői maradnak. Lehet, hogy az erőszak általános elterjedtsége lesz az ár, amelyet meg kell fizetni azért, hogy csökken az államközi háborúk súlya és jelentősége, szerepe a nemzetközi életben.

A háborúk lehetnek a belpolitikai nehézségekről való figyelemelterelés eszközei, de a velük kapcsolatos kockázati tényezők felértékelhetik a „sem nem béke, sem nem háború” állapotot a veszélyesebb és drágább háborúhoz viszonyítva.

Dél-amerikai biztonsági kockázatok között elég gyakran kerül említésre „a politika kriminalizációja” és „a bűnözés politizációja”. Történelmi-tapasztalati tanulság a térség országaiban, hogy „a gyengeség agressziót provokál”, és megvan ennek a köznap bölcselete is, nevezetesen, hogy „útkereszteződésnél nem az megy át először, aki zöld jelzést kap, hanem aki tankban ül”.

Madar Imre

A NATO szerepvállalása az iraki biztonság megteremtésében

A cikk szerzője – aki a NATO Kiképző Misszió tagjaként jelenleg is Irakban teljesít szolgálatot – az iraki helyzet fontosabb jellemzőit összefoglalva bemutatja, hogy a NATO – az isztambuli csúcs döntése alapján – milyen szerepet vállal az iraki biztonsági erők kiképzésében, valamint egy kiképzési, oktatási doktrinális központ létrehozásában. A cikk – bár nem szándékosan – kapcsolódik folyóiratunkban a NATO jövőjével foglalkozó írásokhoz is.

Az Észak-atlanti Szerződés Szervezetének tagállamai eltérő módon ítélik meg az iraki háborút. A 26 tagállam állam kormányfőinek 2004. júniusi isztambuli csúcstalálkozóján azonban egyhangú döntés született arról, hogy a NATO támogatja az Iraki Köztársaság függetlenségét, önállóságát, területi egységét, és segítséget nyújt ahhoz, hogy Irakban erősödjön a demokrácia, a szabadság, és valamennyi iraki részére biztosítva legyenek az emberi jogok, a törvény és a biztonság¹. A vezetők elítélték az iraki terrorista támadásokat, hangsúlyozva, hogy azok nem csak Irak, hanem a szomszédos országok, valamint a térség egészére veszélyt jelentenek. Már a konkrét szerepvállalás előtt az iraki átmeneti kormány kérésére, összhangban az ENSZ Biztonsági Tanácsának (ENSZ BT) 1546-os határozatában foglaltakkal, a NATO támogatta a többnemzetiségű erők tevékenységét, amely a biztonság megteremtésére és fenntartására irányult.

A csúcstalálkozón a vezetők elhatározták, hogy felajánlják segítségüket a biztonsági erők képzésében, s felkérték a nemzeteket, hogy járuljanak hozzá az iraki fegyveres erők állományának képzéséhez. Egyúttal felkérték az Észak-atlanti Tanácsot, hogy az átmeneti kormánnyal együtt vizsgálja meg a döntés megvalósításának feltételeit, és tegyen további javaslatokat a megalakulásban lévő iraki biztonsági szervezetek támogatására, összhangban az ENSZ BT fent hivatkozott határozatával.

A NATO isztambuli csúcstalálkozójának egyik legmesszebb ható fejleménye volt az iraki biztonsági erők kiképzésében történő segítségnyújtásról szóló döntés. Erre a mérőföldkőnek számító határozatra, amelynek végrehajtásához már a helyszi-

1 Statement on Iraq

nen neki is láttak, azután került sor, hogy Irakban a csúcstalálkozó első napjának reggelén a szuverenitás hivatalosan átszállt egy ideiglenes iraki kormányra.

A NATO-tagállamok nagyon is tudatában vannak, hogy milyen veszélyekkel jár az Irakban tapasztalható instabilitás, és milyen fontos segíteni az új iraki hatóságokat azoknak az eszközöknek a megszerzésében, amelyekkel a saját ellenőrzésük alá vonhatják a biztonsági helyzetet. Jaap de Hoop Scheffer NATO-főtitkár Isztambulban elhangzott szavaival élve: „Az iraki biztonsági erők kiképzésével és azzal, hogy segítjük őket biztonsági intézményeik kialakításában, előrébb hozzuk azt a napot, amikor a külföldi haderőkre többé már nem lesz szükség. Ez mindannyiunk közös célja.”

A határozatra az iraki biztonsági erők kiképzéséhez való segítségnyújtásról egy ENSZ Biztonsági Tanácsi Határozat (UNSCR) elfogadása és az iraki ideiglenes kormány hivatalos felkérése után került sor. Egyhangúlag került elfogadásra június 8-án az ENSZ BT 1564. számú határozata, amely felkéri a tagállamokat, valamint a nemzetközi és regionális szervezeteket a segítségnyújtásra. Két héttel később Ayad Allawi, aki akkor még csak iraki miniszterelnök-jelölt volt, írásban kérte a NATO főtitkárától „a nemzetközi közösség, különösen a NATO sürgős segítségét a kiképzés kulcsterületein Irakban, felszereléssel való ellátás és másféle technikai segítségnyújtás formájában, mivel Irak kormánya helyénvalónak ítéli, hogy az újonnan létrehozott biztonsági intézményeinket képessé tegye a terrorfenyegetés elhárítására és hogy csökkentse a külföldi erőkre való ráutaltságot.”² Ezt a kérést ezután megismételte Hoshyar Zebari iraki külügyminiszter is, amikor a szuverenitás átruházását követően 2004. július 13-án felkereste a NATO-központot.

A NATO-szerepvállalás fontosságának megértése érdekében célszerű az *aszimmetrikus hadviselés három fő összetevőjét*, a katonai, a biztonsági és a politikai elemeket röviden áttekinteni.³

A *katonai elemek* alapvetően két részből tevődnek össze: magukból a hadműveletekből, illetve a terület és az infrastruktúra ellenőrzéséből. Ezeken a területeken a NATO szerepvállalása nem indokolt, mivel egyrészt ezt a koalíciós erők jobb szinten tudják jelenleg ellátni, illetve ez a feladat, jellegéből adódóan bármennyire is a biztonság megteremtésére irányul, rövid távon óhatatlanul további konfliktusokat gerjeszt.

A *következő összetevő elem a biztonság*, amely szintén két területen igényel elemzést: egyik a konfliktus kezelésében katonai erőkkel résztvevő, vagy azt erkölcsileg támogató országok biztonsága, a másik pedig a konfliktus területén létrehozandó biztonság. A nemzeti területek védelme nem csak jelentős kapacitásokat köt le mind emberi, mind anyagi források tekintetében, hanem egy esetleg sikeres terrorcselekmény komoly hatással lehet a konfliktus kezelésében résztvevő országok szerepének megítélésére, mint azt a madridi terrorcselekmény is bizonyította. A polgári lakosság vonatkozásában az ellátás magába foglalja, mind az orvosi, mind az alapvető élelmiszerekkel és létszükségleti cikkekkal történő ellátást.

Irakban a normális élet elképzelhetetlen elektromos áram nélkül, mivel az elengedhetetlen mind az élelmiszertárolás, mind a vízszolgáltatás, mind a normális életkörülmé-

2 Segítségnyújtás Irak stabilizálásához

3 Russia's Experience of Asymmetrical Warfare

nyek biztosítása tekintetében. A lakosság többségét jobban zavarja a gyakori vízhiány, valamint a naponta jelentkező áramszünetek, mint a támadások. Ugyancsak fontos az atrocitások megelőzése, hiszen a diktatúra alól felszabadított személyek megpróbálhatnak elégtételt venni sérelmeiken ez által újabb konfliktushelyzeteket teremthetnek.

A harmadik, szinte a legfontosabb összetevő a végleges cél elérése érdekében a politikai elem, amely hatást gyakorol a konfliktus körzetére, a belpolitikára és a nemzetközi politikára is.

A konfliktus körzetében a legfontosabb a helyi lakosság megnyerése, az egység kialakítása a közös jövő megvalósítása érdekében. A NATO szerepének megértéséhez elengedhetetlen a helyi lakosság véleményének bemutatása, természetesen a teljesség igénye nélkül, hiszen a jelenlegi rendszer ellenzőinek véleményét a helyi sajátosságok miatt nem lehet teljes körűen megismerni.

Szükségesnek tartom azonban hangsúlyozni, hogy a koalíciós erők tevékenységét támogató helyi lakosság, sem feltétlenül ért egyet azok törekvéseivel. A lakosság igen sok esetben a segítséget a koalíciós erőktől várja – Bagdadban elsősorban az Egyesült Államoktól –, mégsem egységes a lázadók tevékenységének megítélésében. Vannak, akik csak az iraki lakosság elleni támadásokat, vannak akik az iraki lakosság és az iraki biztonsági erők elleni támadásokat ítélik el és vannak, akik valamennyi támadást elítélik. Sokan hisznek abban, hogy Irak független jövőjének megteremtése lehetséges demokratikus úton is.

Nem hagyható figyelmen kívül azon személyek véleményen sem, akik nem politikai meggyőződésből, nem a jövőbe vetett hit miatt működnek együtt, hanem azon egyszerű, de nagyon nyomós ok miatt, hogy a család részére biztosítani kell a megélhetés feltételeit. Igen fontos megérteni ennek jelentőségét, mivel igaz, hogy az emberek diktatúrában éltek, de a végzettséget nem követelő munkát gyakorlatilag külföldi munkások végezték, az életkörülmények a mostaninál mindenképp jobbak voltak, jelenleg pedig a legtöbb ember örül, ha egyáltalán munkához jut.

Tekintettel a művelleti terület sajátosságaira az információk a nyílt médiában megjelent közléseken alapulnak. A megkérdezett személyek által elmondottak valamennyi esetben csak a személy, maximum a család véleményét fejezik ki, semmilyen körülmények között nem tekinthetők és nem tekintendőek azok hivatalos véleménynek.

A lakosság összetétele miatt nagy a jelenősége annak, hogy Irak későbbi biztonságát szavató személyek gyakorlati kiképzését gondos válogatás előzze meg.

Irak 437 ezer négyzetkilométeres területe hármasság tagolású, a közepén húzódó két folyó – a Tigris és az Eufrátesz – termékeny völgye mellett sivatagokból és hegyvidékekből áll. Földrajzi értelemben délről az Arab-öböl és Nefúd-sivatag, keletről a Zagrosz-előhegységei, északról a Toros-hegység dél-keleti nyúlványai, nyugatról pedig a Szír-sivatag határolja.

A körülbelül 24,5 milliós lakosságú államot hat ország veszi körbe, keleti szomszédja Irán, északon Törökországgal, nyugaton Szíriával és Jordániával, délen Száúd-Arábiával és Kuvaittal határos. Legnagyobb városa a közel ötmilliós népességű Bagdad, az ország fővárosa.

A népesség 75–80 százaléka arab, 15–20 százaléka kurd, illetve 5 százalék kisebb népcsoportból tevődik össze. Főbb beszélt nyelvek az arab és a kurd.

A lakosság 97 százaléka muzulmán, a népesség vallási szempontból mégis megosztott. Többségben vannak a *síta* irányzat követői, ők teszik ki az összlakosság körülbelül 60–65 százalékát, míg a kormányzati hatalmat is magának tudható *szunniták* az összlakosság 32–37 százalékát alkotják. Más vallások hívei csak kevesen élnek Irakban, számuk nem több, mint 5 százalék.

A *síták* Irakban az arab népesség többségét alkotják. Bár az országban nem meglepőek a vegyes házasságok a *szunnitákkal*, és viszonylag kiegyensúlyozott a két vallási irányzat kapcsolata, Szaddám alatt mégis a *szunnita* kisebbség kezében összpontosult a hatalom. A *síták* szeretnék kivenni az arányuknak megfelelő részüket az új irányításból.

Mivel az elmúlt évtizedekben *síta* politikai mozgalom Irakban nem működhetett, a vezetők a világ egyetlen *síta* uralmú államában, Iránban találtak menedéket és támogatást. Irán pedig egy vallási alapon szerveződő állam modelljét nyújtja nekik, mely éppoly ellenséges az Egyesült Államokkal szemben, mint amennyire gyűlölte Szaddám Huszein rezsimjét. Jellemző a helyi viszonyokra, hogy az átlagos lakosok sokszor nem ismerik környezetük vallási felekezetét, eltekintve természetesen azoktól a negyedektől ahol szinte kizárólag csak valamelyik irányzat lakosai laknak. A különböző ellenőrzések során gyakran tapasztaltam, hogy bizonyos hallgatók imdákoztak a körletben, míg néhányan csak beszélgettek.

A lakosság részéről a *kurdok* fogadták Irakban a legnagyobb örömmel az amerikai beavatkozást, fegyverrel is segítették a Szaddám elleni harcot. A hosszú távú amerikai megszállást ők sem fogadják el, azonban engedékenyséjük így is kirívó Irakban. Az ország északi területén élő kurd kisebbség évszázadok óta küzd önálló állama elismertetéséért. Az első világháború után a nyugati nagyhatalmak kijelölték az önálló Kurdisztán területét, de végül a törökök és az arabok nyomására 1923-ban lemondtak a terv végrehajtásáról. A kurd területeken amerikai támogatással az Öböl-háború után hatalmas felkelés tört ki, melyet Szaddám Huszein több tízezer halottat követelő megtorlással vert le. Elképesztő menekültáradat indult meg ekkor Törökország és Irán felé. A kurd területek a háború előtt szinte autonómok voltak, mivel minden iraki katonai tevékenységet azonnal légcsapással toroltak meg az angolszászok. Ugyanakkor a török hadsereg rendszeresen tisztogató akciókat hajtott végre a vidéken. Törökországban erősen jogfosztott, jelentős kurd kisebbség él, mely terrorakcióktól sem riadt vissza a függetlenség elnyeréséért. A szeparatisták hátországának az iraki kurd területek számítottak, ezért volt bejárása a török hadseregnek Irakba. Miközben az amerikaiak igénybe vették a kurdok segítségét a Szaddám elleni harcban, a békés rendezés során figyelembe kell venniük Törökország igényeit is, hiszen a térségben Amerika legfontosabb szövetségese az ankarai kormány.

Ez is bizonyítja, hogy az iraki demokratikus kibontakozásnak nem csak az országon belül vannak ellenzői. Irak többi szomszédja közül egyik állam sem érdekelt egy nyugati típusú demokrácia megerősödésében. A térségben egyetlen működő polgári demokrácia sincs, és a környékbeli, különböző keménységű diktatúrák közül egyik sem akarja, hogy egy esetleges iraki példa kedvet adjon saját ellenzékének.

A helyi lakosság megnyerése, támogatásuk megszerzése tehát szükséges ahhoz, hogy a biztonság szavatolható legyen. Különösen fontos ez, mivel a központi körzetek kivételével, csak a helyi biztonsági erők képesek arra, hogy valamennyi fél részére garantálható legyen a normális életkörülmény.

A konfliktus körzetén kívül a lakosság támogatása elengedhetetlen annak érdekében, hogy a konfliktus kezelésében résztvevő haderő motiváltsága megmaradjon, sőt emelkedjen. Ezt biztosítani igen nehéz feladat egy áldozatokkal járó elhúzódó konfliktus esetén. El kell érni, hogy belpolitikai események hatása miatt bekövetkező belpolitikai célok prioritásának változása a hadművelleti célok végrehajtását csak fenntartható, végrehajtható formában módosítsa. A külpolitika területén a nemzetközi támogatás fenntartását, növelését kell a tevékenység központjába állítani.

A feladatok végrehajtásához elengedhetetlen, hogy a szükséges szellemi és anyagi kapacitással rendelkező nemzetközi szervezetek aktív részt vállaljanak a békés rendezésben. Ennek érdekében Nápolyban működő Összhaderőnemi Művelési Parancsnokságról egy NATO-„előőrs” indult Irakba az isztambuli csúcstalálkozót követően.

Az Észak-atlanti Tanács 2004. július 30-án úgy döntött, hogy egy NATO Kiképzési Végrehajtó Missziót (NATO Training Implementation Mission Iraq, NTIM-I) hoz létre Irakban. A missziót kezdetben Carel Hilderink holland vezérőrnagy vezette, és mintegy 50 hivatásos és nem hivatásos tisztból állt, akik a két NATO-főparancsnokságról – a belgiumi Monsban működő Szövetséges Hadművelési Parancsnokságról, és az Egyesült Államokban, Virginiában, Norfolkban működő Szövetséges Átalakítási Parancsnokságról – érkeztek. Augusztus 7-én megérkezett Irakba az előőrs, a misszió többi része pedig egy héttel később. James L. Jones tábornok, a Szövetséges Európai Haderők főparancsnoka pedig néhány nappal a Misszió felállítását követően kereste fel Irakot.

A NATO Kiképző Misszió (NATO Training Mission Iraq, NTMI) kereszteltek át, első feladatai közé tartozott a kapcsolattartás rendjének kialakítása az iraki ideiglenes kormánnyal és a többnemzetiségű haderővel, valamint a kiképzés Irakon belüli és kívüli lefolytatása legjobb módszereinek meghatározása. A misszió kezdeti erőfeszítéseit arra összpontosította, hogy az iraki hatóságokkal együttműködjön a biztonsági struktúráik kifejlesztésében, különös hangsúlyt helyezve a Védelmi Minisztériumra és a Katonai Parancsnokságra, valamint, hogy jelentést készítsen, amely részletesebb javaslatokat tartalmazott a NATO általi kiképzésre, tanácsadásra és együttműködésre.

2004. szeptember 15-én Jones tábornok a Misszió jelentését az Észak-atlanti Tanács elé terjesztette, az pedig egy héten belül úgy határozott, hogy támogatja egy Iraki Kiképzési, Oktatási és Doktrinális Központ létrehozását Bagdadon kívül.

Az Al-Rustamanyahban található központ fogja kiképezni az iraki biztonsági erők vezető tagjait. A központ a vezetői kiképzésre fog összpontosítani és segíteni fogja az országos szintű, multietnikus biztonsági intézmények kiépítését.

Az Észak-atlanti Tanács jóváhagyott egy művelési koncepciót a kibővített misszió számára, amely meghatározza a NATO részvételének fázisait az iraki biztonsági erők kiképzésében. A már megkezdődött *első fázis* országon belüli vezetési és irányítási mechanizmusok létrehozására, valamint az iraki biztonsági erők tagjai kiképzésére és a részükre nyújtott tanácsadásra terjed ki. A *második fázis* arra összpontosít majd, hogy segítséget nyújtson az Iraki Biztonsági Erőknek a Kiképzési, Oktatási és Doktrinális Központ létrehozásában, amely viszont vezetői képzést biztosít majd a közép- és felső vezetés fejlesztéséhez.

Irakban kulcsfontosságú a szoros egyeztetés a többnemzetiségű haderő és a NATO Kiképző Missziója között. Ennek oka, hogy a helyszínen mindenekelőtt az előbbi gondoskodik a biztonság megteremtéséről, és mint ilyen, terület-védelmet biz-

tosít a NATO-személyzet számára. Ezen kívül a többnemzetiségű haderő már részt vett, az iraki többnemzetiségű biztonsági átmeneti parancsnoksága révén, az iraki biztonsági erők kiképzésében is. A lehető legjobb együttműködés biztosításához David H. Petraeus amerikai altábornagyot nevezték ki mindkét misszió parancsnokának.

A NATO Kiképző Misszió Irakban mindazonáltal külön misszió az Észak-atlanti Tanács politikai ellenőrzése alatt. A misszió előtt álló feladat nagyságát nem szabad alábecsülni. Azok az irakiak, akiket a NATO kiképez, az ország ideiglenes kormányának tartoznak felelősséggel. Közvetlen cél olyan iraki biztonsági erők felvonultatása, amelyek képesek fenntartani egy stabil és biztonságos környezetet a törvényhozási választások előtt.

Minden szövetségesnek lehetősége van hozzájárulni a NATO Kiképző Misszióhoz Irakban, és ha a részvétel mellett dönt, akkor lehetősége van eldönteni, hogy erre az országon belül vagy kívül kerüljön sor. Az Irakon kívüli kiképzés a szövetségesek nemzeti kiképző akadémiáin, NATO-iskolákban vagy a szomszédos országok megfelelő létesítményeiben történhet.

A NATO Iraki Kiképző Missziója felelősséget vállalt a nemzeti kiképzés és felszerelés adományok összehangolásáért, egy NATO Kiképzés és Felszerelés Koordináló Csoportnak a brüsszeli NATO-központban történő felállításával. Ez alapvető fontosságú, mivel a nemzeti erőfeszítések és/vagy eltérő kiképzési és felszerelés beszerzési módszerek összehangolásának hiánya a folyamat aláaknázásának kockázatát vonja maga után. Ezen kívül sok ország kezdetben bilaterális módon kapcsolódott be az iraki erők kiképzésébe, mások pedig úgy nyilatkoztak, hogy erre a közeljövőben állnak készen.

Az NTM-I az iraki hatóságok kérésére van Irakban. A küldetés célja az iraki erők képzésének, valamint technikai eszközökkel való ellátásának segítése.

A NATO által irányított képzés célja, hogy a törzstiszti tanfolyam évente 1000 hallgató kibocsátására legyen képes, valamint évente 500 hallgató vehessen részt különböző NATO-iskolák tanfolyamain Európában.⁴

Harry Ulrich admirális, a Szövetség Nápolyi Egyesített Műveleti Parancsnokságának új parancsnoka 2005. június 21–22-ei bagdadi látogatásakor tájékoztatást kapott arról, milyen feltételek biztosítása szükséges a fenti cél elérése érdekében. Az admirális látogatása Al Rustamiyahban ért véget, ahol megtekintette a törzstiszti tanfolyam beindításához szükséges épületek felújítási, helyreállítási munkálatait.

2005. július 25-én került sor a NATO „képezd a kiképzőt” tanfolyamának kibocsátó ünnepségére. Ezen a tanfolyamon az iraki tisztek 300 óra elméleti és 120 óra gyakorlati képzést kaptak.⁵ Az öt modulból álló képzés során a hallgatók az alábbi területekről szereztek ismereteket:

- nemzetközi kapcsolatok, biztonsági és politikai szervezetek;
- nemzeti politika, biztonsági és gazdasági szervezetek, együttműködés a biztonsági kérdések területén;
- a nemzeti és nemzetközi katonai műveletek jogi környezete;

4 Admiral Ulrich visits NTM-I in Baghdad

5 The trainers and teachers in the upcoming

- szociológia és vezetéselmélet;
- hadműveletek, katonai döntéshozatal és törzsmunka.

A hallgatókat (9 iraki ezredest és 15 alezredest) egy magas szintű iraki bizottság választotta ki azon nagyszámú jelentkezők köréből, akik elegendő tapasztalattal, és megfelelő oktatói képzettséggel, nyelvismerettel rendelkeztek ahhoz, hogy az Al Rustamiyahban szeptemberben induló törzstiszti tanfolyam kiképzői lehessenek. A bizottság tagjainak kiválasztásánál követelmény volt, hogy Irak különböző területei és etnikai csoportjai képviselve legyenek.

A tanfolyamok a tisztek részére 5,5 hónaposak, a főtisztek részére 9,5 hónaposak lesznek. Az iraki kiképzők munkáját NATO tanácsadók segítik.

A helyben végrehajtott kiképzés nem szakítja ki a hallgatókat természetes társadalmi, kulturális közegükből. Bármennyire szokatlan is ez egy Európában nevelkedett személynek, többségben vannak azok, akiknek a nyugati kultúra idegen, és a demokráciát is másképp értelmezik. S ezek a személyek nem vallási fanatikusok, sőt kifejezetten féltik az Irakban elért eredményeket a vallás előtérbe kerülésétől.

A helyi kiképzés során az esetek többségében az elsajátítandó anyagot saját házuk kiképzőitől sajátítják el, a NATO szakértői csak mentori segítséget nyújtanak. Ez a kiképzési forma teszi lehetővé rövid idő alatt viszonylag sok hallgató kiképzését.

Pozitív jelenség, hogy a hallgatók büszkéek teljesítményükre, hisznek abban, hogy van értelme erőfeszítésüknek, és idővel ők lehetnek azok a személyek, akik lehetővé teszik, hogy az iraki nép békében, szabadon és a megfelelő színvonalon éljen. Ez a hit pedig nagyon fontos egy olyan nép esetén, mely valaha több évszázadon keresztül hatalmas területek felett gyakorolt ellenőrzést és a kultúra fellegvára volt akkor, amikor számos európai ország vonatkozásában nem beszélhetünk még a tudományos élet nyomairól sem.

Figyelembe véve, hogy az iraki biztonság megteremtését a nemzetközi biztonságpolitikai szakértők és politikusok is elképzelhetetlennek tartják a megfelelően képzett és felszerelt helyi biztonsági erők részvétele nélkül, megállapíthatjuk, hogy a NATO igen fontos szerepet vállalt fel az iraki rendezésben.

A Magyar Honvédség megítélése szempontjából pedig említésre méltó az a tény, hogy az adott NATO-misszió állományának mintegy 15%-át magyar tisztek, zászlósok adják.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Statement on Iraq Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Istanbul on 28 June 2004.
www.nato.int/docu/pr/2004/p04-098e.htm

Segítségnyújtás Irak stabilizálásához
http://www.nato.int/docu/review/2004/issue3/hungarian/art2_pr.html

Ivan Safranchuk: Russia's Experience of Asymmetrical Warfare 2002. nov. 19.
www.cdi.org/terrorism/chechnya-pr.cfm

Iraqi expats banned from voting on constitution, Stars & Stripes, 19. 08. 2005. p. 4

Admiral Ulrich visits NTM-I in Baghdad
www.afsouth.nato.int/JFCN_Missions/NTM-I/Articles/NTMI_A_07_05.htm

The trainers and teachers in the upcoming Iraqi Joint Staff College graduate from the train the trainers course
www.afsouth.nato.int/JFCN_Missions/NTM-I/Articles/NTMI_A_08_05.htm

Szabó Mária

Ki volt Guido Romanelli?

Guido Romanelli neve és négy hónapos budapesti missziója (1919) bizonyára nem ismeretlen a Hadtudomány olvasói előtt. Öt évvel ezelőtt a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem főépületében domborművet helyeztek el, három éve az egyetem Bolyai campusán pedig szobrot állítottak tiszteletére. A szerző az alább közölt rövid tanulmányában a legendássá vált, majd (szinte) elfelejtett olasz alezredes magyarországi humanitárius missziójával kívánja a Hadtudomány Olvasóit megismertetni, hogy 86 évvel a történetek után „pontosan”, de legalábbis pontosabban lássuk, mit is cselekedett, megérdemli-e ma is hálánkat, tiszteletünket.

A két világháború között alakja, magyarországi humanitárius tevékenysége szinte legendává vált. Nem volt külföldi tiszt, akit az Országház kupolacsarnokában bensőségesebb ünnepségekben részesítettek volna. Egy ékkövekkel kirakott díszkardot kapott; két szobrot, egy festményt, 8 érmet készítettek, a Ludovika falán domborművet helyeztek el tiszteletére; utcát neveztek el róla. 1922-ben, amikor egy-két napos ünnepségsorozatra visszatért Budapestre, a nimbusz, amely a neve körül „a magyar nemzet képzeletében” kialakult őt is megdöbbenett. „Romanelli többé nem egy személy volt, hanem egy mítosz, egy legenda.” – Emlékezett 1928-ban memoárjához írt előszavában – „A magyar mágnás fényűző hajlékában éppúgy, mint a szegény ember egyszerű házában, Budapesten ugyanúgy, mint a magyar pusztai városokban vagy falvaiban, még a politikai határokon túl is, a magyarok településeken. A nevem mindenki számára ismert lett, és mindenki nemzeti hősnak kijáró tisztelettel ejtette ki, habár néha a legcsekélyebb fogalma sem volt arról, pontosan mit is cselekedtem.”¹

1945 után, a magát hosszú élete végéig (97 évet élt) a magyarok barátjának valló olasz tüzér alezredes² neve fokozatosan feledésbe merült. Egyik mellszobrát a gigantikus Sztálin szoborba olvasztották, a másik a rendszerváltozásig porosodott a Nemzeti Galéria pincéjében. Ahogy az ünnepség, természetesen a felejtés sem csak

* Guido Romanelli fotója a HIM fotóarchívumának tulajdona

1 Guido Romanelli: *Nell'Ungheria di Béla Kun e durante l'occupazione militare rumena (La mia missione maggio – novembre 1919)* Udine, 1964. A „Magyarországon Kun Béla és a román megszállás idején” c. visszaemlékezést 1923-ban írta, és csak 41 év múlva, saját költségén sikerült kiadnia. A második, jóval reprezentatívabb kiadást a Forze Armate Szárazföldi Vezérkarának Történeti Hivatala jelentette meg. (Róma, 2002, Premessa – Előszó), 6–7. old.

neki szólt. A két világháború között oly fontos olasz-barátság is évtizedekre aktualitását veszítette.

A volt ludovikások azonban mindvégig ápolták emlékét, és mindent megtettek, hogy a háború után legalább a hivatásos katonák ne felejtsek: a Magyarországi Tanácsköztársaság időszakában megmentette elődeiket, egy 1919. június 24-én kirobbant, gyorsan elfojtott ellenforradalmi felkelés akadémista növendégeit és tisztjeiket, a felkelés néhány vezetőjét. Az életüket neki köszönő ludovikások emlékezetében érthetően: „Ő volt minden idők legderekebb idegen katonája, aki valaha is Magyarország földjére lépett.”³

De, hogy pontosan mit is cselekedett? Ki volt ő? Miért jött Magyarországra éppen a proletárdiktatúra időszakában? Ki küldte? Milyen minőségben, milyen érdekeket képviselt? – Ezek a kérdések szinte máig nem vetődtek fel. Történelmi szerepét, budapesti missziójának hiteles történetét sem Olaszországban, sem itthon hosszú évtizedekig senki sem kutatta.

Szerencsére az olasz külügyi és katonai levéltárak⁴ óriási mennyiségű dokumentumot őriztek meg az első világháború utáni olasz katonai missziókról, köztük Guido Romanelli magyarországi tevékenységéről is.

Az út Bécsig illetve Budapestig

Guido Romanelli 1876. március 15-én Sienában született és San Vito Tagliamentoban halt meg 1973-ban. (Budapesti missziója idején tehát 43 éves volt.) 12 évesen került a római Katonai Kollégiumba. A katonai akadémiát Torinóban végezte és alhadnagyként fejezte be 1896-ban. Majd egy speciális tüzértanfolyam elvégzése után a 11. erődtüzérdandárhoz vezényelték, ahol hadnaggyá lépett elő. 1897-től néhány évre elhagyta az olasz királyi haderőt, így csak 1905-ben, visszatértekor léptették elő századossá. 1911-ben harcolt az első expedíciós hadsereg kötelékében a tripoliszi (Libia) háborúban, majd az első világháborúban az afrikai hadszíntéren (többek között az Olasz királyi Eritreai Gyarmati Hadtest állományában). 1915-ben a 10. erődtüzérezred tisztjeként léptették elő őrnaggyá, majd 1917-ben nevezték ki alezredessé, amikor a 180-as ostromtüzércsoport kötelékében harcolt. A nagy háborút a Monarchia ellen négy ütegből álló csapatával Piavénál fejezte be, ahol az ellenség soraiban magyarokkal is találkozott. 1916-ban megkapta a Savoyai Katonai Érdemrend Lovagke-

2 Romanelli alezredesként került Magyarországra, és csak 1929-ben (nyugállományba helyezésekor) nevezték ki ezredessé. Mivel az olasz katonai terminológiában a tenente colonello helyett sokszor colonello-t használnak, vagyis az alezredes ezredesnek is titulálják, a korabeli magyar források is követik ezt a váltakozó megjelölést.

3 Idősebb Goór György 1963. június 8-án Sydney-ben megtartott Hősök napi ünnepi beszéde, kézirat, 2. old. Az emigrációban megőrzött és összegyűjtött Romanelli-forrásokért ezúton is köszönetemet fejezem ki ifj. Goór Györgynek.

4 Archivio Storico Diplomatico del Ministero degli Affari Esteri (Az Olasz Külügyminisztérium Diplomáciatörténeti Levéltára (rövidítése MAE) és Archivio dell'Ufficio Storico dello Stato Maggiore Esercito (A Szárazföldi Haderőnemi Vezérkar Történeti Hivatalának Levéltára (AUSSME). Az olasz katonai levéltárak haderőnemek szerint rendezettek. Mivel egyrészt az olasz légierő átadta történeti anyagát a külügyi levéltárnak, másrészt a két világháború között nem volt magyar haditengerészet, a korszak magyar vonatkozású iratai a katonai levéltárak közül a szárazföldiben találhatók.

resztjét. Ennek köszönhetően 1919-ben a hivatalos iratok már feltüntetik neve előtt az Olaszországban ma is használatos megtisztelő (cavaliere – cav.) „lovag” címet.⁵

A hírt, hogy külföldi beosztásba kerül, 1919 májusának első napjaiban kitörő örömmel fogadta. Évek óta jelentkezett, de hiába hivatkozott társadalomtudományi és gyarmatügyi diplomájára, kiváló francia-, angol- és jó némettudására, hosszabb időre nem vezényelték külszolgálatra.⁶ – És most: egyenesen BÉCSBE, a Szövetséges Olasz Fegyverszüneti Misszióba! A háború utáni legnagyobb, legjelentősebb olasz misszióba, amelynek sikereiről már annyit olvasott/hallott! Vezetőjével, Roberto Segre tábornokkal Romanelli korábban már találkozott néhányszor Rómában, amikor a Tüzérségi Műszaki Szemlében mindketten tanulmányokat jelentettek meg.⁷

Május 6-án telve lelkesedéssel és bizonyítási vágygal érkezett az osztrák fővárosba. Akkor még nem tudta, hogy mindössze 6 napot fog ott tölteni.

A bécsi Szövetséges Olasz Fegyverszüneti Bizottság és budapesti delegációja

A Monarchia képviselői fél évvel azelőtt, 1918. november 3-án Padovában, olasz tábornokok előtt írták alá az első világháborút lezáró fegyverszünetet, és az olaszok voltak az elsők, akik Duna-medencei érdekeik biztosítására, a többi antant-szövetségest megelőzve, már november végén létrehoztak egy bécsi képviselőt (decemberre már száz tagot számláló katonai missziót), a Szövetséges Olasz Fegyverszüneti Bizottságot.⁸

A vesztes országok hadseregeinek leszerelését kidolgozó és ellenőrző katonai képviselők jogosítványait, feladatait, működési kereteit 1918 végén a Legfelső Szövetséges Haditanács és – összeülése után (1919. január) – a párizsi békekonferencia szabályozta. Így történt ez legalábbis a híressé vált első budapesti antant-misszió, a Vix-misszió esetében, amely a Segre-bizottságnál mindössze néhány nappal korábban jött létre, s amelynek az olasz bizottság működési mintájául kellett volna szolgálnia. A győztes antant-hatalmak ellentétei azonban 1919 április–májusára már szinte lehetetlenné tették az érdekek összehangolását, a közös fellépést. Az olaszok szemében a Vix-misszió nem „szövetséges”, hanem francia misszió volt, és Segre tábornok, amikor csak tehetette, „kifelejtette” az általa parancsnokolt bécsi misszió nevéből a „szövetséges” kifejezést.⁹ A bécsi Olasz Fegyverszüneti Bizottságot nem a Szövetséges Katonai Ellenőrző Bizottság Versaillesi Parancsnoksága, hanem a Legfelső Olasz Katonai Vezetés (Diaz és Badoglio tábornok) és (hol Párizsból, hol Rómából) Sydney Sonnino olasz külügyminiszter irányította.

5 (A jelenlegi olasz miniszterelnököt is gyakran szólítják így.) Az 1930-as évek végén már magának mondhatta az Olasz Koronarend Parancsnoki (1924) és Nagykeresztjén (1935) kívül több olasz lovagrend kitüntetését, valamint spanyol, belga, brazil kitüntéseket is. 1966-ban a Magyar Vitézi Rend is kitüntette.

6 A háború előtt néhány hónapot a londoni és berlini olasz attasé mellett töltött.

7 Aktív katonaként több hadtörténeti tanulmányt publikált (legtöbbet a tüzérség témájában). A második világháború után biztonságpolitikai/külpolitikai elemzéseket is megjelentetett nemcsak olasz, hanem francia újságokban, folyóiratokban is – köztük többet Magyarországról.

8 Commissione Militare (Interalleata) Italiana d'Armistizio. 1920 januárjáig működött.

9 Bécsi missziójáról írt könyvének címe pl. (Generale Roberto Segre): La Missione Militare Italiana per L'Armistizio, (dicembre 1919 – gennaio 1920), Bologna, 1928.

A háború után megalakult katonai bizottságok tevékenysége, sem Bécsben (ahol az olasz után 1919 elején létesült egy angol és egy amerikai, majd tavasszal egy francia katonai misszió is), sem Budapesten nem korlátozódott leszerelési feladatokra. A Monarchia romjain éppen csak alakuló új országokkal diplomáciai kapcsolatok hiányában, nemcsak a katonai attasék feladatait látták el, hanem hiányzó diplomatáikét is.¹⁰ Deklarált katonai (a vesztesek leszerelését ellenőrző) feladatán túl a Segre-bizottság is diplomáciai tevékenységet folytatott, s – amiről Romanelli Bécsbe érkezése előtt valószínűleg semmit sem tudott –: nagyszabású kereskedelmi tranzakciókat szervezett/bonyolított.

1918 végén tehát Budapesten egy francia, Bécsben egy olasz katonai misszió működött. Segre tábornok a két (antant) bizottság közötti összeköttetést megteremtendő 1919 januárjában delegálta egyik tisztjét: Pentimalli őrnagyot a Fernand Vix alezredes által vezetett (többségében valóban francia katonákból álló) budapesti misszióba. A Vix-misszióra kidolgozott szövetséges szabályokat azonban korántsem tekintette kötelező mintának. Vix-nél jóval önállóbban és több országra kiterjedő hatáskörrel tevékenykedett – a szövetséges szabályokat meglehetősen szabadossággal kezelve – egyértelműen az olasz érdekek képviseletét tartva szem előtt.¹¹ Ezt várta el a Duna-medence különböző városaiban (Prágában, Krakkóban, Grazban, Klagenfurtban, Budapesten, Ljubjanában) létesített delegációi vezetőitől is – többek között: Guido Romanellitől, akivel néhány napi bécsi „megfigyelés” után közölte: úgy döntött, a bécsi olasz misszió budapesti delegációja új parancsnokának nevezi ki, és még aznap, vagyis május 12-én a magyar fővárosba küldi.

Romanellit megdöbbenette a kinevezés. A fegyverszünet feltételeinek ellenőrzése a „bolsevik Budapesten” tökéletesen értelmetlennek tűnt. Mindenki tudta: a tanácskormány éppen hadsereget szervez, harcolni készül szomszédaival. Akkor mi lesz az ő feladata? És egyáltalán: hogy fogja megértetni magát? Természetesen azzal is tisztában volt, hogy március végén a proletárdiktatúra elleni tiltakozásként, élükön Fernand Vix-szel, minden antant-képviselő elhagyta a magyar fővárost. Csak – s ezt már Bécsben tudta meg – honfitársai kis csoportja tért vissza május elején, hogy Segre tábornok utasításának megfelelően „magyarországi egyedülálló pozíciójukat” – ahogy Arrigo Tacoli márki, a bécsi katonai misszióhoz tartozó olasz külügyi megbízott¹² Romanelli Magyarországra indulása előtt magyarázta – elsősorban „kereskedelmi célú behatolásra” igyekezzen felhasználni.

A misszió nem volt teljesen veszélytelen. Romanelli még otthon olvasott róla, hogy a budapesti bizottság első vezetőjét, Pentimalli őrnagyot vörös katonák néhány hete inzultálták. Több órára fogva tartották, gépkocsiját elvették. Közben azonban Segre tábornok „megállapodást kötött” Kun Bélával, így – nyugtatták meg Bécsben –

10 A történeti szakirodalom eddig nem fordított figyelmet a háború utáni olasz missziók, majd az őket váltó budapesti katonai ellenőrző bizottságok szerepének feltárására. 1927-ben, miután a bizottságok megszűntek, kezdtek meg hivatalosan is munkájukat a budapesti olasz katonai attasék, akiknek tevékenységéről szinte semmit sem tudunk. (Sok helyütt még nevük is tévesen közölt.)

11 A katonai missziók tagjainak az antant előírása alapján pl. nem volt szabad kapcsolatot tartani a lakossággal.

12 Tacoli többnyire Bécsben tartózkodott. Budapesten Lívio Borghese herceg vette át szerepkörét, akit Belgrádba neveztek ki követnek, de az új SzHSz-állam nem fogadta. Népés magyar arisztokrata rokonsága egy részével Romanelli is jó kapcsolatokat épített. Pl. Károlyi Fannival, akinek Borghese és Bethlen István egyaránt unokatestvére volt.

nem lesz akadálya, hogy mint a misszió új parancsnoka kellő tekintéllyel és hatékonysággal képviselje az olasz érdekeket. Pentimalli őrnagy az óta a ljubjanai képviselő vezetője lett, de a budapesti misszió sem maradt vezető nélkül. Tíz nappal Romanelli Budapestre érkezése előtt Segre egy olasz vk. alezredest állított az élére: gróf Murari Della Corte Bra-t, aki egy évet töltött egy magyarországi fogolytáborban. De vajon miért kellett őt Romanellinek leváltania?

Emlékirata szerint feladataira vonatkozóan Romanelli nem sok eligazítást kapott, az azonban nyilvánvaló volt számára, hogy megbízatása – tekintettel a precedens nélküli időszakra – sokkal inkább diplomáciai, mint katonai képességeket igényel.¹³

Romanelli missziójának és későbbi megítélésének is legkényesebb és legtamadhatóbb pontja legalitása, tisztázatlan illetékességi köre. Mint a budapesti olasz katonai bizottság vezetője, a magyar leszerelést, a fegyverszünet feltételeinek betartását ellenőrizhette, ami – mint már utaltunk rá – enyhén szólva: nem volt időszerű, s bár több esetben az antant egyetlen magyarországi képviselőjeként lépett fel, megbízatását nem a párizsi békekonferenciától, hanem a bécsi olasz misszió vezetőjétől kapta.

Nem tudjuk, vajon Romanellit pár napos bécsi tartózkodása alatt arra felkészítették-e, hogy tevékenységét, mindenfelől a gyanú és a féltékenység légköre fogja övezni. A bécsi olasz bizottság tagjai mindenesetre már pár hónapja tapasztalták: szövetségeseik, különösen a franciák, és az eljövendő kisantant államok a „zavarosban halászó” (az angolszászok és franciák által kissé lekezelt) olaszok minden lépését árgus szemekkel figyelik. Az 1919 elején még oly kiváló prágai kapcsolatok megromlása¹⁴, és egy remélt bécsi olasz bevonulás kútba esése után márciustól Magyarország került az olasz politika homlokterébe. Itália hagyományos térségbeli fő kedvezményezettje, Románia mellett ebben a másik stratégiai fontos országban kívánták kiépíteni a Duna-medencei francia hegemonia és az adriai érdekeiket veszélyeztető új délszláv állam, Jugoszlávia elleni második bázisukat. A több szálon futó olasz–magyar kapcsolat-felvételipróbálkozások már a Károlyi-kormány alatt megkezdődtek, az olasz lépések azonban nem voltak igazán átgondoltak.¹⁵

Romanelli küldetésének fontosságát mutatja, hogy kérésére hamarosan kétvonnyi szükséglettel látták el Olaszországból; az elkobzott helyébe egy új autót, egy

13 Segre állítólag azzal bocsátotta útjára: mindig emlékezzen rá, az „Ő vállán nyugszik Olaszország presztízse abban az országban.” Romanelli id. mű. 19. old.

14 Az olaszországi cseh és szlovák hadifoglyokból toborzott csehszlovák hadsereget az olaszok szerelték fel és képezték ki 1918-ban. 1918 novemberétől 1919 májusáig egy olasz tábornok, Luigi Piccione volt a parancsnoka. Rajta kívül több olasz tiszt is harcolt a kb. 75 ezer hadifogolyból rekrutált csehszlovák hadseregben. (Az olaszországi magyar hadifoglyok száma is kb. 80 ezer volt.) Részletesen lásd Piccione 40 oldalas beszámolóját. AUSSME E-11/64/1. Luigi Piccione: La missione militare italiana in Boemia, 1919. december 12.

15 A Duna-medencét s elsősorban Magyarországot érintő olasz külpolitikai elképzelésekről magyarul lásd: L. Nagy Zsuzsa: Olasz érdekek és Magyarország 1918–1919. In: Történelmi Szemle 1965/2–3.sz. 256–274. old. és Walcz Amarylisz: Magyar kérdés az olasz külpolitika tükrében (1918–1927) c. disszertációját. Budapest, (ELTE BTK) 2000. – Sonnino felfogásának megfelelően az olasz érdek a kontinens erőegyensúlyának fenntartása lett volna. Ezért Segre és Romanelli sem értett egyet Magyarország etnikai elveket semmibevevő feldarabolásával.

teherautót és az előző bizottságénál néhányval több carabinieri (csendőrt) bocsátottak rendelkezésére.¹⁶ A személyzet létszáma június közepén emelkedett 12 főre, és szintén június közepén érkezett Budapestre és vette át a diplomáciai feladatok irányítását – gyakorlatilag Lívio Borghese-t váltva – cav. Vittorio Cerruti, az Olasz Külügyminisztérium új budapesti diplomáciai és politikai megbízottja, akivel Romanellinek később nem sikerül jó kapcsolatokat kiépítenie.¹⁷

Gyorsan kapcsolatot talált viszont, a bécsi külképviseletek szerint május közepén már végnapjait élő tanácskormányhoz. Többször tárgyalt személyesen Kun Bélával is.¹⁸ Megpróbálta megérteni a proletárdiktatúra képviselőit; képes volt kialakítani a kölcsönös bizalom légkörét; létre tudott hozni egy párbeszédet a mindenki más által negligált kormányzótanáccsal – a politikai és ideológiai különbségek ellenére is.

Romanelli természetesen – megbízásának megfelelően – az olasz érdekeket képviselte Magyarországon. Gyűjtötte, Párizsban és Rómának megküldte az információkat,¹⁹ segítséget nyújtott a fiumeiek és a Magyarországon élő olaszok ingó és ingatlan vagyonának megőrzéséhez: szervezte és segítette a hadifoglyok, menekültek utazását, hazatérését. Jó kapcsolatokat épített a proletárdiktatúra ellenzékével is, és folyamatosan próbálta meggyőzni a kommunista vezetőket, adják át a hatalmat egy, az antant számára is elfogadható (és ami még fontosabb: olasz orientációjú) polgári demokratikus koalíciós kormánynak.²⁰

A megállapodás, amelyet Segre Kun Bélával kötött Romanelli Budapestre érkezése előtt egy héttel, egy kereskedelmi szerződés volt, ami később sok botrányt kavart. Az antantvonatokhoz csatolt néhány „gyanús” szállítmány lelepleződése után (pl. Királyhida május 22-én, Wiener Neustadt július végén) az angolszászok, franciák és csehek azzal vádolták Olaszországot, hogy ruhanemű és élelmiszer mellett a szövetség blokádját kijátszva fegyvert is szállít a bolsevik diktatúrának. Romanellit az olasz vizsgálati jelentések egyértelműen tisztázzák a fegyverszállítás vádjá alól.²¹ Memoárjában mindenfajta blokádöt kijátszó kereskedelmi tranzakciót

16 Vö. Romanelli id.mű 79–80. old.

17 Az egymást gyorsan váltó külügyi és politikai megbízottak az olasz katonai missziókhöz tartoztak, de – ahogy azt később Segre tábornok nehezményezi – alárendeltségük nem volt egyértelműen tisztázott. L.: Generale Roberto Segre id. mű, 45–47. old. – Borghese pl. többször feljelentette Segret és Tacolit. MAE AP (1919–1930) Ungheria, Borghese távirata Sonnininak, n. 1546, 1919. június 1. – Cerruti pedig többször (pl. július 8-án Sonnininak küldött táviratában) öntörvényű politizálás miatt bepanaszolta Romanellit.

18 Megítélése szerint nem keltette államférfi benyomását. Nem volt eredeti koncepciója, Lenint utánozta. Kun Béláról adott részletes értékelését emlékiratán kívül lásd: Segre id.mű, 241–244 old., valamint Carlo Stelluti Scala: Béla Kun dice che i tempi non sono maturi pel Bolscevismo. Ricordi del colonello Romanelli a Budapest. In: Il Giornale d'Italia, 1919. december 7.

19 Informátoraitól rendszeresen megkapta a Vörös Hadsereg hadműveleti terveit is. Romanelli id. mű, 252–253. old. és HL MTK VHP 60/157, 61/108, 61/109.

20 Ehhez igénybe vette a proletárdiktatúra támogatására Budapestre érkezett Odino Morgari olasz szocialdemokrata képviselő (az Avalanti újságírója) közvetítését is. Olasz csapatok behívása is felmerült. L.: AUSSME E-8/117/3. Romanelli jelentése Segrének, Budapest 1919. május 24. és u. o. L'On. Morgari e Bela Kun, Segre levele Romanellinek, Bécs, 1919. május 26.

21 AUSSME E-15/68. és MAE n. 1738. Inchiasta sulle relazioni di Autorita Militari Italiane con l'Ungheria Bolscevica (Jelentés az olasz katonai hatóságok Magyarországgal folytatott kapcsolatai ügyében), Roma, 1919. augusztus 9. A jelentés az egész bécsi missziót felmenti. Vö. még: Réti György: A Finzi-dosszié. In: Élet és Tudomány, 1975. márc. 21, 543–545. old.

tagad.²² Mindez azonban még nem egyértelmű bizonyíték arra, hogy nem segítette akár a fegyverszállítást is. Az olasz levéltári iratok között ugyanis megtalálható Sonnino külügyminiszter egy rádiótávirata, amelynek egyértelmű utasítása: a szállítványok lelepleződése esetén minden résztvevőnek mindent le kell tagadnia.²³

Nem tudjuk, vajon Romanelli mit tudott a szerződésről és a fegyverszállításról, amikor Budapestre érkezett. Arra vonatkozóan, hogy aktív részt vállalt volna a fegyverszállításokban, nem található dokumentum sem az olasz, sem a magyar levéltárakban. A későbbi események, a bécsi misszió vezetőjének és néhány tagjának perbe fogása, tevékenységük négy éves vizsgálata, végül politizálás miatti elítélésük (1923-ban) – köztük a szerződést aláíró, a budapesti misszió élére tíz nappal Romanelli előtt kinevezett, majd általa gyorsan váltott Murari alezredesé – mindenesetre azt valószínűsítik, hogy Romanelli megbízatása éppen a háttérben folyó kereskedelmi ügyletek fedezését szolgálta.²⁴ Murari alezredes május 24-én visszament Bécsbe, de csak rövid időre. Titokban, s már nem a misszióhoz tartozóan, hamarosan visszatért Magyarországra. Ez utóbbi elkerülte a szövetségesek figyelmét. Romanelli, mint a szövetségesek budapesti olasz bizottságának vezetője (az olaszok „hivatalos” képviselője) viszont mindent megtett, hogy magára vonja azt. Kiválóan megfelelt erre a szerepre.²⁵ Két agara, híres fehér lova (a római Viktor Emánuel Emlékmű egyik szobrának mintája), feltűnő automobilja, Ritz Szállóban berendezett irodája/lakása, mindig tökéletesen fess megjelenése hamarosan Budapest ismert figurájává tette. Jó kapcsolata Kun Bélával és más népbiztosokkal azonban eleinte kifejezett ellenszenvet keltett a budapestiekben. Csak amikor megszervezte az élelmiszersegélyezést – először a budapesti olasz kolónia tagjainak, majd rászoruló magyaroknak is –, és a Forradalmi Kormányzótanáccsal meglévő jó kapcsolatait a rendszer ellenségeinek megmentésére (is) használta, hozta meg, a végül oly látványosan megnyilvánuló szimpátiát.

Bár katona volt, Magyarországon diplomáciai feladatokat teljesített. Nemcsak és nem elsősorban katonákat mentett, segített, segélyezett, hanem akit éppen kellett: arisztokratákat, egyházi személyeket, de a rezsim ellen lázadó, vagy egyszerűen csak éhező fővárosiakat, vidékieket is. És nem csak a vörös terror potenciális áldozatait. A Forradalmi Kormányzótanács lemondása után biztosította a népbiztosok családtagjainak, sőt néhány népbiztosnak is Bécsbe menekülését. Szót emelt a bebörtönzött kommunisták embertelen körülményeinek javításáért; kimentette az olasz szociáldemokrata képviselőket a Friedrich-kormány börtöneiből.

A legfrissebb olasz értékelések szerint az alezredest spontaneitás és szolidaritás vezényelte; kemény volt, de diplomatikus, és missziója sok tekintetben megfelelt a mai nemzetközi béketeremtő missziók szellemiségének.²⁶ Kiválóan lovagló, mindig

22 Vö.: Romanelli, id.mű, 60–66. old.

23 AUSSME E–8/116/2. A bécsi fegyverszüneti missziónak. Párizs, 1919. június 9.

24 Részletesen lásd: Segre id. mű (L'opera contro la Missione), 201–322. old.

25 Korábbi „nagyvilági” életére Segre is célzott rövid bécsi beszélgetésük során. Vö.: Romanelli id.mű 17. old.

26 Laporta, di Piero: Guido Romanelli un ufficiale italiano nella storia dell'Ungheria (G.R. egy olasz tiszt Magyarország történetében). In: Rivista Militare 2002/3. 99–109.

elegáns, szerepére büszke, jótartású olasz tiszt volt; energikus, kezdeményezőkéss, kalandos szellemű, öntörvényű személyiség.²⁷ Nemcsak a magyarokkal, hanem a bécsi külföldi képviselőkkel is sikeresen együttműködött. (Többször megbeszélést folytatott pl. Hallier tábornokkal, a francia és Cunningham ezredessel, az angol katonai bizottság vezetőjével, valamint Valfré di Bronzo-val, a bécsi pápai nuncissal.) Parancsnoka, Roberto Segrè tábornok támogatását mindvégig élvezte.²⁸

Humanitárius tevékenysége tetőpontjának az olasz legfelső katonai vezetés is a június 24-i felkelés résztvevőinek megmentését tekintette. Magyarországi népszerűségét kétségkívül Kun Bélával ez ügyben történt levélváltása alapozta meg június 26-án, és az, hogy a levelekről másnap minden fontos magyar napilapban olvasni lehetett.

Romanelli természetesen Budapesti tevékenysége során Segre tábornok utasításait követte. 1919. június 24–26. között azonban telefonösszeköttetés hiányában nem tudott kapcsolatba lépni, az akkor éppen Kagenfurtban tartózkodó parancsnokával.²⁹ Az ellenforradalmárok megmentése tehát egyértelműen önálló kezdeményezése.

A június 24-i ellenforradalmi felkelés

A felkelést az országos méretekben szervezkedő ellenforradalmárok tíz nappal korábban, és az egész országra kiterjedő általános felkelésként tervezték. A „vörös kém-szolgalat” azonban tudomást szerzett az előkészületekről, és a vezetőket, élükön báró Perényi Zsigmonddal, június 9-én letartóztatták. Az általános felkelést szervező, fel nem fedezett csoportok azonban még tovább reménykedtek. A mozgalom lelke Lemberkovics Jenő százados, a hadügyi népbiztosság tanügyi osztályának vezetője volt, aki a felkelés központjává a Ludovika Akadémiát tette, s aki 15–20 ezerre (túl)becsülte a 24-én mozgósíthatók számát. Az ellenforradalom vezetősége a Ludovika mellett különösen a Vilmos főherceg laktanya (akkor Engels laktanya) tüzértisztjeire, valamint az Óbudán tartózkodó „Maros” monitorra, valamint a „Csaba” és „Pozsony” őrnaszádok tisztikára számított.

A tervek szerint az Engels laktanya délután három órakor leadott húsz ágyúlövése lett volna a jeladás a felkelés megkezdésére. A Ludovika 27 tisztje és 257 akadémistája azonban hiába várta a lövéseket. A harcot végül négy órakor mégis megindí-

27 Enzo Santarelli: *Italia e Ungheria nella crisi postbellica (1918–1920)*, Urbino, 1968, 139. old.

28 Segre 1919 szeptemberében kitüntetésre javasolta. November 7-i jelentésében tevékenységét a következőképpen értékelte: „Miután 1919. május 16-án, a kommün idején a budapesti misszió élére került, Romanelli alezredes hatékony és megfontolt magatartásával hozzájárult Olaszország humanus hírnevének erősítéséhez. A háborús konfliktus lezárulása utáni időszaknak megfelelően az országot új színben feltüntetve, sikeresen folytatta elődei: Pentimalli őrnagy és Murari ezredes munkáját. Humanitárius tevékenysége Kun Béla kormányához június 26-án intézett levelével érte el tetőpontját, amelyről egyértelműen kijelenthetem: annak a tervnek a megvalósításához vezető első lépések egyikeként értékelem, amelyet budapesti missziónk feladatának tekinttem.” (A legfelső katonai vezetésnek, AUSSME E-15/68)

29 u.o. – Romanelli emlékiratán kívül (id. mű, 179. old.) a szintén a Ritz szállóban lakó Krausz Simon is beszámol „Pénzember. Egy magyar bankár élettörténete” c. könyvében (Budapest, 1991, 164. old.) arról, hogy a budapesti misszió közbelépésükre büszke tagjai bizony izgalommal várták Segre tábornok utólagos jóváhagyását.

tották. Lefegyverezték a kapu előtt álló vörös őrséget, megszállták a főépületet és a kapukat, egy különítményük pedig kb. 15 perc alatt elfoglalta a József telefonközpontot. Megjelentek a Dunai Flotilla nemzeti színű zászlós monitorai, és három lövést adtak le a „szovjetház”-nak (az olaszok által „bolsevik sancta sanctorumnak”) keresztelt Hungária Szálló épületére.

A zendülés ellen gyorsan mozgósították a vörös hadsereget és a vörösőrséget. Az Engels laktanyában több tisztársával együtt elfogták, majd agyonlőtték Lemberkovics századost, és este fél hattól kezdődően az Üllői- és Oczy út felől megindultak a vörös századok a Ludovika ellen. Aknavetőket és tüzérséget is bevetve néhány óra múlva végül megtörték az ellenállást. A beígért és türelmetlenül várt csatlakozó ezrek helyett mindössze 11 polgár érkezett; elfogyott a lőszer, a monitorok 240 fős személyzete pedig – tapasztalva a szervezetlenséget – Bajára menekült, ahol az antant hatalmak flotillájának védelme alá helyezte magát. A Ludovika felkelő tisztjei és akadémiái végül 25-én (kb. éjjel kettőkor) megadták magukat. Számos sebesültjük és 5 halottjuk maradt.³⁰

A statáriális bíróság halálra ítélte 8 tisztet, az akadémiákat pedig megtizedelés fenyegette. Ekkor lépett közbe Guido Romanelli, aki a megmentett ludovikások emlékezete szerint „Oldalán pisztollyal, kezében korbáccsal személyesen tiltakozott Kun Bélánál, és megfenyegette a népbiztosokat, hogy az antant egyenként fogja őket felelősségre vonni...”³¹ A valóságban azonban az olasz alezredes „csak” két franciául írt levelet küldött át a Ritz Szállóból a Hungária Szállóba Henssler nevű kapitányával, aki már 25-én este meglátogatta a foglyokat, és érdeklődött sorsuk iránt a külügyi népbiztosnál.

Romanelli június 26-i rövid jegyzéke felszólítja Kun Bélát, ne hajtsák végre az ítéleteket olyan személyek ellen, akik egy politikai eszméért harcoltak, hanem tekintsek őket hadifogolyra. A jegyzék azzal fejeződik be, hogy a szövetséges hatalmak mindenkit személyesen felelősnek tekintenek, aki a fenti figyelmeztetés szellemével ellenkezően jár el. „Ebben a tekintetben figyelmeztetem Önt és egész kormányát, hogy minden esetleges erőszakoskodásért egyenként és egyetemlegesen felelősségre vonatnak.”³²

A külügyi népbiztos még aznap délelőtt megküldött, hasonlóan kemény hangú francia választleveleiben felháborodva utasította vissza a magyar belügyekbe történő illetéktelen beavatkozást. Jegyzéke végén leszögezte: az alezredes eljárása nem áll összhangban Olaszország, a magyar kormány iránti valódi (vagyis eddig tapasztalt) érzelmeivel.

Romanelli másnap újabb jegyzékben utasította vissza a belügyekbe történő beavatkozás vádját, hivatkozva a fegyverszüneti megállapodás IV. cikkelyére, amely

30 A volt ludovikások visszaemlékezéseit (köztük Bartha László őrnagy, a Ludovika parancsnoka jelentését) részletesebben lásd: Mi történt június 24-én? In: Nemzetőr 1959. augusztus 1–15, 8. old., Tormay Cecil: Ludovika, u.o. és Az 1919-es júniusi ellenforradalom. In: Hadak Útján, 1969. június, 13–16. old. Az olasz legfelső katonai vezetésnek a felkelésről Cerruti, Romanelli szerepéről Segre küldött jelentést.

31 Az 1919-es júniusi ellenforradalom, id.mű, 15. old.

32 Gabányi János: Ünnepek. In: Magyar Katonai Közlöny, 1922/X, 732. old.

mint az antant képviselőjét, feljogosítja a rend védelmében tett beavatkozásra. Itália barátsága pedig a magyar népnek szól és nem kormányának – hangsúlyozta – amely közel sem képvisel minden társadalmi osztályt és réteget, így nem is tekinthető törvényesnek.³³

Mindketten jól érveltek, és mindketten tudták: Romanelli csak „blöfföl”, amikor a felkelők kivégzése esetén az antant szigorú felelősségre vonását helyezi kilátásba. A szövetséges és társult hatalmak akkor sem tettek volna semmit, ha minden felkelőt kivégeznek, de a bécsi katonai missziók, különösen Segrè és Romanelli jóindulatát Kun Béla nem kockáztatta. A második Romanelli-jegyzékre már nem válaszolt, de 48 órán belül közzétették: csak a lázadás 11 vezetőjét, illetve felbujtóját ítélték halálra, a ludovikásokat – fiatal korukra és tapasztalatlanságukra hivatkozással – elengedik. Romanelli határozott fellépését végül tehát siker koronázta. Senkit sem végeztek ki.³⁴ Ez a közbelépés több mint kétszáz ember életét mentette meg, s amire Romanelli kissé szorongva várt, kivítva Segre tábornok és a teljes olasz katonai vezetés elismerését is.³⁵ És – erre később különösen büszke volt –: a nemrég még az ellenség sorai-ban harcoló olasz alezredest „a magyarok igaz és őszinte barátjává”³⁶ avatta.

Romanelli budapesti missziója augusztustól novemberig

Humanitárius tevékenységét négy hónapos magyarországi missziója utolsó nap-jaig folytatta. A tanácskormány lemondása után egy élelmiszerszállítmányt kért (mert akkor már lehetett) Bécsből Budapestnek. Tisztjeivel együtt még 1919 őszén is (amikor már nem ő volt parancsnokuk) egy szegényeknek létrehozott alapítványt működtetett.

Aktívan közreműködött a Peidl-kormány megalakításában, s mint az antant egyedüli magyarországi képviselője az új kormány nevében kérte a békekonferenciát, állítsák meg a Budapest felé közeledő román csapatok előrenyomulását.³⁷ Tőle telhetően mindent megtett, hogy elérje: ne a környező országok, hanem néhány angol-szász, francia és olasz hadosztály szállja meg a magyar fővárost. Megkísérelte rábeszélni a Budapestet elérő román csapatok parancsnokát, ne vonuljanak be a háború, a

33 Kun Béla az „Avanti” 1919. június 27-i számában megjelent Romenellit vádló nyilatkozatától kezdődően az olasz baloldal évekig tartó szenvedélyes támadást indított ellene és Segre tábornok ellen. Gramsci egyik cikkében „a magyar forradalom Raszputyinjának” nevezte. Vö.: La fine della Repubblica comunista in Ungheria. In: Avanti! 1919. augusztus 4.

34 Hogy a felkelők megmentése Romanelli érdeme, azt Böhm Vilmos pl. határozottan vitatja. Az olasz alezredest szerinte Stromfeld tollaival ékeskedett, aki őt kérte meg, járjon közbe Kun Bélánál „a gyerekek” érdekében. Vö.: Böhm Vilmos: Két forradalom tüzeiben, Bécs, 1923, 397. old.

35 Vö.: Romanelli id.mű 179. old. Sajnos a levelek terjedelmi okok miatt itt nem közölhetők. A Romanelli által írt két jegyzék, memoárján kívül (157–181. old.) megtalálható a magyar Hadtörténelmi (HL MTK VHP 58/22–29) és az olasz külügyi és katonai levéltárakban is. Romanelli leveleit két olasz napilap is publikálta: az Avanti jún.30-i, és a Corriere della Sera július 2-i számában. A három levél Romanelli stílusát legsikeresebben visszaadó magyar fordítást lásd: Gabányi János Ünnepek című rövid tanulmányában, id. mű 731–736. old.

36 A „Magyarság” egyik újságírójának kifejezése. 1922. november 19.

37 HL MTK VHP 62/226. 1919. augusztus 1.

proletárdiktatúra miatt már amúgy is éhező, nélkülöző városba. Az antant égisze alatt megjelenő román parancsnokok számára azonban Romanelli próbálkozása csak egy szövetséges olasz alezredes érthetetlen és felháborító okvetetlenkedésének tűnt, és később minden lehetséges fórumon okkal, ok nélkül bepanaszolták érte.³⁸

1919 őszén, amikor a budapesti olasz katonai missziót már nem ő, hanem a békekonferencia által augusztusban Magyarországra küldött négy tábornok egyike, Ernesto Mombelli vezérőrnagy vezette, Romanelli (mint a négy tábornok vezette antantbizottság tanácsadó titkára), az olasz politikai instrukciónak megfelelően igyekezett mindent megtenni egy román–magyar unió, egy olasz érdekeknek megfelelő magyar kormány létrehozása érdekében.

Az olasz külügyminiszteri poszton történő változás, régi és új parancsnoka, Segre és Mombelli tábornok „vetélkedése”, a románok neheztelése, új előjárójának nagyon nem tetsző, prominens magyar személyiségekkel meglévő kiváló kapcsolatai egyaránt közrejátszottak abban, hogy 1919. november 16-án Mombelli tábornok kifejezett kívánságára visszarendelték Olaszországba.³⁹ Magyarországi missziója végül kitüntetés helyett egy fegyelmet értelt meg számára, s derékba törte katonai pályafutását.⁴⁰

Öt év spanyolországi diplomáciai szolgálat után 1938-tól 1943-ig, mint a Magyar-Olasz Bank elnöke Romanelli (immár családjával) visszatért Budapestre. Élete végéig ápolta magyar kapcsolatait. Utolsó útja is magyarbarátsága megható bizonysga: koporsóját a temetési szertartás alatt a Ludovika zászlója fedte.

Guido Romanelli az olasz érdekeket képviselni jött Magyarországra. Közvetlenül a háború utáni zűrzavarban azonban Olaszország nem rendelkezett céljai elérését segítő kidolgozott, következetes, követhető külügyi koncepcióval. Romanelli szerepe, pár hónapos missziója – főként olasz nézőpontból – bizonyára sok ponton vitatható. *Magyar életeket mentő humanitárius tevékenysége, a magyar szempontok megismerése/megértése, tőle telhető képvisellete miatt azonban vitathatatlanul megérdemli, hogy emlékezzünk nevére, és mint az olasz–magyar kapcsolatokat egy sajátos fejezetét, ma és a jövőben is, számon tartsuk misszióját.*

38 A bukaresti olasz katonai attasé, Ferigo tábornok később több levelet is írt a legfelső olasz katonai vezetésnek, amelyben Romanelli hazahívását kérte, arra hivatkozva, hogy prominens román személyiségek ki nem állhatják. Vö.: AUSSME E–15/68. Promemoria. A legfelső katonai vezetés Ferigo jelentéséről, Roma, 1919. november 8. U.o. Ferigo levele az Ufficio Informazioninak, 1919. október 30. A román újságok még 1921 novemberében is – amikor Romanelli már két éve a 3. tüzérezred kötelékében Udinében teljesített szolgálatot – a románok kárára, Magyarország javára tett nyilatkozatokkal vádolták. A vádak alaptalanok voltak. Vö.: Romania Nuova, 1921. augusztus 3. (Romanelli és a románok viszonya, hazahívásának története sajnos nem fér e tanulmány kereteibe.)

39 Sonninot a mérsékeltabb politikát folytató Tittoni váltotta 1919 júniusában. Mombelli arra törekedett, hogy Magyarországon Segrenek ne legyen kompetenciája. Cerrutival egybehangzóan arra panaszkodott, hogy Romanelli nem katonaként, hanem önféjű diplomataként viselkedik. Vö.: Harry Hill Bandholtz: An undiplomatic diary (By the american member of the Inter-allied Military Mission to Hungary – 1919–1920), New York, 1933. 221. old. („A szokásosnál is jobban aláhúzta azt a tényt – jegyezte fel naplójának november 12-i bejegyzésében Bandholtz amerikai tábornok Mombelliről –, hogy feszültség van kettőjük között, amely elsősorban abból táplálkozik, hogy Romanelli inkább diplomáciai funkciót lát el.”)

40 L.: Mombelli november 17-i és december 7-i jelentése a legfelső katonai vezetésnek. AUSSME E–15/68/1.

Cikkek, tanulmányok közlési feltételei

A szerzők a szöveget csak a lap egyik oldalára nyomtassák vagy gépeljék, másfeles sortávolsággal. A kézirat lehetőleg ne haladja meg a 40 ezer karakternyi terjedelmet (szóközökkel együtt). Ez 20–22 oldalnyi írógéppel írt oldalt jelent.

Amennyiben a szerző számítógéppel dolgozik, tanulmányát bármilyen számítógépes lemezen is kérjük.

A beküldött anyagokhoz készítsenek 10–12 soros annotációt, amely hűen tükrözi írásuk tartalmát. Külön mellékelt lapon, vagy a tanulmány végén tüntessék fel a teljes nevüket, rendfokozatukat, tudományos fokozatukat, pontos munkahelyi és lakcímüket, valamint telefonszámukat.

A cikkeket, tanulmányokat, véleményeket, javaslatokat, olvasói leveleket közvetlenül a Hadtudomány Szerkesztőbizottság címére (1581 Budapest, Hungária krt. 9–11. Pf.: 15.) küldjék meg.

A kézirat közlési ideje – a cikk elfogadása esetén – 3–6 hónap, mivel a folyóirat negyedévenként jelenik meg.

A szerkesztőség fenntartja a jogot a beküldött munkák rövidítésére, a szükséges nyelvtani és formai javításokra. A szerzők szakmai véleményét hűen közöljük, mondanivalóját nem csorbítjuk.

Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Újjáalakult a Hadtudományi Bizottság

A Magyar Tudományos Akadémia IX. Gazdaság- és Jogtudományok Osztály Hadtudományi Bizottsága (továbbiakban HB) 2005. szeptember 16-án – az éves munkaprogramnak megfelelően megtartotta tisztújító ülését.

Az ülés megnyitójaként Ács Tibor elnök röviden értékelte a bizottság elmúlt három évben végzett munkáját, és kiemelte azokat a feladatokat, amelyeket a bizottság az elmúlt években eredményesen elvégzett. A bizottság 3 éves munkáját alapvetően az éves munkaprogramjai alapján végezte, amelynek alapján az Akadémiai törvény, az MTA Alapszabálya és az Akadémiai Ügyrend; az MTA közgyűlési határozatai és stratégiai kutatási irányelvei; a IX. Osztály döntései és iránymutatásai; a HB és hadtudományi köztestületi tagjai I. tudományos konferenciájának állásfoglalása; a hadtudomány és a katonai műszaki tudomány fejlődését meghatározó folyamatok és lehetőségek képezik.

Ezekkel összhangban a bizottság kiemelt feladatként kezelte az önkéntes, professzionális haderő funkció-, feladat- és szervezetrendszerének kialakításához és továbbfejlesztéséhez kapcsolódó kutatási-fejlesztési feladatok támogatását, a hadtudomány és katonai műszaki tudományok fejlődésének tendenciáit, a hazai és nemzetközi tudományos kutatások eredményeit.

A bizottság tudományos irányító, koordináló, segítő és szervező tevékenységét úgy látja el, hogy ezzel is ösztönözze: a magyar és az egyetemes hadügy múltjának, jelenének és jövőjének kutatásait; a nemzet és hadereje előtt álló lehetőségek feltárását és követhető alternatívák megfogalmazását a törvényhozás és kormányzat számára; továbbá a tudományos eredmények hazai felhasználását és megismertetését a mértékadó külföldi szakmai körökkel.

Külön szólt arról a kuriózumnak tekintendő eseményről, mely szerint az Afganisztánban tevékenykedő magyar kontingens tagjai egy temetőben megtalálták Stein Aurél elhanyagolt állapotban lévő sírját, amelyet méltó módon rendbe tettek és erről tájékoztatták Vizi E. Szilvesztert, az MTA elnökét.

A bizottság elnöke külön kiemelte és méltatta azon bizottsági tagok munkáját, akik a hadtudomány érdekében hosszú évek óta kiemelkedő tevékenységet folytattak és tudományos eredményeikkel hozzájárultak a hadtudomány elismertségéhez, de az újjáválasztás során a bizottságból kimaradtak (Farkas József, Janza Károly, Mórocz Lajos, Ósz Sándor). Majd bejelentette a Hadtudományi Bizottság korábbi elnökségének lemondását és átadta a levezető elnöki tiszteletet a bizottság korelnökének Móricz Lajosnak, aki felkérte az előkészítő és választási bizottság elnökét, Szabó Józsefet az elvégzett munkáról tegyen jelentést.

A jelentés szerint 274 fő köztestületi tag közül 148 fő élt jelölési és szavazási jogával, amely szavazatok közül 133 volt érvényes. A szavazólapon szereplő, a bizottságba megválasztásra került jelöltekre beérkezett szavazatok közül a legtöbb 130, a legkevesebb 101 volt. A jelölteken kívül szavazat érkezett még további 87 köztestületi tagra (7, vagy ennél kevesebb, 56 fő esetében 1-1).

A szavazás eredményeként az újjáalakult HB tagjai lettek:

*A hadtudomány doktorai
(DSc, MTA doktora) közül:*

Ács Tibor, Bognár Károly, Csatári Sándor, Dombrády Loránd, Halász László, Horváth Miklós, Kende György, Kőszegvári Tibor, Matus János, Móricz Lajos, Solymosi József, Szabó János, Szabó József, Szabó Miklós, Széplaki János és Ungvár Gyula.

*A hadtudomány kandidátusai
(CSc) és PhD fokozatosai közül:*

Bolgár Judit, Deák János, Felházi Sándor,
Harai Dénes, Holló József, Lakatos László,
Munk Sándor, Nagy Tibor, Óvári Gyula,
Padányi József, Sándor Vilmos, Svéd László,
Szenes Zoltán és Szilágyi Tivadar.

MTA közgyűlés doktori képviselői:

Ács Tibor, Szabó Miklós, Szilágyi Tivadar.

Az eredmény ismertetése után a bizottság tisztségviselőinek megválasztására került sor. Szabó József elsőként a távollévő Szabó Miklós írásbeli javaslatát ismertetette az elnökség tagjaival. Ebben elnöknek Ács Tibort, elnökhelyetteseknek Szabó Jánost, Szilágyi Tivadart és Szenes Zoltánt, titkárnak Felházi Sándort javasolta. A hozzászólások során Horváth Miklós, Kőszegvári Tibor, Kende György és Solymosi József foglalmazták meg az elnökség munkakörével kapcsolatos ajánlásait.

A javasolt személyeket a tagság nyílt szavazással elfogadta, majd a szavazólapok elkészítését követően titkos szavazásra került sor. A Hadtudományi Bizottság elnökségének összetételére, tisztségviselőire 26 szavazat érkezett be, valamennyi érvényes volt. Ennek eredményeként megválasztásra került:

Elnök: Ács Tibor;
Elnökhelyettesek:
Szabó János,
Szenes Zoltán és
Szilágyi Tivadar;
Titkár: Felházi Sándor.

A szavazás eredményének ismertetését követően Móricz Lajos korelnök átadta, vizs-szaadta az elnöklést az újraválasztott elnöknek Ács Tibornak, aki az újonnan megválasztott elnökség nevében megköszönte a bizottság tagjainak bizalmát és tájékoztatást adott a Magyar Tudomány Ünnepehez kapcsolódó hadtudományi rendezvényekről, eseményekről.

Legvégül az elnök ismertetette azokat a feladatokat, amelyek az év hátralévő részében a Hadtudományi Bizottság és köztestületi tagjai szervező munkáját és részvételét érintik. Ezek közül is kiemelkedik a Magyar Tudomány Ünnepe rendezvénysorozata, amelynek lebonyolításában – a programok kidolgozásában, a rendezvények megszervezésében – a HB együttműködik a Magyar Tudományos Akadémiával és a IX. Osztállyal, a Honvédelmi Minisztériummal és a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemmel.

Befejezésül az elnök bejelentette: az évadzáró ülésre 2005. december 14-én kerül sor.

*Felházi Sándor
titkár*

„A katonai erő újszerű alkalmazása a 21. század elején” című tudományos konferencia programja

„A katonai erő újszerű alkalmazása a 21. század elején,” címmel kerül megrendezésre 2005. november 3-án, Budapesten a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Dísztermében az a tudományos szakmai konferencia, amelyre „A Magyar Tudomány Ünnepe” rendezvénysorozatának egyik kiemelt rendezvényeként, a Magyar Hadtudományi Társaság 2005. évi tudományos munkaterve alapján kerül sor.

A konferencia fővédnöke Havril András vezérezredes, a HM Honvéd Vezérkar főnöke.

A konferencia szervező bizottsága a rendezvény céljaként a következő gondolatokat fogalmazta meg: A 21. század hadviselésében a katonai nagyhatalmak egyre többször szembesülnek azzal a ténnyel, hogy az ellenség katonai erejének megsemmisítése nem hozza meg a kívánt eredményt. A háborút könnyebb megnyerni, mint a békét. A jövőben ennek megfelelően, a gyakorlati tapasztalatokból kiindulva, célszerű új elvek szerint elemezni és értékelni a biztonsági kihívásokat, válságokat, konfliktusokat. A hangsúlyt elsősorban a katonai képességfejlesztésre kell helyezni, hogy a nemzeti és szövetségi haderők regionális és globális méretekben a legszélesebb spektrumú és hosszú ideig tartó műveletek megvívására és biztosítására legyenek képesek. Szövetségi kötelezettségeinket tekintve a Magyar Honvédségnek is fel kell készülni a nemzetközi műveletekben való aktívabb részvételre. Az új kihívások végrehajtásához szükséges új képességeket a magyar haderőben is létre kell hozni, hiszen csak így tudjuk az ország és a Magyar Honvédség nemzetközi tekintélyét és érdekérvényesítő képességét javítani.

Mit hoz a jövő? A rendezvény az elmúlt évek elméleti és gyakorlati tapasztalataiból kiindulva, több aspektusból megvizsgálva áttekintést ad a katonai erő újszerű alkalmazásának elméletéről, az új kihívásokból fakadó nemzetközi és hazai követelményekről és feladatokról. Betekintést nyújt a katonai erő újszerű alkalmazásának társadalmi és szociológiai

aspektusaiba. Tájékoztatót ad a Magyar Honvédség missziós feladatairól, a szerzett tapasztalatokról, békefenntartási tervekről.

A konferencia szakmai támogatói a Magyar Hadtudományi Társaságon mellett még a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, a HM Honvéd Vezérkar, a MK Katonai Felderítő Hivatala, MK Katonai Biztonsági Hivatala, a Hadtörténeti Intézet és Múzeum, továbbá a Biztonságpolitikai Szakkollégium.

A konferencia plenáris ülés formájában kezdődik, ahol a következő *vitaindító előadások* kerül sor:

A magyar katonai erő újszerű alkalmazása a XXI. század elején

Előadó:
Havril András vezérezredes,
a HM Honvéd Vezérkar főnöke

A 21. század fegyveres küzdelmeinek irányai és kihívásai a NATO szemszögéből

Előadó:
Martinusz Zoltán
a Külügyminisztérium multilaterális ügyeket felügyelő helyettes államtitkára

Katonai kihívások a 21. század elején

Előadó:
Dr. Szenes Zoltán,
a ZMNE KLHTK tudományos főmunkatársa

A katonai műveletek jellemzői napjainkban

Előadó:
Dr. Deák János ny. vezérezredes,
a ZMNE KLHTK tudományos főmunkatársa

A háborúk változásai az elmúlt évszázadokban és ezek néhány tanulsága a történész szemével

Előadó:
Prof. Dr. Ormos Mária akadémikus

A plenáris ülést követően három szekcióban folytatódik a konferencia programja. A tervezett szekciók és a felkért levezető elnökök a következők:

1. szekció:

Stratégiai kérdések a jövő hadviselésében

A szekció vezetője:

Dr. Deák János nyá. vezérezredes,

2. szekció:

Hadművelti, harcászati alkalmazások tapasztalatai napjainkban

A szekció vezetője:

*Braun László mk. altábornagy,
HM HVK vk. főnök I. h.*

3. szekció:

A katonai erő új típusú alkalmazásának társadalmi és szociológiai aspektusai

A szekció vezetője:

*Prof. Dr. Szabó János,
ZMNE KLHTK HDI ig.*

Ezt követően plenáris ülés formájában folytatódik a rendezvény, amelynek keretében a szekciók vezetői beszámolnak az elvégzett szakmai munkáról és természetesen kérdésekre, illetve hozzászólásokra van lehetőség.

A felhívás megjelenését követően lehetőség van arra, hogy a szekciók munkájához előzetesen előadásokkal, illetve írásos hozzászólásokkal jelentkezzenek az érdeklődők az alább feltüntetett helyeken.

A konferenciával egyidőben társrendezvényként kiállítás kerül megrendezésre *Misszióban voltunk...* címmel, az egyetem díszteremének előterében.

A rendezvényre meghívást kapnak a Magyar Hadtudományi Társasággal együttműködésben lévő tanintézetek, intézmények és szervek vezetői, továbbá a polgári média és a katonai szaksajtó képviselői.

A konferencia szerkesztett anyaga (előadások, hozzászólások) önálló tudományos kiadványként megjelenik.

Felvilágosítás a konferenciával kapcsolatban:

Dr. Felházi Sándor mk. alezredes
MHTT elnökhelyettes

Levélcím: Budapest, Pf.: 12. H-1456

Telefon: (36 1) 456-10-84; HM: 41-090, 41-842

Fax. (36 1) 456-10-84; HM: 41-912

Weblap: http://www.zmne.hu/kulso/mhtt/welcom_h.htm

E-mail: felhazi.sandor@zmne.hu

CONTENT

SECURITY POLICY

István Gyarmati:	Not only NATO's future is at stake!	3
Péter Deák:	Security optimism – atlantic scepticism	8
László Tóth:	Balkan peace process in the environment of the given world-security situation	14

MILITARY SCIENCE – MILITARY AFFAIRS

József Bimbó:	About future wars	23
Károly Bognár:	Thoughts to the article "Nowadays and the war of future"	28
Tibor Kőszegvári:	Actual issues of military reconnaissance in the fight against terrorism	30
Sándor Kósa – Romulusz Ruszin:	Classification of tactical tasks and the definition of their content	42

LEADERSHIP – TRAINING

Pál Kádár:	About the integration of higher military leadership	49
János Jakus:	Characteristics of Warsaw Pact practices in an assumed southwest theatre	61
Jenő Izsa:	About the training of military intelligence officers	68
Gábor Nagy – Tibor Kovács:	Present and future of scintillating detectors	77

DEFENCE ECONOMY

Erika Antal:	Procedures of measurement of defence performance and the chance of their home entry	85
--------------	--	----

FORUM

Sándor Pirityi:	Latin America –the "Forgotten Continent" takes the floor	95
Imre Madar:	NATO's participation in the initiation of Iraqi security	110
Mária Szabó:	Who was Guido Romanelli?	117

SOCIETY NEWS

The Reorganized Committee of Military Science	129
Programme of the scientific conference "Modern engagement of military power at the beginning of the 21st century"	131

A Magyar Tudomány Ünnepe
kiemelt rendezvénye
**A katonai erő újszerű alkalmazása
a XXI. század elején**

címmel

a Magyar Hadtudományi Társaság,
a HM Honvéd Vezérkar,
a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem,
az MK Katonai Felderítő Hivatala,
az MK Katonai Biztonsági Hivatala,
a Hadtörténeti Intézet és Múzeum,
és a Biztonságpolitikai Szakkollégium

közös rendezésében

tudományos szakmai konferenciára kerül sor

2005. november 3-án, 09.00 órai kezdettel,

Budapesten, a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Dísztermében.

A konferencia mindenki számára nyitott
tudományos rendezvény!

A rendezők tisztelettel várnak
minden hadtudomány iránt érdeklődő
kedves vendéget.

Kérjük,
hogy előzetes részvételi szándékukat
2005. október 28-ig küldjék el
a megadott elérhetőségi helyeken!

A konferencia részletes programja a folyóirat 131. oldalán olvasható.